Ökotáj könyvek

Zelnik József

A MAGYAR KULTÚRA SELYEMÖVEZETEI

Ökotáj • Budapest, 1998

Szüleim emlékének

© Ökotáj, 1998
© Zelnik József, 1998

Provocatio

Előző könyveim szerkesztése közben mindig szembe találtam magam azzal a nehézséggel, hogy a könyv kitalált szerkezeti keretébe jó néhány írásom nem fért be. Így most elhatároztam, összegyűjtve közreadom az elmúlt húsz év olyan írásait, melyek a közművelődéssel, a magyar kultúra folyamatosságát biztosító forrásokkal, erekkel, selyemfinom övezetekkel foglalkoznak. A közlés másik oka, hogy az ember ötvenéves kora felé közeledve végig szokta gondolni, eddig mit tett jól és mit balgán. Szembenéz magával, s felméri, mennyi árulás és mennyi vigasztalás barázdálja az arcát. Az arcot, amely egy folyton változó nap-madár-arc. Így nevezte egy barátom e kötet fejlécében látható szimbólumokat akkor, amikor még bele mert nézni a napba, mint ama festő.

Mi mindent hordott a hátán az eltelt negyed század? Olyan ez az elmúlt idő, mint Freud lakásmúzeuma a bécsi Berggasse 19-ben, tele van furcsa szorongásokkal s némi erotikus és másféle felszabadulással. Itt kavarognak ebben az időben tékozló fiúk és tékozló apák, nomád nemzedékes nagy hitek és Szeged alatt várakozó Szapolya János-os gyaurságok, szent lődörgések a magyar kultúra selyemövezeteiben és ördögűző elszánt csaták. Közben a dolgok fájdalmas természete szerint sorra süllyedtek nagy, vagy nagynak vélt ügyeink, s emelkedtek fel kiszámíthatatlan új jelenségek, melyeket csak

bámulni tudunk megcsontosodott kulturális életünk szellemi fosszíliái közül. Le kell zárnunk ezt a korszakot, mert jön egy új ezredév kiszámíthatatlanul és kihívóan. Politikai és szellemi birodalmak tűnnek el és villannak elő. Talán fölsejlenek a magyarság valódi történetei s jövőjét formáló lehetőségei. Talán föltárulnak a rákent hazugságok gyökerei s önnön szent és balga tévedései is. Az új írásoknak már majd ezekről kell szólniuk.

Végül tudom, hogy egy ilyen könyv a mai kulturális szalonmágiák és szövegszélhámosságok valamint egy szellemi túltermelési válság közepette csekély hatókörű. Sejtem, ez a könyv sem érdekel senki mást, csak barátaimat és ellenfeleimet. A kulturális parlagfűvédőket és a tüsszögőket, magyarokat és magyaurokat. Nekik ajánlom.

Budapest, 1998. május 1.

ARCOK, ARCÉLEK

Lehet, hogy megtaláljuk a Boldog Szigeteket
és találkozunk a nagy Akhillésszel, akit ismertünk
Homérosz

Berci táncol

Száz év múlva, ezer év múlva vajon ki igazodik el itt a Duna mentén ezen a tíz évvel ezelőtti fényképen? Most vagyunk-e távolabb ettől a fotótól vagy száz év múlva leszünk? A ma oly divatossá vált közvéleménykutatás milyen eredményt hozna? Hányan tudnak értelmezni ma Magyarországon egy ilyen képet? Érthető-e az, hogy a ház nem díszlet, és nem egy népszínmű tanúi vagyunk? 1981 júliusában jelent meg *Nomád nemzedék* címmel az a kötet, amelyben ez a fénykép található. A kötet alcíme Ifjúság és népművészet találkozása

1970–1980. A kötet szerkesztője, Bodor Ferenc akkor így reménykedett: egy tudatosabb, átgondoltabb, kézműves népművészet-szemléletet láthatunk a fiataloktól. S ha tíz év múlva újból mód nyílna egy összegzésre, szeretnénk ennek a megvalósulásáról beszámolni. A tíz év eltelt, de nem egyszerű a beszámoló. Közben olyan történelmi időutazásban vettünk részt, amely az álom törvényei szerint működik, csodák és borzalmak váltogatják benne egymást. Ha ismernénk az időutazók tudati állapotát, talán csak akkor értenénk meg, miért nem vagyunk képesek áttekinteni és értékelni a történteket, helyreállítani életünk biztonságát.

A máról visszatekintve a 70-es években még minden olyan egyszerű volt. Egyszerű volt?

Gondoljuk el, hogy a lenacionalistázott, rendőrileg zaklatott népművészeti mozgalom még a szamizdatosok előtt volt ellenzéki mozgás. Többszörösen is, mert például az akkor született ellenzék polgári része a modernséget kérte számon rajta. Tényleg, közben a modernség – talán már a posztmodernség is – észrevétlenül elavult. Ki vagy mi állítja meg ezt a felgyorsult időt? Vagy „semmi baj", csak belőlünk tűnt el az a tisztaság, nyugodtság és derű, ami képes saját élete urává tenni az embert.

Állítsuk most néhány pillanatra három képre egyszerre élesre és áttűnőre lelki diaporámánkat.

1977-ben jelent meg az a *Régi és új formák* című kötet, amely összefoglalta a 70-es évek elejének népművészethez kapcsolódó eszmeáramlatait. Különös időpont volt ez az egyébként lefojtott magyar kulturális életben. Kirobbant egy gyilkos, úgynevezett népi-urbánus vita a paksi „tulipános" házak ürügyén. Azért pontos az ürügy szó, mert az építészeti

stílusvitának indult dialógus gyorsan elmérgesedett. Pillanatok alatt olyan mély sebek szakadtak föl, hogy Nagy László emlékezetes *Szólítlak hattyú* című versében az „Úristen, én nem vagyok itthon" reménytelen felkiáltással összegezte a helyzetet.

Az otthontalanságnak ezzel a létélményével szálltak szembe azok, akik a 70-es évek elején újból népművészeti hagyományhoz, a belőle az európai magas kultúra mellé emelhető értékekhez fellebbeztek. Ennek az eszmélésnek a fő áramlatát képezték Csoóri Sándor filozofikus esszéi a hagyományról és a modernségről, mint az élet működésének pilléreiről, a szintézis egyenrangú elemeiről. Az ipari forradalmak képzettársító hatására elém rajzolódott – írja Csoóri – az a néprajzi forradalom, amely legalább hetven éve robbantja ki a maga kis helyi háborúit a kultúrában és a művészetben világszerte. Akkor úgy tűnt, hogy ez a néprajzi forradalom a magyar kulturális életben is új horizontokat rajzol. Életre hív olyan kulturális mozgásokat, amelyek túl tudnak lépni az ország politikai kiszolgáltatottságán.

Andrásfalvy Bertalan a Régi és új formák című kötetben *A népművészet helyes szemlélete címmel* jelentetett meg egy írást. Mindjárt az első mondatban leszögezte: a népművészet iránti érdeklődés nagy, európai eszmeáramlat. Andrásfalvy ebben a cikkében az újsütetű népművészeti érdeklődést óvja a sekélyességtől, a túldíszítettség imádatától, a „népies" magatartástól. Jogos volt ez a félelem, mert minden divathoz, így a népművészeti divathoz is sok felületesség és póz tapadt. S az elmúlt száz év újra meg újra megjelenő népművészeti mozgalmainak kapcsán visszatérő vitaelem a népművészet helyes szemlélete.

Alois Riegl, a múlt század végének egyik legjelentősebb művészetteoretikusa és kollégája, Jacob Falke, valamint a magyarok: Rómer Flóris, Pulszky Károly, Herich Károly, Huszka József és mások, akik részt vettek az 1870-es, 1880-as évek népművészet-, háziipar-, iparművészet-vitáiban, még nem sejtették, hogy ebben a kérdésben az eljövendő száz év sem hoz igazi tisztázást.

Ezt nem a tisztánlátó emberek hiánya okozta, hanem a közben kétszer is „háborúba ájult" Európa kulturális zavarai. Száz év eltelt – lassan már szakmai körökben sem emlékeznek a jó öreg császári és királyi tudományos lapra, a Mittheilungenre, amelyben a fentebb említett urak előrelátó pontossággal, s főleg irigylendő tájékozottsággal és szakmai tudással fogalmazták meg tételeiket a népművészethez tartozó területek helyzetéről, továbbalakulásának lehetőségeiről.

Milyen erő munkál ebben a történelmi fel-le, oda-vissza liftezésben; egyszer a népművészet iránti lángoló érdeklődés, majd az azt szétverő érdektelenség?

A Nomád nemzedék című kötet címlapján színpompás virágos mezőben fehér ingruhában, hosszú, barna hajában virágkoszorúval egy fiatal lány jön felénk. Időtlen ez a közeledés, nem engedi magát időhöz rögzíteni, még a fényképezőéhez sem. Vannak, kell, hogy legyenek ebben az ámokfutóvá gyorsult történelemben ilyen időtlen vonulások. Vonulások, melyek az állandó közeledés jegyében élnek, jegyesei a mindenség megfejthetetlen, az időt megtréfáló rejtett tereink. Valami ilyen érzést sugall ez a kötet, benne rengeteg időtlen fotóval, mind megannyi üzenet a jövőből. Nem lehet múlt, mert majd' mindegyiknél ezt érezzük az „oly szép, hogy nem is lehet igaz" ismert képzetével. Pedig állítólag ebben a

kötetben a múlt van jelen. Fiatalok, akik szövetséget kötöttek a múlttal, a hagyománnyal, elmúlt korok, elmúlt embereinek kultúrájával, a népművészettel. Ahogy nézem a képeket, egyre inkább úgy tűnik: egy kulturális űrutazás dokumentumait lapozom. Most egy pillanatra megállok, megtaláltam a képet. Fiatalok gyűrűjében Andrásfalvy Bertalan táncol rajta. Az aláírás: Berci táncol.

Vajon az űrutazás melyik pillanata ez: tőlünk a cél felé vagy a céltól hazafelé. Szabad-e az időt a kultúrában tetten érni, szabad-e rögzíteni? Vagy ez az analitikus rögzítéskényszer már maga a halálkoreográfia. Ez már egymás alá-fölé rendel kulturális jelenségeket, kultúrákat. Talán így kerül szembe egy elferdült ízlésvilágban Mozart Palatka zenéjével.

Népművészeti mozgalom fotóit lapozzuk ebben a könyvben. Éltünk a mozgalomban, mégsem tudtuk feldolgozni az élményt. Mintha az ilyen mozgalmaknak az lenne a lényegük, hogy eleve kivonják magukat az analitikus tudat által szigorúan ellenőrzött mezőkről.

Bár nem ártott volna megtanulnunk úgy írni néprajzot, mint ahogy Hamvas Béla írt a borról – ha már bennünk a vágyakozás, hogy mindent leírjunk, mindent értelmezzünk. De mégis, még egyszer tegyük fel a kérdést: kell-e, lehet-e szavak fölöslegébe vonni egy olyan csodálatos jelenséget, mint a tánc?

Ezért szerencsésebb ilyenkor a fotó, ezért emelkedik jelentőségében ez a kötet, mert a benne lévő szavakat, elméleteket fölmorzsolja az idő, de a képekkel nem bír.

Ezek a képek hadat üzennek, párbajra hívják ki az időt. Állandóan változnak, de a változásuk egy olyan egységes külső térben zajlik, ahol ők határozzák meg az időt, és nem az őket.

Aki fiatal férfiként itt táncol ezen a fotón, soha nem lesz hatvanéves, soha nem lesz öreg. Megóvja ettől a fotón csapdába ejtett fény és tánc, ez a két „őselem”.

UTÓIRAT

Mondd, Berci, nézzünk-e úgy magunkra ezeken a képeken, mint aki tudja, hogy a mi életünk is (már) a Duna menti népek hagyományos műveltségéhez tartozik? Hogy háborúkon, trianonokon és analíziseken át-át tör egy olyan folyamatosság, amely nem engedi magát szigorúan múltra és jelenre szakítani. Hiába fontoskodnak az „elortutaysodott” néprajzkutatók, s keresik rajtunk a bőgatyát, némi hungaricus relikviát, vagy egy radikálisabb antropológia nyakon csípi bennünk a politikát, vagy egy marxo-szocio-politológus a nacionalistát. Adja meg az Úr mindenkinek a saját játékát.

Nekünk és utódainknak marad ez a kép, s lehet, hogy minden tanulmánynál többet elmond már holnap is, de ezer év múlva biztosan arról, hogy itt, a Duna mentén, egy nép milyen volt.

(1991)

Az Isten céltábláján

Kormos István, Nagy László, Kiss Ferenc

Három férfi áll vakító napsütésben egy körösfői ház verandáján. Szalmakalaposan, derűsen, vagabund mosollyal néznek szembe a fényképezőgéppel. Az expozíció pillanatában nem lehet tudni, hogy ez a kép már az Isten céltáblája; bár melyik kép nem az, amin emberek vannak. Nem lehet még tudni, hogy Nagy László és Kormos István három éven belül meghal, és később Kiss Ferenc is belezuhan egy tragikusan szent hallgatásba. Szerencsére, mint ahogy ebben a világban semmi, így ez a hallgatás sem tökéletes. Naplók kerülnek elő, ismert és ismeretlen fotók provokálják az embert, kísértenek engem is, hogy ne hagyjak méltatlanul elsüllyedni az időben olyan kedvesen furcsa, emberi történést, mint egy nagy utazás. Nagy azért, mert az elmúlt időszak magyar irodalmi életének három kiemelkedő egyénisége vett rajta részt. S talán nem utolsósorban még azért is, mert Erdély volt az utazás célja, az elrabolt Tündérkert, ami nekünk a Kert szimbóluma, s ami valahol mélyen magában hordozza a magyarság eszázadi kiűzetését élete kertjéből.

Nem tudom pontosan, mikor vetődött föl az utazás terve, de az biztos, hogy Kiss Ferenc ötlete volt. Ferenc nagy szervező, összehozó emberként őszinte örömét lelte abban, ha barátainak valamilyen exkluzív ajándékkal kedveskedhet. Így kitalálta, hogy vigyük ki Nagy Lászlót és Kormos Istvánt Erdélybe. Elképzelésében, utólag úgy vélem, benne volt a szorgos kisgazda-szántóvető tudata is arról, hogy az utazás, az erdélyi élmények olyan verseket ihletnek, mint amilyennel Kormos jött haza egy előző, s azt hiszem, talán addigi egyetlen erdélyi utazásáról. Így született Kormos egyik legszebb verse, az *Ágborisrét*. Később mindkét utazásunk zarándokhelye volt az a tisztás, Háromszék, Csík fölött… Megálltunk a szélénél, Kormos kiszállt, tett néhány lépést a réten. Volt ebben valami furcsa áhítat, mint minden találkozásban régi szerelmeinkkel. Vélem, számára ez a pazarlóan virágzó májusi rét testesítette meg az összes szerelmet, amit egy nőben talán soha nem, de egy nőnemű rétben örökké szerethetünk.

Utólag belegondolva, az is igazolja Ferenc „verstermeltető” szándékát, hogy mikor megérkeztünk Farkaslakára, a Szervátiuszok által kőbe faragott Tamási-emlékműhöz, felkapta a magnetofont, és szaladt a két költő után, hogy megörökítse az első, várhatóan döbbent szavakat, amiket a hatalmas, cizellált kő láttán mondanak. Ez a két „gascogne-i” azonban fütyült az ihletre, és semmit sem mondott, látszólag észre sem véve a nagy pillanatot. Azt hiszem, számukra az ihlet és a vers egyszerre sokkal profánabb és szentebb vállalkozás volt. Magamban akkor fiatalos rátartisággal egy kicsit mosolyogtam is Ferencen, és csak mikor később többször kezembe került az a kép, amely ezt a helyzetet örökítette meg, vettem észre az arcán valamit a ferencesek odaadó, elszántan alázatos, üdvözült mosolyából.

Hogy a farkaslaki szoborlátogatás alkalmával mi játszódott le Nagy Lászlóban, az a Hitelben közölt naplójából derült ki: „Áron a földben, sírni kezd az ég, majdnem én is”.

Az utazás teljesen váratlanul tört rám. Hirtelen döntés volt, örültem, hogy mehettem velük, jó csavargásnak ígérkezett. Mire az első elhatározó döntés után fölocsúdtunk, Kiss Ferenc jelentette (mennyire kifejező és meghatározó mondat ez az ő életéből: „jelentem, ez el van intézve”), hogy mindenkivel mindent levélben egyeztetett, van szállás, ellátás, viszünk bort, lesznek víg barátok, még nők is, bár azt intézzen mindenki magának, mert ő már „intézett” egyet.

Az biztos, hogy ilyen módszeresen, pontosan egyeztetett utazáson, utazásokon, azóta sem vettem részt, s talán a mostanában nálunk is elszabadult kapitalizmus ördöge súgja most nekem, hogy ha egészséggel bírná Ferenc, ebben a megbolydult, mindenkit vállalkozásra szorító világban, ő lenne a legjobb utazási vállalkozó. Ő tudná, hogyan kell az ember szellemi, testi épülésére összekapcsolni a kultúrát és az utazást. És itt természetesen az utazásra gondolok, amiről a turizmusba ájult világban is mindnyájunknak van élményünk,

ha máshonnan nem, a gyermekkori nagy csavargásokból erdőn, mezőn s ama szép ligetekben, vagy a külváros piszkos, de mégis izgalmas sikátoraiban, rejtett zugaiban.

Az ilyen utazási vállalkozástól Kiss Ferencet azonban nemcsak a betegsége zárta el, hanem „megmentette" volna a politika is, hiszen az 1991-ben alakuló MDF-es kormányban, gondolom, ő lett volna a kulturális miniszter. S ha ezt most leírom, hozzá kell tennem, urbánus barátaink körében akkor ez a döntés nagy riadalmat keltett volna. Azonban az elmúlt három év eseményei más fénybe helyezik az akkori előítéleteket, s ma már az a két fél alighanem megbecsülne egy Nagy Lászlótól Nemes Nagy Ágnesig, Örkényig terjedő, értéktisztelő akaratot.

1975. május 19-én léptük át a román határt. Nem a magyar turisták megszokott, Kolozsvár felé tartó útvonalán haladtunk, hanem északnak fordultunk, az úticél a mikolai remete, Gellért Sándor volt. Nagy László és Kormos is hosszú strófákat tudott szavalni Gellért Sándor régi költeményeiből. Emlékszem, mennyire meghökkentem ezen a rendkívüli versemlékező tehetségen, ami nem volt magyarázható azzal, hogy hivatásukból adódóan állandóan verseket olvasnak. Ráadásul a köznapi emlékezetük ugyanolyan kihagyásos, sokszor kínosan kihagyásos volt, mint bármelyikünknek. Valahol, lehet, hogy a jobb agyféltekében, ahol a költői gondolkodás működik, ott munkál egy külön költői emlékezet, amely a világ – költő számára legfontosabb – dolgait, a verseket érzékeny, pontos kegyelettel őrzi. Ez biztosan így lehet, mert nemcsak a jó versekre emlékeztek kitűnően – amire minden eminens diák képes – , hanem a rosszakra is. Amíg szorgalmasan gyűrtük a kilométereket Mikola felé, egy különös szellemi, lelki készülődés zajlott a kocsiban. Nem csupán Gellért Sándor 1945 előtti pályaíve került szóba, a legtágabb környezet is: Sinka, Erdélyi és az irredenta költők.

Hosszabb irodalomtörténeti eszmefuttatásra – Kiss Ferenc fájdalmára – nem nagyon került sor, mert Kormosnak eszébe jutott, hogyan járt kisiskolás korában az irredenta költészettel. Az egyik, akkor leghíresebb költő, Sajó Sándor versét kellett volna neki egy iskolai ünnepségen elszavalnia. Kiállt a pódiumra, s talán a lámpaláz, talán a rímelés erőszakossága vagy mindkettő hatására így kezdte: Sajó a hajó. A fölsorakoztatott nebulókból kitört a közröhej, s amint mondta, „őt pedig levették a műsorról". De hogy jelezze, neki sem akkor, sem most nincs az emlékezetével hiba, elkezdte skandálni a verset végig, majd a következőt, és így tovább a végtelenségig. Ha megállt levegőt venni, Nagy László kezdte rá, s mondta ő is kifogyhatatlanul. Kormost egyben nem lehetett megverni, a dilettáns költők verseinek a szavalásában. Nem úsztuk meg, egymás után sorolta a Kós Hutás Gergely, Szittya Attila Bendegúz és a többiek csodálatosabbnál csodálatosabb leleményeit: „…talpra magyarok, hí a hazátok, itt az időtök, most vagy sohátok". És nagyokat kacagott, közben kommentálva: azt mondja, hogy sohátok.

Nagy László, érezve, hogy ebben a versenyben ő már végképp alulmarad, nem szívelve ezt a csibészséget, belekezdett egy paraszti történetbe egy disznóról, amely László anyjának legnagyobb fájdalmára hízás helyett búgni kezdett, s így nem akarta elérni a leadáshoz szükséges kilencvenhat kilót. A két fiú kénytelen volt egy gumicsővel lelocsolni a felhevült sertést, miközben Nagy néni kétségbeesetten sürgölődött körü-

löttük, rettegve attól, hogy a Mátis szomszédék meglátják, mit csinálnak Nagy Béláék a disznóval.

Délután 4–5 óra között értünk Mikolára. Egy kis kertes családi házból egy obsitos jött felénk Fazekas Mihály világából, Gellért Sándor. Úgy rémlik, szinte már a kertben elkezdte szavalni verseit, s ha néha megszakította a szavalást, akkor is csak azért, hogy finnugor nyelvhasonító elképzeléseit előadja. A fiúk végtelen türelemmel, ráhagyó megértéssel hallgatták, én pedig benjáminként és sofőrként nem is szólhattam volna semmit. Magyarországon akkor élte reneszánszát a délibábosnak nevezett nyelvészkedés. Harminc év hallgatás után egyre több könyv került be az emigrációból, s ezek főleg a sumer–magyar nyelvrokonságot bizonyították. Be kell vallanom, hogy az ELTE-n kötelezően elolvastatott hatalmas finnugorista szakirodalom után én is a krimi- és a sci-fi-kedvelők lendületével búvároltam Badiny Jós, Zajti Ferenc és a többiek furcsa, sokszor csodálatos, máskor naiv álmait egy létezhetően létezhetetlen magyar múltról. Az akkori viták hatására ki is alakult bennem az a vélemény, hogy a nyelvtudomány a legbizonytalanabb, sőt irracionális tudományfaj, s így nem is igazi tudomány. Azóta rájöttem, főleg itt, Kelet-Európában rá kellett jönnünk, hogy a közgazdaság-tudomány még irracionálisabb. Nem véletlen, hogy komolyabb országokban nem is engednek a kormányrúd közelébe elméleti közgazdászokat.

Szóval Gellért Sándor finnugorista volt, elszántan-délibábosan. Talán ő volt az egyetlen délibábos finnugrász. Mindenesetre nagyszerű jelenség volt az öreg obsitos, s hiába zúdította a nyakunkba *Gyula fiamhoz* című hőskölteményének több ezer sorát, éreztük, mivel lesz szegényebb az a kor, amiből kipusztulnak az ilyen emberek, amiből a ma délibábosait kirostálják a jövő délibábosai.

A következő napok állandó találkozások és búcsúzások jegyében teltek. Esténként vacsorák, borok, politika, irodalom, napközben varázslatos tájak, ebéd vízparton, vadlóhere bársonyán, amint Nagy László naplója őrzi. S közben ugratások, vidám történetek, jókedv, amit azért mindig beárnyékolt az erdélyi magyarság sorsa. Akkor már nem lehetett magánházaknál megszállni, csak szállodában. Az utunk is – hol észrevehetetlenül profi, hol amatőr ügyetlenségű – őrzés alatt zajlott.

Marosvásárhelyen, a Sütő Andrásnál való látogatás pontosan jelzi a helyzetet. Az üdvözlés arany-petőfis hangulatú szertartásán átesve a verandán foglaltunk helyet. Ott volt még velünk Gálfalvi Gyuri és az ilyen beszélgetésekről elmaradhatatlan Hajdú Győző. Tudjuk, hogyan kell társalognunk, de ha

Zelnik József, Sütő András, Nagy László, Sütő Andrásné, Hajdú Győző, Kormos István, Kiss Ferenc

nem tudnánk is, Nagy László az asztal alatt figyelmeztetésül meg-megrúg bennünket. Búcsúzás előtt a kertben fotó készül, egyszerre őrzi az örömöt és a lélekhasadást.

Másnap reggel állunk a szálloda teraszán, látjuk barátainkat, ahogy jönnek át a napos, sietős emberekkel teli téren. Kormos megszólal: mi lenne, ha lekiáltanánk nekik: fiúk, ne vacakoljatok, biztosítsátok ki a kézigránátot! Ezt a viccet 1975-ben és azóta sem lehet Erdélyben elsütni.

Széket, a magyar táncházmozgalom révén elhíresült mezőségi nagyközséget megfélemlítetett állapotban találtuk. A máskor oly vendégszerető barátainkon látható volt a félelem, a feszültség. Az elmúlt héten is több ezer lej büntetést róttak ki valakire, akinél magyarországiak szálltak meg. Megnyugtatjuk őket, hogy eszünk ágában sincs ott megszállni, bajt hozni rájuk. Kényszeredetten sajnálkoznak. Bennünk kimondatlan düh, szomorúság amiatt, hogy a magát humanistának becéző huszadik század végi Európában ilyen fondorlatosan, ilyen mélyen bele lehet metszeni emberi kapcsolatokba.

Márton bácsi, széki vendéglátónk próbálja oldani a helyzetet, bár ő is fáradtabb a szokásosnál, mert már neki is megszűnt a jó állása az irodán, s el kell járnia Szamosújvárra fizikai munkára. Mondja, hogy őt nem kell félteni semmilyen változástól, s ebben van is igazság. Tíz székely góbéval felér az ő csavaros esze. Ha az ember végigmegy vele a széki utcákon, az valóságos falusi kabaré. Mindenkit megszólít, mindenkihez van egy-két ugrató-csipkelődő, kedves mondata. Mégsem gugyerákos, ott van valahol a nyírői, tamási képlet között; természetesebb, mint Nyírő figurái, és oldottabb, mint Tamási méltóságos székely góbéi. Meglepnem nekem is csak egyszer

sikerült, amikor egyszerre két lánnyal állítottam be hozzá. Vakarta erősen a fejét arról gondolkodván, hogyan lesz most a szállás. Megoldódott; a fiatalság szabadabb tere és ideje feloldja az ilyen feszültségeket. Az ember csak azt sajnálja, hogy nincs több élete több nagyszerű lány s asszony számára, s hogy felszabadult könnyedséggel mondhassa megoldhatatlannak rémlő feladatok láttán: nem kell mindent ebben az életben elintézni.

Este, amikor átballagtunk a táncházba, szinte egy csapásra megváltozott a kedvünk. Az eleven zene, a szalmakalapos fiúk és fekete-vörös ruhás lányok forgataga nem abban a Romániában volt, amiből mi érkeztünk ide, az ünnepnek a hétköznapi életből felemelkedett terébe. S amikor a prímás hatalmas testű gardonozó felesége, Lenuca elkezdett táncolni, megsejtettünk valamit az apokrif iratok ama Krisztusnak tulajdonított sorából, hogy táncot lejt a kellem. Amit ezen a szürreális éjszakán láttunk, ahhoz képest egyszerű képlet, ha egy tündöklő, karcsú lány táncol. Lenuca tánca a reinkarnálódott willendorfi Vénusz tánca volt. Talán Gaia, Földédesanyánk kezdett ilyen táncba a mindenség táncházában, az idők teljességében, amikor meg akart termékenyülni az emberrel.

Fülünkben a széki lassú szomorúságával vágtunk bele az éjszakába szállást keresni, s ha a táncház a mennyország ünnepi hangulatát idézte, akkor a szálláskeresés a poklot. Először Szamosújváron szédültünk be egy szállodának nevezett akolba. Olyan terembe invitáltak bennünket, ahol már vagy húszan aludtak a hirtelen összeszaladtak betlehemi, garnizonos kuszaságában. Fáradtan, rémülten futottunk tovább Kolozsvár felé.

A pásztorok, Kormos és Kiss Ferenc, a kocsi hátsó ülésén aludtak. Elöl viszont Nagy László tartotta bennem a lelket. Közben látomásaink voltak a sötét éjszakából, az ablakon bebámuló útmenti fehér lovakról. Kolozsváron a szállodákban nem adtak szállást. A hazautazás előtti hajnalban a város melletti hegyen egy piszkos, fűtetlen kabánában kötöttünk ki. A saját mennybeli magaslataival és pokolbeli mélységeivel így volt teljes az utazás.

Egy ilyen emlékezésben mindig nagy gond, hogy miről érdemes, miről lehet és miről nem lehet beszélni. Szerencsésebb sorsú népek fiai csak gáláns magánügyeikről, nőkről, szerelmes viszonyokról hallgatnak. Így – bár nem a szerencsésebb sors, de az úri diszkréció miatt – hallgatok én is az erdélyi nők tündéri rajzásáról. Hallgatok ott élő barátainknak a mieinkhez hasonlóan furcsa és sokszor még kuszábbnak tűnő szerelmi viszonyairól. Maradjanak meg az erdélyi éjszakák titkai a Nagy László és Kormos elkeresztelte őzikelányokról, tordai hasadékokról, akikkel néha testközelben, néha lélekközelben hermészi értelemben is teljessé vált ez az utazás.

Szerencsésebb sorsú népek fiaival ellentétben nekünk a szerelmes viszonyok mellett másról is hallgatnunk kell. Még mindig hallgatnunk kell arról, mit gondolunk Erdélyről. Ha az utazás közben elő-előjött ez a téma, minden érdemi végiggondolást megbénított az akkor még létező (most milyen jó ezt a mondatot így leírni) szovjet birodalom monolit, kikezdhetetlennek tetsző jellege. A gondolkodás nem pálmatermészetű, nem nő a súly alatt, hanem lustul. Lehet, ezért nem tudunk még ma sem érdemben ocsúdni az elmúlt fél évszázad gondolati ájultságából, s amíg nem tudunk, hallgatni kellene. Hallgatni, amíg nincs kitalálva a dolog. De meddig engedhet-

jük meg magunknak, hogy ne találjuk ki? Nemcsak halandó földi emberek, hanem népek, nagy sorsú népek is ott vannak az Isten céltábláján.

(1993)

Budapest Nagykávéháztól Budapest kispresszóig…

Nagyon régóta figyelek egy férfit. Lehet már úgy húsz éve is, hogy felfigyeltem rá, pedig akkor még ifjúkori, kamaszos hevületemben érthetően sokkal élénkebben érdeklődtem a nőnemű lények iránt. De nem tudtam úgy megjelenni a pesti éjszakában (és újra blúzosan: a pesti ééjszakában), hogy ne találkozzam ezzel az óriás szakállas manóval.

A legmegdöbbentőbb az volt, hogy az éjszaka minden oldalán jelen volt, a perifériákon is, az éjszaka akkor szélsőségesnek mondott minden szerelmetes zugában. Ott volt a hetvenes évek Fiatal Művészek Klubjának minden fontos rendezvényén, ahol a KISZ védnöksége alatt bátorkodtak a biedermeyer ifjak, a budai snobisme szocialistásodott kései utódai. Ők különben mostanában bokrosodnak vissza eredeti hamvasan lila lényegükhöz.

Ott volt a KEX együttes dunakeszi koncertjén. Természetesen a Lupa-sziget felől jött, mert honnan lehetne stílusosabban érkezni Dunakeszire. Mikor megláttam, egy pillanatra úgy rémlett, hogy társaságában van a hatvanas években Amerikába „tántorgott" gyerekkori barátom, Hatvany Kari, Hatvany Lajos unokája. Vélhettem, mert a Lupa-szigeti nyaralások örökre őrzik a kissrác-barátot és a mama, a gondoskodó, gyönyörű szőke asszony emlékét.

És ott volt minden táncházban, az elsőben is a Liszt Ferenc téren. Sokszoknyás néniket kísérgetett a városban, s közben próbálta meggyőzni őket, hogy ne cseréljék el gyönyörű szőtteseiket plüss garnitúrára. Fiatal népdalénekesnőket cipelt fel a lakására, hogy riportot készíthessen velük a Lányok-asszonyok évkönyvébe. Kézműves táborokba járt, hogy csodálatos diaképekkel döbbentse rá a magyar népművészetbe szerelmesedett ifjú népművészeket: ez a mozgalom világjelenség. És hozta is barátait, a dán, holland, német ifjú szakikat. Majd mikor látta, hogy egy kicsit túlfontoskodja magát a mozgalom, ilyen történetekkel korholta a túlbuzgókat: képzeljétek, hogy egy széki bácsi UHER magnóval este vacsora közben beállít hozzátok, és jópofáskodva megkér benneteket, hogy énekeljetek valami jó nótát.

Szerintem a Fekete Lyuk című földalatti zenei élvezdét is ő fedezte fel. Lehet, hogy ő is találta ki, poénkodva, „ötleteket" elhintve szokásos „szatírkodó" helyén az Iparművészeti Főiskola könyvtárában.

Megjelent mostanában egy remek könyv *Pesti presszók* címmel, és azokon a kitűnő fotókon, amelyeket Drégely Imre, Frankl Aliona, Lugosi Lugó László, Mokány István és Szatmári Gergely készített, ott ül ez a szakállas alak, és Bodor Ferencnek hívják. Ezek szerint ez a figura itt Pesten és Budán, különböző kispresszókban átszieszétazta az elmúlt negyven évet. Lehet, hogy ő volt itt az egyetlen ellenálló. Közben módszeres kutatói áhítattal, vénasszonyos csemcsegéssel vizsgálta a sütik állagát, hogy letörlik-e az asztalt minden vendég után, hideg-e a sör, eltörlik-e a poharakat, köszönnek-e a vendégnek. Presszó-Pimpernelként őrködött akkor burzsoá csökevénynek nevezett polgári értékek felett.

Közben lírai-szociográfiai szösszenetekben rögzített sok mindent, ami emberi vagy embertelen megjelent a létező szocializmusból a presszókba menekült világban. Pesti presszók című kötetében teljes körkép bontakozik ki arról a gasztronómiai drámáról, amelyben Budapest Nagykávéházból az elmúlt évszázadban Budapest kispresszóvá szocialistásodtunk, s majd most tovább bigmekeskedünk, mert nincs olyan lent, aminél ne lehetne lejjebb csúszni, ahogy ezt már egy Piszok Alfréd nevű úr is megállapította.

A kötetbe belelapozva érdemes néhány gondolatot olvasáskedvcsinálásként is aláhúzni abból, amire felfigyelt ez a presszóalvilágba menekült „ellenálló". A rejtezkedők kifinomult érzékenységével észrevette, hogy a Krisztina téren, a Déryné cukrászdában „a függönyök mögötti szögletekben ottfelejtett, elhagyott lányanyák, csalódott aktivisták rejtőznek". A Szent István körúton, a Bon-Bonban „a pamlag ölébe lesüpped a vendég, némelyik oly észrevétlenül, hogy csak a reggeli porszívó szippantja ki a szöszmöszökkel együtt". A Pasarétiben „annak idején ápolt kert volt, összecsukható székekkel, asztalkákkal, magányos, öregedő reakciósokkal. A pultnál lecsúszott úriasszonyok koptak fakóvá az ötvenes évek párájától". A Nagymező utcai Operettben „egy szívküldi-szívnek-szívesen asztaltársaság fonnyadt mjuzikel-nyitányok, savnya visszaemlékezések" közepette múlatja az időt. Csöndesen megállapítja, hogy a Váci utcai Anna „még roncsaiban is finom hely", csak az a kár, hogy a régi jampik „eltűntek, szétszóródtak, a maradék pedig a kényszernyugdíjazás ügyeit intézi". De vannak még helyek ebben az elhamburgeresedett városban, ahol az ember nem csalódik. Ilyen a Telepes utcai Györgyike

eszpresszó, ahová „a belvárosi és körúti vendéglátós neoragacs még nem folyik ki".

Ezen túl és elsősorban ilyen még minden presszó, ahol Olgi ott van, mert Olga mindig jókedvű, és tudja meg az utókor, hogy „volt egyszer egy pincérlány a presszópusztulás kellős közepén, aki egy személyben volt mozgásművész, párductestű mosolycsekk, sugárúti kávék és nem vizezett célzóvizek jókedvű angyala". Aki pedig a VÁROS ezen emberszabású zugait elmekdonaldosítaná, annak „tűz égesse meg a kezét és örökkétig hamburgert egyen".

Ebből a kicsi presszó-szerelmes könyvből végezetül az is kiderül, hogy a huszadik század elzagyvult második felében is volt Budapestnek cukrászdáit, Duna-parti sétányait, ferencvárosi belső udvarait, a nagyvárosi létezés intim formáit csinnadratta nélkül óvó, figyelő, átmentő (hát nem ez a valódi átmentés) igazi vőlegénye.

Bodor Ferenc ebben a könyvben most már ott szieszẗázik minden koradélután az Újlipótváros szélén, a mini-Katában, s mint egy székely csodarabbi jósol a VÁROS-ról, a Szent Budapestről, ahol még egyszer az idők teljességében a kispresszók megtartó erejéből fölépül és fölszenteltetik Budapest Nagykávéház.

Ha arra járnak, biccentsenek oda a fejükkel, bökjék meg a kalapjukat, és mondják azt: Tiszteletem, Bodor úr.

(1993)

Egy szent lődörgő

Lukafa és Szenna között félúton van egy elhagyott turistavendégház. Gyertyánhusángok, repkények és csalánosok dzsungelén átvergődve mindig erre vette útját Feri, hogy alkalmi vagy visszatérő vendégeit és minden évben az iparművészeti főiskolás fiúkat és lányokat átkísérje a ház előtt a Szenna felé vezető erdőbe.

Stalker megszállottságával kereste az állandó találkozást ezzel a hellyel. Háromszor én is megtettem vele ezt a zarándoklatot, amit a lukafai reggeli és Máriánál, Szennán, a református parókián elfogyasztott pálinka és krumplispogácsa vont ünnepi keretbe. Talán csak a harmadik úton vettem észre, hogy a házhoz közeledve Feri teljesen megváltozik. Valami rejtett feszültség veszi körül, s hogy elterelje a figyelmet, mindig talál valami duzzogni valót. Például arról, hogy a kommunisták alatt még a turistaházak is tönkremennek. Legszívesebben talán ő is zsebkendőre kötött köveket, csavarokat dobált volna előre, hogy merre járható biztonsággal ez a sejtelmes somogyi táj.

Több ilyen rejtett tér is volt Feri életében. Közös csavargásaink közben – úgy vélem – néhányat én is megismertem. Már amennyire megismerhetjük a barátainkat olthatatlan vágyakozással vonzó földi tereket. Amennyire megismerhetjük, hogy a másiknak, másoknak az eföldi zarándoklatukon me-

lyek az otthonos terek, ahová úgy odavonz mindenkit a szíve, mint azt a többezer indiánt, akik minden évben egyszer hosszú sorokban kígyóznak föl a nagy hegyek oldalán, hogy vagy meghaljanak a hóban, vagy megpillantsák az út végén az Andok mögül fölkelő Napot, Napistent magát. Létezhet-e emberi boldogság a földön, ha nincs egy szent helyünk, ahová állandóan el kell mennünk. Egy tér, amivel időről időre találkoznunk kell. Legalább egy otthon, ahol az otthonosság, az Éden halovány földi sugárzása körülöleli lelkünket.

Felületes külső szemlélő azt hihette, hogy Ferinek nincsen otthona. Nem is volt a gyereket nevelő család értelmében. Ő mindig az úton volt otthon, mint Kerouac csavargó virágos hippijei és Antun Solján *Árulók* című könyvének fiatal vándorai. Lukafától Szennáig, Budapesttől a gelencei erdőkig, ahol öreg barátjával, Jancsó Péterrel epret majszoló medvék nyomát kutatták. Berlinben, Kelet és Nyugat között, a falnál és a Metróban.

Talán mégsem a politikusok, hanem a Feri-féle szent lődörgők határokat nem ismerő metróbeli utazásai kapcsolták újra össze a szétmetszett várost is. S mindezeken túl, ha valakinek otthona volt ez a létező szocializmusba csúnyult és butult Budapest, akkor az övé volt. Bodor Feri otthona nem egy lakás volt Pesten, a Poldi városban. Feri otthona egész Budapest volt. Az eltűnő, elcsúnyuló presszókat bemutató könyvéből kiderül, ennek a városnak minden szegletét ismerte, óvta, dohogott érte minden fórumon.

Valamikor úgy tizenöt évvel ezelőtt megpróbáltuk videóval föltérképezni az utolsó pest-budai kocsmazenészeket. Három videófelvétel készült el, s ha lesz emberi jövő század, mint híves forrásra koslat vissza és csodálja ezeket a felvételeket,

amelyeken látszik, hogy fasisztákat és kommunistákat túlélve rejtekezett ebben a városban valami olyan otthonosság, zene, jókedv, mulatás, amit semmilyen uralkodó kisajátításnak nem sikerült maga alá gyűrnie.

Feri nagy Kárpát-medencei zarándoklatainak célpontja minden olyan hely volt, ahol őrizte magát az emberi: egy táncházi közösségben, a Fekete Lyuk ifjúsági szubkultúrájában, a Lukafa–Szenna közötti, csak számára ismert jelentőségű rejtett térben, a málnásban az erdélyi Gelence fölött, ahol egy kisnemesi birtok Trianonon, Ceausescun, Vatrán túl talán még most is őrzi a kert valódi édeni üzenetét.

Ferinek ez mind az Otthon volt, s minket is mindig odacipelt az otthonosságnak ezekhez a megfellebbezhetetlen forrásaihoz, hogy ne csak polgárian kisszerű, otthonnak álcázott zugainkban kompenzáljuk az elfelejtett, a megidézett otthon ízeit, hanem egyszer a maga valójában is megismerjük.

Amikor Hamvas Béla a szent lődörgésről írt, nem tudhatta, hogy él már itt, Pesten és Budán egy népi biedermeier ifjú, akire egyedül illik a megnevezés: ő a szent lődörgő.

Ebben az árnyékvilágban, amiben itt a Földön élünk, ha valakit temetünk, azt szoktuk mondani: legyen néki könnyű a föld. Most olyan férfit temetünk, akinek ez a föld igazán könnyű volt, ő itthon volt itt. Így most már csak azt kívánhatjuk, hogy legyen néki könnyű az ég.

(1994)

Magyar Agartha

(Makovecz Imre 60. születésnapjára)

Jön, egyre csak jön az erdőből kifelé egy ember, kötéllel a kezében. Elszántan, mint aki akasztani megy, vagy egy nemzet foszlányokra tépett életfonalát angyalos kötéssel most akarja újra csomózni.

A fényképet nézve megállapíthatatlan, hogy mikor és hol menetel ez a férfi. Vonulásából sejthetjük, nem földi, köznapi ügyekben jár el. Vélhetjük, Ady nagy vágyát teljesíti be: a kegyetlen, hosszú Léviátán kígyót látogatja meg nagy erős fegyverével.

Majd húsz évvel ezelőtt egy jóra szerveződött társasággal a Fiatalok Népművészeti Stúdiójában elhatároztuk, hogy Tokajban házat építünk magunknak. Olyan házat, ahol összegyűlhetnek a megcsúfolt és feledésre ítélt ősök árnyai, elhozhatják az időben homályossá maszatolt ügyeiket, szúette tárgyaikat, hogy fényesedjenek, hogy föltámadjanak, hogy bennünket segítsenek. Mivel nem egyszerű házépítésről volt szó, hanem inkább templomról, ezért templomépítőt kellett hozzá keresni. Templomépítőt egy olyan korban, amikor a fasiszta és kommunista zónák uralma állandó templomrombolásban teljesedett ki. Illyés Gyulát parafrazálva mondhattuk: ha templom épül, az is csak nekik épül. Ebben a lelki és szellemi szükségállapotban találtam rá a 70-es évek elején Makovecz Imrére, a zsindelyes avar-magyarra, a templomépítőre, az építészre, aki nem is tud mást építeni, csak templomot. Azóta figyelem nagylászlói földi vonulását, újfajta pokoljárását.

Utólag visszatekintve is látszik, hogy fontos találkozások történtek a 70-es évek közepén Magyarországon. Mintha fölhasadt volna a hazugság kék kárpitja, mintha trianonos lelkünk új reményeket talált volna. Írók: Csoóri Sándor, Nagy László, építészek: Csete György, Kerényi József, Makovecz Imre és a Fiatalok Népművészeti Stúdiójának tagjai: fafaragók, keramikusok, szövők, kovácsok és gyékényesek találkoztak fittyet hányva az 1945 után bevezetett magyar szellemi gyülekezési tilalomra. Akik ott voltak, sok mindent megértettek magyarság és tisztesség dolgairól, s szinte kivétel nélkül mind pokoljárók lettek, pokoljárók egy nemzetért. Legelőször Nagy László hasította meg gyöngyháznyelű kisbicskájával,

gyémánt költeményeivel a huszadik századvégi magyar pokol bugyrait.

Majd sorra a többiek, akik erővel és lélekkel bírták. Így Makovecz Imre is, bár ő nem a hagyományos úton. Közülünk talán ő értette meg legmélyebben az illyési intelmet. Ő tudja, annyira kifordult a világ, hogy ma már a pokoljárás is a pokolt szolgálja. Egy összezavart világban megkülönböztethetetlen a tiszta emberi vállalkozás és a sátáni szimbólumokkal manipuláló álművészi álutazás drogomániában. Ki lehet ma oly naiv hitben, lélekben, hogy kígyómarta szép szerelmét, mint Orfeusz Euridikét, kiénekelheti Hádesz karmaiból. Akkor csak a feltétel volt teljesíthetetlen, ma a lány is megrontatna.

Ki lehetett olyan naiv a 70-es évek végének Magyarországán, hogy a Zóna engedi könnyedén áttörni falait. Ki hihette, hogy a Zóna engedi gyülekezni az erőket maga ellen, és egyáltalán ha engedné is, hol vannak azok az erők, amelyek újra tudják szervezni a nemzetet. Hiszen nemcsak a mindennapi cselekvésbe, hanem már a nyelvbe is kezd behatolni a kisajátító idegenség. A test, az ország, az anyag megszállása után elkezdődött a „lélek megszállása". Ez a történelmi idő azonban egyszerre tragikus és nagy lehetőségekkel teli pillanat. Tragikus, mert a lélek elleni invázió azt sejteti, közeleg az idők teljessége. Nagy lehetőségekkel teli, mert a brutális fizikai hatalmi technikákról a finom lelki hatalmi trükkökre váltó erő sebezhető. Védtelen, mint vedlés közben a kígyó. Régi technikáit már nem tudja alkalmazni, az újban még ügyetlen. Ez az a pillanat, amikor még a kriptát is át lehet építeni az élet templomává. Ilyenkor még Thanatosz is meghátrál. Ilyen helyzet alakult ki a hetvenes évek végének Magyarországán. A kulturális elit pontosan érzékelte a lehetőséget, s különböző uta-

kon el is indult, hogy elhagyja a Zónát. Voltak, akik csak a politikai cselekvés kereteit feszegették, voltak, akik messzebbre tekintettek és a szellemi, lelki „cselekvés" megrongált épületeit kívánták helyreállítani. Ez utóbbiak közé tartozott Makovecz Imre is. A férfi, aki a fotón elszántan jön kifelé valahonnan, és látszik rajta: pontosan tudja, hová tart és mit akar csinálni. Házat építeni megy, mert érzi, hogy eljött a Zóna adventje. Egy szent helyet keres, és meg is találja a két folyó találkozásánál, Tokajban. Leveri a jelölő cövekeket és kijelenti: „nem titkolt ábrándom egy szerves emberi világ rendszere. Ezt az épületet is, mint más munkáimat is, olyan jelek megtestesülésének tartom, melyek magukba vonzzák azt a szellemiséget is, mely nem szubjektív vagy objektív, hanem az, ami, s amelynek elsinkófálása beteggé teszi az embereket." Majd így folytatta: „akkora bajban vagyunk, hogy őseinket, a halottakat kell segítségül hívnunk, de nemcsak jelképes értelemben kell számítanunk rájuk, hanem megfoghatóan, mint egy zsák krumplira".

Mielőtt felületességünkben gyorsan legyintenénk, hogy ez csak szómágia, idézzük emlékezetünkbe az azték mitológiát: Quetzalcoatl azért száll le az alvilágba, hogy felhozza onnan a holtak csontjait, s új emberiséget teremtsen belőlük a régi helyett, amely elpusztult a világkatasztrófában.

Ez a mi halálkoreográfiás huszadik századunk több világkatasztrófát élt át, s közben egy nemzetet itt, a Kárpát-medencében majdnem megsemmisítettek. Ezek után az sem lenne furcsa, ha valaki a csodák világában keresne eszközöket végső kétségbeesésében. Vagy mint Illyés Gyula tette Trianon után, fasiszta és kommunista diktatúrákban látva beteljesülni a magyar holocaustot, kimondta, hogy a magyarság elpusztít-

hatatlan, mert a HAZA A MAGASBAN van. Történelmi folytonosságot képvisel ez az elképzelés. Testvér-képzete az évezreden keresztül reményt adó TERRA REGIS ATTILAE és a REGNUM MARIANUM gondolatnak.

Ősi emberi képzet hinni a fent, a magasban lévő hazában, a „legfelső országban", a Paradésában. Ugyanolyan ősi elgondolás, hogy egy kozmikus katasztrófa menekültjei, elsüllyedt világok, megalázott, megfojtott népek túlélői megalapították a földalatti birodalmat: Agarthát, ahonnan azóta is irányítják a földi történéseket, de eljön majd az idő, amikor Agartha népei előjönnek barlangjaikból, hogy ismét tulajdonukba vegyék a felső országot.

A 70-es évek végén Tokajban felállítottunk három hatalmas oszlopot. Az egyiket, a tizenkét csigolyásat befestettük a színskála színeivel, kétágú szarvat tettünk a tetejére, hogy felkeljen közte a Nap, és lássa, hogy megjöttünk. A másik oszlop köré Makovecz Imre irányításával egy fakupola templomot építettünk, és a ház elé Samu Géza egy fapikkelyes totemoszlopot állított. Ezzel eljött a Zóna adventjének ideje: kapu nyílt a Magyar Agarthához. Azóta egyre hallhatóbban, egyre erősebben, megállíthatatlanul litániáznak elő a magyarság megcsúfolt ügyei, megcsúfolt szavai. A Zóna ádventje nagy változásokkal terhes.

Az a férfi, aki akkor, majdnem húsz évvel ezelőtt, a fotón is láthatóan, kemény léptekkel kijött az erdőből, azóta is rendíthetetlenül járja az útját. Néha eltűnik a szemem elől, majd különös mosollyal az arcán kerül elő. Ilyenkor tudom, ismét sikerült neki egy újabb kaput építenie a Magyar Agarthához.

(1995)

Dávid Katalin laudációja

Mi, szemérmesebb népek nem szoktuk dicsérni egymást. Nem engedi a stílusunk sem, de azon túl mi, keresztények tudjuk, hogy csak Istené a dicsőség, csak őt illeti a dicséret. Éppen ezért csak egy, a Földet is megjárt embert részesítünk igazi laudációban, amikor azt mondjuk: Laudetur …, Dicsértessék a Jézus Krisztus.

Mégis van emberi dicsőség is, amely természetesen az előbbiekből ered, s a nagy Dicsőség része. A héberben a kabôd (dicsőség) szó a súly fogalmát foglalja magában. A magyar köznyelv is ismeri a fogalmat, hogy valakinek súlya van, és akinek súlya van, az tiszteletet érdemel, ami végső soron a dicsőség megnyilvánulása.

Hogy Dávid Katalinnak súlya van, azt már nagyon régóta sejtem. Ám ha vakságomban nem vettem volna észre, legkésőbb akkor döbbenhettem volna rá, amikor kezembe kaptam az *„Ex invisibilius visibilia…", Emlékkönyv Dávid Katalin professzor asszony 70. születésnapjára* című kötetet. Ebben a könyvben – amely szerintem az egyik legszebb laudáló kötet ebben a században – hetven neves értelmiségi vonul fel és nyújtja át gondolatai mirtuszkoszorúját egy asszonynak, egy magyar nagyasszonynak. Egy olyan nagyasszonynak, akihez hasonlókat csak a török által megszállt és megroppantott Magyarország termett. Mint Thurzó Ferencné Zrínyi Kata, mint Széchy Margit grófnő, vagy Batthyányné Lobkovitz Éva, aki egymaga egy országrészt nyert meg Bethlen Gábor pártjára.

Ez a század sajnos kísértetiesen hasonlít az említett időszakra, sőt talán még tragikusabb is volt a magyarságra nézve. Trianon és világháborúk, embert, családot és nemzetet pusztító ordas eszmék a leltár. Mit tehet egy asszony egy ilyen világban? Vállalja a legnehezebbet, hogy a modernkedő koreszmékkel szemben a mesterségesen szétválasztott dolgokat összekapcsolja. Így vállalta Dávid Katalin is a szakralitás kutatását a történelem legmaterialistább századában. A szent feltárása kapcsolatteremtés Isten és ember között, és egyben a megszentelt bolygó szellemének megközelítése. Mert a szakrális szimbólumok arról adnak hírt, hogy az ember nem klónozott majom, hanem Isten arcára teremtetett. A szakralitás kutatása végső soron azt jelenti, Isten elébe letesszük, hogy értünk valamit a teremtésből.

Még egy nagyon fontos dologban közreműködő Dávid Katalin. Már fiatalon felfedezte, hogy él itt a Földön két ősi nép, melyeknek legtöbbet hamisították meg a történelmét, s oly mélységesen megaláztatottak, hogy már megérdemelnék a felmagasztaltatást is. Neki, aki érzékeny a szakralitásra, hamar fel kellett ismernie, hogy minden nép szent, minden nép Isten választottja. Bűn kijátszani őket egymás ellen, sőt ha van ősbűn, ez az. Így lett ő a gyűlölködő és kicsinyes világban a zsidó és magyar nemzetnek békeszerző asszonya.

Mi, szemérmesebb népek nem szoktuk dicsérni egymást. Nem is kell, mert mindenki magában hordozza a dicsőség lehetőségét, és akinek súlya van, az saját élete által dicsértetik.

Dávid Katalinról szóltam.

(1996)

Az ördögűző Nagy László

Budai Ilonának

Most, ahogy újra és újra olvasom Nagy László naplóját, látom, micsoda szép napokat is éltünk az átkosban. A Krónika-töredék így őrzi az idillt: *„Z. kocsijával Csákvárra indultunk disznótorra. Szép havas tájak, a falu is havas. Felszabadultan tréfálkoztunk. Jó étvággyal sok kolbászt ettem, hurkát kevesetet… Novás otellóbort ittunk, ez is nagyon jól csúszott."* De Csoóriék fanyar borai mellett sűrűn kóstolgattuk az öreg Zelnik vörös borát is. Demizsonnal vittünk Margitnak is, hogy gyógyuljon. Egy ilyen vörösboros, felszabadultan tréfálkozó út közben ígérte meg Nagy László, hogy Budai Ilona egyetemi színpadi estjére bevezetőt ír. Majd néhány nap múlva titokzatos mosollyal közölte, hogy verset fogok írni, fiú. A fiatalkor természetes könnyedségével vettem tudomásul a hírt, s csak most, utólag a Naplóból látom, hogy az egyik legmegszenvedettebb verse lett.

A stációkat a Napló így őrzi: *„Február 9., hétfő. Lehet, a versbe belebetegszem. Február 12., csütörtök. A versírásnak már a gondolata is irtózatot kelt bennem. Február 14., szombat. Verset nem írtam ugyan, de a fejemben alakulgat. Ha nem lenne kényes a téma, már előbbre volnék. A mostani vitákhoz verssel szólok, szeretnék tisztességes maradni. Február 15., vasárnap. Tovább írogattam a sorokat. Igen nehezen találom meg a formát. Most úgy érzem, nem kötött formá-*

ban írom meg a verset. Szabad izom-mozgása lesz, így dinamikusabb is. Február 16., hétfő. Fürdés, hajmosás, M., a fodrászom megkurtította fürtjeimet. Faragtam utána a sárga fát, féltem a verstől. Február 17., kedd. Hozzálátok a vershez, átírom az első sorokat: Ördög koholta, szerkesztette / fölém ezt az éjt, hol az ármány / bullái függnek ércfonálon… Február 18., szerda. A versből kész kb. 25 sor. Február 19., csütörtök. A verssel kezdtem bajlódni, igen nehezen megy. Február 22., vasárnap. Hamar a vershez láttam. Írtam pár sort, de átjavítottam az utolsó részt. Kész a vers! Örömömben énekelni kezdtem. Fölébe írtam a címet: Szólítlak hattyú."

Ha végigtekintünk ezeken a stációkon és elolvassuk a verset, pontos képet kapunk egy huszadik századi magyar költő valóságos pokoljárásáról. Nagy László magyar költő és garabonciás gogoli kísérletéről, az ördög leleplezéséről. Arról, hogy fölfordult a világ, az ördög kitüremkedett, kiáradt a pokolból, eljött közénk. Vége a középkori áldozat drámai nagy lehetőségének, a hagyományos pokoljárásnak. Az élet egyszerűen áttekinthető síkjai kifordultak helyükből. Milyen könnyű volt azoknak, akik az emberszabású időkben dudások akartak lenni, csak bátraknak kellett lenniük és pokolra kellett menniük. Ma viszont a pokol jött el közénk, az ördög emberjárásra vetemedett, árad lélektől lélekig, s olyan büdös, hogy a borz is belepusztul. Nyomuló lélekégető gázkamrája holt lelkek tömegét hagyja maga után, holtakat és üreseket. Ezt a műveletet döbbenten felismerő költői rémület nekirugaszkodik a leleplezésnek: Ördög koholta, szerkesztette. Itt megbicsaklik a nyelv. Mi az, hogy szerkesztette? Talán úgy, mint egy szerkesztő, vagy főszerkesztő-helyettes az Élet és Irodalomból, aki a Napló szerint *„buta és rosszindulatú"* cikket

ír a magyarság legfontosabb ügyeiről, és szellemi kollaboránsként a szovjet internacionalista félvilághatalomnál feljelenti legfőbb veszélyként a magyar nacionalizmust, amely abban a züllesztő puha diktatúrában nem volt más, mint egy nemzet legtisztább önvédelme, az *„Adj magyarságot a magyarnak"* józsefattilai kívánsága. Nem, fiókördögökkel nem érdemes foglalkozni. A főördög nem szerkeszt, ő kohol, ő nyüstöl. *„Ördög koholta, ő nyüstölte fölénk ezt az éjt…"*

Mekkora keserűségnek kell felgyűlnie az emberben, hogy csak a démonológiai szótár szavaival tudja megnevezni a helyzetét. Emlékeimből és a dokumentumokból felsejlik ez az idő, a vers ideje és az akkori társadalmi történések tere. Azt az iszonyodást, ami a *Szólítlak hattyú* című vers megszületéséhez vezetett, az 1975-ös év történései váltottak ki. Ebben az évben, szeptember végén jelent meg az Élet és Irodalomban Major Máté *Nagy panel és tulipán* című írása. Akarva-akaratlanul már a cím is provokatív volt a tulipán szó miatt. Hiszen az addig elmúlt évek létező szocializmusának marxista kritikusai előszeretettel, minden magyar kérdés iránti makabeus gyűlölettel soroltak minden sorskérdést a két háború között túlhangsúlyozott nemzeti-népi rekvizitumok közé. Így került a magyarság számára fontos ügyek elé a tulipános, cifraszűrös, csikósgyulyásos és más jelző. Nem létezik, hogy Major Máté nem tudatosan tette be a címbe a lejáratónak szánt tulipán szót. Az a Major Máté, aki a szocialista erkölcs című jelzős szerkezet jelzője által a moralitás nyűgös skrupulusaitól felmentve emelkedett az akkori magyar építészet megfellebbezhetetlen pápájává! Ebből a pozícióból Majornak könnyed szellemi galoppnak tűnt az a vállalkozása, amelyben a Rákosi-korszak szabadnépes hangvételére emlékeztető publicisztikai

bunkóval le akarta teríteni az akkori legtehetségesebb építészcsoportot, a pécsieket. Hogy tényleg a legtehetségesebb, azt az azóta eltelt idő bizonyította. Főleg ebből a csoportból emelkedett ki az a társaság, *amely organikus magyar építészet* névvel Velencei Biennáléktól Tokióig a világ építészeti közvéleménye előtt nagy tekintélyt vívott ki magának az elmúlt időben. El kell ismernünk, Major Máténak kitűnő szimata volt. Észrevette, hogy itt egy olyan új építészeti gondolkodás, tehetséges fiatalok olyan csoportja emelkedik fel, amely megkérdőjelezi a középszerbe, az unalomba fulladt, szocialistának nevezett, kiüresedett bauhauszizáló építészeti gondolkodást. A „főépítész" egyre nem számított, arra, hogy írásával szembeszáll az akkorra már egyértelmű művészi és erkölcsi nagyhatalomnak számító költő: Nagy László. Szembeszállt annak ellenére, hogy undorodott a publicisztikai vitáktól, mert tudta, hogy a hatalom bármelyik pillanatban, főleg az igazság kimondása előtt, elvághatja a vita fonalát, hogy bértollnokok szétnyálazhatják azt, hogy sok értelme nincs, mert az „ostor virágzik", és amit akar, végrehajtja. Így született meg az emberközpontú magyar építészet védelmében két glossza, *Hol a tulipán?* és *Hol az építőművészet?* címmel. Megdöbbentő volt a hatás. Az elmúlt évek, évtizedek tapasztalatai alapján senki nem merte gondolni, hogy valaki is föl meri emelni a szavát Aczél György – ahogy a Napló nevezi, a „nagymester", a „főnök" – kulturális monopóliumot és terrort gyakorló csapatával szemben. Akkora volt az elképedés, hogy el is vesztették a vitát. Időleges visszavonulást rendeltek el, és Major barátjukat zászlórenddel kárpótolták az elszenvedett sérelmekért, s ahogy a Napló őrzi: *most zászlórenddel kitüntetve pimaszkodik*. De különben is zaklatottá

vált a közélet. Ekkor jelent meg Száraz György*: Egy előítélet nyomában* című írása a zsidókérdésről. A témáról a Napló így őrzi a költő véleményét: *„Nehéz ügy. Elszomorító, hogy még ma is ügy. Üggyé csinálják."* Ugyanezen a télen Illyés levelet írt az Írószövetségnek, hogy kilép a sok megaláztatás miatt.

Az Úr 1975. évének késő ősze és tele ilyen hangulatban találta a költőt, akiben érett az elhatározás, hogy a költészet mágikus erejét segítségül híva oszlatja az *„éjt, hol az ármány bullái fekete zsinóron függnek"*. Az alkalmat egy baráti utazás és egy baráti felkérés hozta meg. A Napló szerint így: *„Értekezlet: az építészet vitát folytatjuk. Kettő hozzászólás van. Lehet, hétfőre több lesz. Major emberei is küldik. Ebéd: Nimródban M. és B., továbbá Z. Jóska, K. F., Páskándi, majd Csoóri. Bundi és P. kivételével: Hatvan. Szép az öreg szőlője, magas kordonos. Újfajta szőlő, Egri csillagok, ebbe tartozik a Zalagyöngye is. Permetet nem kér, mert legyőzi a férgeket, fagyálló… Muskotályos és oportó ízű. Eszegettünk ezt-azt, ittunk újbort, de legelőbb pálinkát. Fél hét körül indultunk haza Z. kocsiján, B. Ilonka mellett ültem. Elvállaltam estjének bevezetőjét."*

Elvállalta úgy, hogy abban a pillanatban biztos nem gondolt rá: ördögűző verset fog írni. Miért gondolta volna, népdalénekesnő előadóestjére kell csak bevezetőt írnia. Metaforákat kötözhet csokorba a népdalnak arról a szerelmetes világáról, ahol – kedvenc nótája szerint: *lányoknak az ágya rozmaring a lába*. Csak a kifordult élet, a rongáló *„rossz pörök"* nem engedik a lírai fényűzést, kikényszerítve a líra mágikus ördögűző szerepének felmutatását. Ha ezt nem meri vállalni senki, *akkor „lepusztul szánkról az ózon"*, és az ördög, a halál ura *„kitúr, kitaszít a házból, hazából"*.

Kérdeztük, hogy mekkora keserűségnek kell felgyűlnie az emberben, hogy csak a démonológiai szótár szavaival tudja megnevezni a helyzetét. A vers első fele a következő sorokban emelkedik egy huszadik századi Tiborc panaszává:

Ördög koholta, ő nyüstölte
fölénk ezt az éjt, hol az ármány
bullái fekete zsinóron
függnek, megannyi mérges lepény,
majálisra ólom-okádmány,
hogy gőzüktől elsorvad a fény
és lepusztul szánkról az ózon.
Ólom-ingák, ha mozdulsz, ütnek,
nem moccansz meg, úgyis pofoznak,
ítélete áldáz betűknek
lélekben, hasban új csikarás,
s kell álmodni tovább a rosszat.

Fekete zsinór-erdőn át is
látok azonos kínt: szivárvány
havasán az ostor virágzik,
s virágom hervad a hahota
hóhérpados nyújtó-csigáján.
Gúny bitangol akár a járvány.
beront a tűzhelyhez akárhol,
rendelkezik mint nyegle ficsúr,
utálattal mindent kirámol,
szabad keze bóvlit virágzik,
országutat ír nyála, kitúr,
kitaszít a házból, hazából.

(…)
új gótika épül sebekből,
sóhaj aranyozza íveit,
harangsora: bók és bók és bársony,
s néma, nem szólít, nem serkent föl,
aki itt sujtva sohase kel föl.

Ezekkel a sorokkal 1976 februárjában végleg véget ért Nagy László lírai fényűzése. Ezeken a sorokon nem lehet túllépni egy könnyed társasági legyintéssel. Ezekben az izzó mondatokban végleg pástra lépett Nagy László és az ördög. Csekély, de érdekes adalék, hogy az akkori hivatalos költőfejedelem – a Napló szerint is rögzítetten – úgy érezte, ellene íródott a vers. Ebben tévedett, bár nem sokat, mert a vers mindannyiunkat tetemre hív, a mi ördögarcunkat is leleplezi.

„Már régóta csakis azon munkálkodom, hogy az ember műveim olvastán nyíltan gúnyt űzzön az ördögből”, írja Gogol 1847. április 27-én Sevirjevnek Nápolyból. Azt jelzi ez a mondat, hogy többen ki merték és ki merik hívni párbajra a *„disznófejű nagyurat”,* s e harcban felemelkednek és elbuknak, megdicsőülnek és elkárhoznak. Gogol fő kérdése az volt, ezt Mereskovszkij kitűnő elemzéséből is tudjuk, hogy hogyan lehetne ostobának feltüntetni az ördögöt. Ezért vállalja a gúnyt mint eszközt, s mert Gogol rossz eszközt választ, belehal a küzdelembe. Párbajtörténelemből is ismert tétel, hogy olyan fegyvert kell választani, amit az ellenfél kevésbé jól tud kezelni. Nagy László ösztönösen s így mélyen tudta, hogy a gúny az ördög legerősebb fegyvere, mert *„gúny bitangol akár a járvány”.* Gúny bitangol például legszívesebben a nemzeti érzés körül, s ez a magyar kultúra sosem múló legmélyebb kihívása. Olyan mértékű, hogy már csak a sikoly marad, a fulladás előtti utolsó vegetatív könyörgés. Nagy Lászlónál így: *„de sikoltom halhatatlanul: Úristen, én nem vagyok itthon?”.* József Attilánál pedig így: *„S mégis, magyarnak számkivetve, lelkem sikoltva megriad”.* Mi történt a huszadik század magyarságával, hogy a század három legnagyobb magyar költőjének központi témája, *a magyarnak számkivetve*, az itthonlét-hiány, a hazakeresés akárhol, ha itt, a Földön szinte lehetetlen, akár a magasban is.

Mi az ördög tehát, a magyarok ördöge, más ez, mint a Gogolé? Több mint valószínű, hogy nem, vélhetjük, az ördög internacionális. Mereskovszkij fedezte fel, hogy az ördög legmélyebb lényege a középszer, sub spaciae aeterni, a halhatatlan emberi középszerűség, Hlesztakov maga. Az a negatív képesség, amely mindent, ami háromdimenziós, kétdimenziósra szűkít, operettesít. Nagy László így pontosít: *„szabad keze bóvlit virágzik”.* Illyés Gyula működése mély rétegeit is felfedi*: „mert szépnek csak azt véled, mi egyszer már övé lett”,* és *„eszmélnél, de eszme csak övé jut eszedbe”, „néznél, de csak azt látod, mit ő eléd varázsolt”.* S ezzel bezárult a kör, ilyenkor fölnövekszik a rémület, már mindenki menekül kifelé a haza teréből, vagy befelé, a föladott személyiség ördögi bugyraiba.

Rémálom temploma, s én alul
izzok, szavamat nem halkítom,
de sikoltom halhatatlanul:
Úristen, én nem vagyok itthon?

Lehet-e temploma az ördögnek, magyarul a rémnek, s hogy megismerjük, ki ő, nevezzük nevén héberül: Satanas, latinul Diabolus. Lehet-e temploma a Sátánnak? Lehet-e akkor, mikor számunkra a templom az, amit föl kellene építeni? Kinek építjük a templomot, az Istennek vagy a Sátánnak? Hamis próféták hirdetik: csak építsétek a templomot, az mindig Istennek készül. Nem igaz, a templom mint szimbólum üres forma, csak annyit jelent, hogy kapu a transzcendens felé. Nyílhat Istenhez és a Sátánhoz. Az ördög, a nagy utánzó, mindig számíthat Hlesztakov-énünkre. Ha könnyen szabadságra vágysz, ő a legszabadelvűbb, ha szépségre vágysz, ő a fényhozó (Lucifer) és egyben fényűző, ha igazságra vágysz, az általa gyorsan felajánlott egyetlen igazság a szent. Ez tényleg rémálom, ez feloldhatatlan, vagy a költő mégis feloldja, mikor föl teszi a kérdést: *„Úristen, én nem vagyok itthon?”* Ki vagyok taszítva a házból, hazából? Ki akarnak űzni, kiűzzük magunkat az OIKOSZ teréből. A régi görögségnél a nyelv még teljesen épen őrizte az OIKOSZ, OIKOMENÉ szóban a ház, haza, háztartás és emberiség egységét. Ebben a szóban lett testté az a kinyilatkoztatás, hogy az otthonlét és az emberi lét egymás szinonimája. Bárki, aki ház, haza, emberiség hármas egységét föladja vagy támadja, az az emberi jelenséget – amely tudvalévőleg Isten arcára teremtetett – támadja, annak személyisége egyértelmű, tette leleplezi önmagát. A költő az ördögűzés legegyszerűbb és leghatékonyabb mondatát találta meg. Amikor gúnyt bitangol, mikor virágzik a bóvli, mikor kitaszítanak házból és hazából, mindenkinek fel kell tenni az ördögűző kérdést*: „Úristen, én nem vagyok itthon?”*

Mikor Nagy László idáig jutott, feltette a kérdést, és befejezte a verset. A Napló szerint felkiáltott*: „Kész a vers!”,* és így

folytatja: *„örömömben énekelni kezdtem”*. Az igazságra való rátalálás magával hozza a csodát, a szintén ördögűző felszabadult tiszta nevetést és örömöt.

A költő megharcolta a harcát, s talán ezért is lett oly kedves az Úrnak, hogy nemsokára magához szólította. Ránk hagyta viszont ördögűző aranyvesszőcskéjét és a mágikus szavakat. Nem bújhatunk ki a felelősség alól, mindenkinek meg kell járnia az utat. Tudom, készülődik immár az én pokoljárásom is. Nagy László, az ezüsthajú herceg, garabonciás mosollyal a szája szegletében közeledik és szólongat: Fiú, műveld a csodát, törd át a hazugság falát, ha tudod, s ha mered. A hang még messziről hallatszik, de már pontosan érthető. A költő, aki hercege lett a szívnek, itt botozgat már örökké a szívemben.

(1996)

Egy beszélgetés*

Szélfútta levél a világ.
De hol az ág? de Ki az ág?
Zelk Zoltán

– Hogyan válaszolna Zelk Zoltán kérdésére?

– Olyan mély dolgok ezek, hogy nem volna szabad ilyen könnyed formában beszélni róluk. Ha az ember napokig ülne egy helyben és gondolkodna, akkor sem tudna, úgy érzem, hiteles módon válaszolni. Csak képzelődünk. S az egyetlen, ami feljogosít erre a képzelődésre, hogy a mindenség, amely körülvesz minket, semmivel sem nagyobb annál a mindenségnél, amely az agyunkban van leképezve. Én azt szoktam kérdezni, s gondolkozni rajta: miért fontos a mindenségnek, hogy az egyik legeldugottabb zugában, a Földön – amit én kívülről szemlélve nem tudok máshogy elképzelni, mint valami fekete lyukat –, szóval, hogy egy ilyen „fekete lyuk” mélyén felderítetlenül ott legyen a Kánaán? Egy kis oázis, ahol létrejött az ember, évek milliárdjain át? Miért? Mi a célja a mindenségnek az emberrel? Egyetlen magyarázatát találom: a mindenség nem tud megnyilvánulni, nem tud kommunikálni, ha az ember nem jön létre. Ebből pedig számomra kiderül, hogy a mindenségben nem is létezik más hasonló élőlény, csak mi itt a Földön. Az ökológiai irodalomnak van egy furcsa és szép metaforája, egy kicsit mitologikusnak ható feltételezése, a Gaia-hipotézis. Ennek az a lényege, hogy a Föld élőlény,

* *Földváry Györgyi készítette a Lyukasóra folyóirat felkérésére*

Gaia – földédesanyánk – létező valaki. Működik, s a bajban meg tudja védeni magát. Minden rajta élő test az ő egy-egy sejtje.

– Miben látja Isten megvalósulását?

– Például két ember között folyó beszélgetésben tud megvalósulni. Huszárik Zoltán ezt így mondta: „Két ember szerelmi telefonbeszélgetése nem vész el, szétsugárzik, és hat az időben, a lélekben…” Aztán így folytatja: „Az emberiség a városok szennyeződésével van elfoglalva, s közben elfelejtkezünk a mellettük élő ember lelkéről… Pedig ez a leglényegesebb… Az ember találkozása a másik emberrel – önmagával.”

Úgy vélem, ez a teremtés lényege. Hogy két ember között létre kell jönnie a beszélgetésnek. Ebből a beszélgetésből árad a mindenség felé – valami. Vagyis Isten az emberek által tud megnyilvánulni. Egyébként Istenről csak dadogni lehet, ahogy most én teszem.

– A vallások hogyan használják az Istent?

– Ez a legkínosabb a történelemben, mert itt a közvetítőkről kellene beszélni. A közvetítők szerepéről. El tudja képzelni, hogy ha egy férfi és egy nő szereti egymást, és egymáséi akarnak lenni, ahhoz kell valami közvetítő? A szerelem teljességéről beszélek, amely abszolút magánügye annak a férfinak és annak a nőnek. Ott egy harmadiknak a jelenléte vagy kínos, vagy aberráció. Azt hiszem, a vallás területén is ez a probléma. Nem véletlenül foglalkoznak ezzel a világon mindenütt. Én például egyetlen módon tudom elképzelni a közvetítőt. Nem az aktus folyamatában, hanem az eltanulásban. Hogy hogyan válhat férfivá a férfi és nővé a nő? Vagy hogyan válhat istenhívővé az ember? Erről beszélhet valaki, de hogy ezt kanonizálja, hogy számon kérje, egészen a gyónásig, az

már visszaélés az emberek felett elnyert, kisajátított hatalommal: bűntudatkeltés.

Nézze meg az apokrif iratokat: beszél-e Krisztus ilyesmiről? Krisztus azt mondja: „…táncot lejt a kellem…” Örömöt hirdet, és semmi olyat, amit utána a páli egyház kitalált. A centralizációt, a kézbentartást, a bűntudatkeltést. Ebben az egyházban, a római katolikusban, csodálatos szentek voltak, és ugyanakkor csirkefogó hűbérurak is, sőt egyházfők, mint például VI. Sándor, aki finanszírozta az indiánok lemészárlását. Ismeretes, hogy Isten igéjét az egyház szerint csak a próféták vagy a papok közvetíthetik. És ha a közvetítés hamis? Ha hamisak a próféták is? A hatalom kisajátítódik, és valójában Isten ellen szól. Ennek a végső fázisa az, amikor már meghalni sem hagyják az embert, és beleteszik egy üvegkoporsóba, mint Lenint.

– Valójában milyen lehet az az Isten, akit keresünk?

– Krisztus szerint mindnyájan Isten fiai vagyunk, tehát isteni lények. Teilhard de Chardin azt mondja, hogy az emberiség szellemi-lelki fejlődésen megy keresztül, s egy bizonyos cél, a nooszféra felé halad. Ha Istent szó szerint meg tudnánk határozni, talán vége lenne a történelemnek. Megmondom, miért. Két kulturális antropológus egybegyűjtötte a kultúrának a világban ismert összes meghatározását és kiadta könyvben. Kiderült, hogy a kultúra meghatározhatatlan. Ha meghatározható lenne, tanítanák, mint egy nyelvet…

– A művészetet tanítják…

– Tanítják, de tanítani azt sem lehet. Különben a kultúra sokkal több, mint a művészetek. A szó az agrikultúrából ered, de beletartozik a fogalomba a gondolkodáskultúra, a viselke-

déskultúra, a cselekvéskultúra is, és így tovább. A művészeteket csak az európai gondolkodás azonosítja a kultúrával.

– Hogyan került közel Istenhez?

– Vallásos nevelésben részesültem. Félig polgári családból származom. Anyám, akinek az apja Gyula város főjegyzője volt, tehát a város második embere, a zsámbéki tanítóképzőben végzett az apácáknál. Később összeházasodtak apámmal, aki szerette volna, hogy én pap legyek, ezért tizennégy éves koromban elküldtek Esztergomba, a ferencesek gimnáziumába, pedig ez abban az időben, 1963-ban, nem volt kockázatmentes. Csakhogy én valójában a csinos lányokat jobban kedveltem, mint a papi hivatást és a papi rendet, amely akkori gondolkodásom szerint szentekből és szerencsétlenekből állott, olyanokból, akik akkoriban igencsak meg voltak nyomorítva. A későbbiek folyamán aztán sok negatív tapasztalatot is szereztem a papságról, és sok pozitív élményt az életszentségükről.

Az évfolyamban két osztály volt. A másik osztály tanulói papnak mentek. Ők zömmel vidékről kerültek ide. Mi voltunk a „pesti gyerekek". Volt a rendháznak egy disznóhizlaldája, kint, Esztergom északi részén. Politechnika órán az volt a gyakorlati feladatunk, hogy ezt a disznóólat kitakarítsuk. A srácok fujjoltak, mert hiszen nem a legjobb illat terjengett. Én kevésbé, hiszen a város szélén nőttem fel, ahol nem volt szokatlan a „disznóbűz". A kétkezi munkától sem rettegtem, mert anyám, aki a negyvenes évek második felében elment tanítani, egy idő múltán – talán két hónap kellett csak hozzá – észrevette, hogy a tanítást nem az ő értékrendje szerint irányítják, és abbahagyta. Hazajött, mondván: számára a paraszti munka sem szégyenletesebb, mint a becstelenség. Komoly

döntés volt ez a részéről, és egy hatalmas törés is az életében. De végül is most, hetvennégy évesen úgy néz ki, mintha csak ötven-hatvan lenne. Fizikai erejének teljében van. Ha pedig tanító marad, talán idegösszeroppanással végezte volna, valamikor a hetvenes években.

Szóval kimentünk a disznóólhoz, ahol életem egyik alapfilozófiáját kaptam. Lehet, hogy ez közelebb vitt Istenhez – már amennyire az élet szeretete, a praktikus dolgok közelebb viszik az embert a transzcendenshez. Fanyalogtak a fiúk, hogy milyen büdös van, mikor a velünk lévő világi gondnok bölcsen megszólalt – bocsánat, szó szerint idézem – : „Fiúk, a pina is büdös, mégis jó." És igaza volt. Voltak ott persze papok, akik gyorsan elfordultak, mintha nem is hallották volna a mondatot, de az én akkori tizennégy éves fejem elgondolkozott ennek a világnak a filozófiai összetételén.

Minden héten volt hittanóra. A fiúk nem szerették, de én idővel rákaptam az ízére annak, ami ebből filozófia volt. Annyira megkedveltük egymást a hittantanárral, hogy ő adta a kezembe például Teilhard de Chardint és Heideggert. Ez forradalmi tettnek számított abban az időben, amikor minden kortársam Marxot olvasta. A későbbiek folyamán meghatározó lett számomra a közeg is, ahol akkor éltem. Vagy mondjam kultúrának? Hogy például lementem a kriptába, ahol olyan emberek voltak eltemetve, mint Zadravetz püspök, akiről a '45 utáni időben csak rosszat lehetett mondani. A nagybátyám is pap volt. Őrá volt bízva a ferencesek titka, hogy hol van eltemetve Vak Bottyán. A Rákóczi-felkelés után sokáig keresték, de a ferencesek elrejtették. A titok papról papra, diákról diákra szállt…

– A fogyasztói társadalomnak Ön szerint milyen szüksége van a hitre?

– Semmilyen. Hitellenes.

– Nincsen rá szüksége?

– Csak mint fogyasztásra van szüksége. Vasárnaponként a Super Channel ma már az amerikai prédikátorok showját közvetíti. Szól a jazz, az emberek kifestve riszálják magukat, és „áhítoznak".

– Ezt elfogadják?

– Ez két dolog. Meg is lehet hülyíteni az embereket, és ugyanakkor az életszentség felé is lehet vinni őket. Az az egyszerű parasztasszony, aki vasárnaponként eljár a templomba, és a maga módján hisz Istenben, az szent. Az a szerencsétlen amerikai viszont, aki kifesti magát és extázisba esik, hogy hall egy „show-műsort" a prédikátortól, sajnálatra méltó, arcnélküli ember. Nem látom az arcát.

– Ön szerint létezik-e földön kívüli élet?

– Ebbe most ne menjük bele. Valószínűleg ufonautikába merülnénk, megkérdőjelezve létezésüket és céljaikat. Engem nagyon érdekel a transzcendens, és énszerintem az ugyanaz a földi történet, csak más idősíkokkal. Mi a magunk idősíkjában a magunk mindenségét ismerjük. Ha valakik áttörik az idősíkokat – ezeket a dimenziókat mi nem tudjuk érzékelni. De fordítva, a mi idősíkunk *abban* a világmindenségben akárhol érzékelhető. Tehát nevetséges az az elképzelés, hogy mi elindulunk egy kávédarálószerű űrhajóval, hogy találjunk a mindenségben értelmes lényeket. Ha a *tudatunkban* kezdenénk el kutatni, igazi más világokkal is kapcsolatba kerülhetnénk.

– A mai fiatalok egyre gyakrabban, egyre tehetetlenebbül keresgélnek célt, kapaszkodót, hitet. Erről mi a véleménye?

– Krisztus előtt néhány száz évvel majdnem egy időben élt öt nagy gondolkodó. Valójában ők foglalták keretbe a világ ak-

kori és azóta is legfontosabb gondolatait: Ézsaiás, Püthagorász, Buddha, Konfucius és Zarathustra. Ez akkor lényegében egy időben zajló szellemi kinyilatkoztatás volt, megfogalmazása az élet törvényeinek.

Mi elrejtettük az ifjúság elől a titkokat – önző módon –, belőlük pedig kiveszett az az érzékenység, amellyel meg tudnák fejteni őket. Az ifjúság, ha nem talál titkokat és célokat, nem tud ifjúsággá, nem tud emberré válni. Meg sem tudja fogalmazni a saját életét. Nem képes Isten fiává, isteni lénnyé felnőni.

– Ez lenne a végső cél?

– Ebben az értelemben igen. Mert ettől működik valami. Ezért jöttünk létre. Ezt tartom az igazi evolúciónak. A mindenség különben nem létezik. Krisztus erre utalt, amikor a szeretetről beszélt. Talán Rilke mondta, hogy a szépség megmenti a világot – ez a parafrázisa annak, amit Krisztus tanított, hogy a szeretet menti meg a világot. Ő azt mondja: „Szeresd felebarátodat, mint tenmagadat." Ő kihagy valami nagyon távoli közvetítést az egészből, és azt mondja, hogy légy te magad a közvetlen kapcsolat. Mozduljon el valami a minőség, a szeretet, a szépség irányába, mert ezáltal kimondatik a mindenségben az a fontos dolog, amitől létezni tud.

Egy régi egyházi kifejezéssel: „A rossz valahogy mégsem tud felülkerekedni." Ki vannak egyensúlyozva a dolgok. Én azt látom: csodák előtt állunk, igazi nagy csodák előtt az ezredfordulón. Lehet, hogy jön egy új próféta, s nem is csak a krisztusi gondolatokkal. A jövőt nem látom ijesztőnek.

(1993)

EMLÉKEK, ÁLMOK, JÖVENDÖLÉSEK

De a Szőlőtő ma is termi Rubintszín borát
S a Kert a Vízparton ma is virít.
S nézd – ezernyi Virág kelt a Nappal
S ezernyi az Agyagba hullt
S az első Nyári hónap, mely elhozza a Rózsát
Dzsamsídot és Kai Kubádot magával viszi.

Omar Khajjám

Milyen indíttatás eredménye, hogy egy táj, egy nemzet kisebb-nagyobb közössége identitását, hagyományokhoz való kötődését, a történelemben való cselekvő vagy cselekvőnek vélt jelenlétét igyekszik megfogalmazni, s ennek a megfogalmazásnak időről időre hasonló formákat keres és talál?

A nemzetközi tudományos élet fokozott figyelemmel kutatja a modern kori ünnepnek azt a formáját, amelyet fesztiválnak nevezünk. Keresi benne a közösségek életének meghatározó, reprezentatív pillanatát. Szeretné feltárni azt a társadalmi minőségi szervezőerőt, amely a felkészülés, majd az ünnepi öröm megvalósításában, ebben a felfokozottságban is természetes szerepjátékban nyilatkoztatja ki magát. A tudományosan kimért kérdésen túl valójában az érdekel mindenkit, hogyan menti át a társadalom kisebb-nagyobb közössége a mába, az elidegenedőnek és technikainak nevezett világba a dionüszoszi ünnep üzenetét.

Ha el akarjuk kerülni az elméleti viták rágósságát, kénytelenek vagyunk saját átélt személyes tapasztalatainkra hivatkozni, kézen fogva s magunkkal vonva a kétkedőket a folklórünnep többrétegű világába, ahol a maga nemében minden pontosan olyan lüktető vagy fáradt, mint a környező társadalomban.

Bartókról mesélik, hogy milyen derűs méltósággal tudott előadni obszcén szövegű népdalokat. S az évfordulóra kiadott albumban az a kép, amely őt mutatja fiatalon, amint nyenyerén játszik, nekem a homo festivus hangulatát idézi. Ide kapcsolódik egy saját élmény is, mely a 70-es évek egyik folklórfesztiváljáról származik. Mikor a „hivatalos" folklórprogram véget ért, sodródva az eseményekkel s az újonnan vagy nemrég megismert zenész barátokkal egy furcsa szertartás közepébe kerültem, ahol Tóth Imre bácsi somogyi kanászdalokat énekelt. Mondhatom, meglepő volt fülemnek a profán litánia, s még inkább az a szertartás, amely az egymásnak zenélés virtuóz fázisaiból épült fel.

A következő napokban s azóta is mindig, itthon és külföldön keresem a fesztiváloknak azt a különös arcát, mikor a szakmai virtus egymás örömére mutatja fel azokat a vagabund emberi gesztusokat, amelyekből az ünnep természetesen túláradó öröme megteremtődik. Hogy ebből mennyit tudnak átmenteni az előadók a fesztivál nappaljaiba, a színpad megszervezett világába, nehéz felmérni. A méltóságot és a folklór esztétikumát biztosan, a közvetlenséget sajnos nem. S ezért van némi igaza a kívülről jövő kritikának: ezek a fesztiválok csak a látványosságig magasztosulnak fel, s azért, hogy az idegenforgalom árujává váljanak. Igen, ezt tudomásul kell vennünk. A környező világ mindig is ráerőltette kisajátító szempontjait a cselekvés különböző formáira. A tét ezen túl volt: hogyan tudja megmenteni autonómiáját a nép kisebbnagyobb közössége az ünnepben s majd ebből merítve a hétköznapokban?

A fentiekből adódik, hogy azok a fesztiválok tudnak igazi emberi tartalmak hordozóivá válni, amelyeken nemcsak a

szereplő népművészek, hanem minden jelen lévő résztvevő együtt énekel és táncol, s a felfokozott hangulatban a szórakozás, az örömteremtés igazi gyakorlatára találhat. Ezért számomra a fesztiválokon a legizgalmasabbak egyrészt a felvonulások, ahol dallal és tánccal deklarálódnak azok a szimbólumok, amelyek egy-egy nép vagy népcsoport saját vagy sajátosabb arcát mutatják, s azok az alkalmak, amikor össztáncban az egymás megismerésének lehetőségévé válik a folklór. Így a fesztiválok akkor válnak hűségessé saját eredeti tartalmaikhoz, amikor nem a hallgatóra, a nézőre számítanak, hanem a résztvevőre. Amikor megkérdőjelezik a csupán szemlélő jelenlét létjogosultságát, s minden eszközzel megteremtik a résztvevővé válás lehetőségét. Amikor nem engedik meg, hogy a hallgató, a néző közönyös kívülálló legyen, s ott sündöröghessen az események, a történés körül. Inkább „cinkossá" teszik a cselekményekben, hogy létrejöjjön az emberi kapcsolat, megszülessen a derű, az ünnep, a kiviruló népi jókedv: a folklórünnep üzenete.

Az ilyen nemzetközi folklórfesztiválok, főleg a népzenei „woodstockok" az általános ünneplésen túl más tartalmakat is hordoznak. Ma már kimondottan is jelen van bennük az az igény, hogy a különböző népek megismerhessék egymás népművészetét s azon keresztül életét is. S ha ez valójában ábránd, azért a különböző csoportok mégis hoznak jelzéseket a küldő etnikumuk sajátos arcáról. Bár tudjuk, felületi benyomások ezek, de arra jók, hogy csiholják a kíváncsiságot, a közelebbi megismerés igényét. Mert vajon mit képviselnek a különböző fesztiválokon a folklórral a különböző nemzetek csoportjai, ha nem azt az imágót, amit közölni szeretnének magukról? Saját népművészetük, népük, nemzetük mindennapi

életének állandó elemeiből sűrűsödött össze ez a kép, s bár áttételesen, rámutat mai életükre is. Rámutat, mert hozzájárul etnikai öntudatuk formálásához, hazafiasságuk gazdagabbá tételéhez. Azt a természetes büszkeséget lehet tartalmasan közzétenni egy ilyen fesztiválon, amely ott van az etnikai öntudat forrásainál. S én kíváncsi vagyok, hogy más népek mire büszkék. Ezt az egymásra való őszinte kíváncsiságot próbálják kielégíteni a tartalmasabb folklórfesztiválok, s ez is mindennél nemesebb feladatuk. Meglehet, hogy több az üres látványosság, mint a hiteles cselekmény, jó lenne hát őrködni az arányokon. Ha ez sikerül, a fesztivál közeledhet eredeti méltóságához, s talán arra is képes lesz, hogy ne csak az ünnepet szervezze, hanem olyan közösségi érdekeket is akkumuláljon, amelyek átsugároznak majd a hétköznapokra is.

Első külföldi fesztiválélményem jut eszembe. A 70-es évek elején egy „ázott" kis dudáscsapattal részt vettem a strakonicei nemzetközi dudafesztiválon. A dél-csehországi városka várkastélyának az udvarán lévő négy toronyból kellett a különböző országok dudásainak megmutatni, mit tudnak. A meghívók ezt előre nem jelezték, így naivan egy jó tánccsoporttal és mindössze két dudással mentünk ki. Nem csoda, hogy lélegzetünk is elállt az „ellenünk irányuló" toronyzenés merénylettől. Nem volt mit tenni, elkezdődött az előadás. Több ezer néző tekintete szegeződött az első toronyra, ahol a reflektorfényben felharsant húsz bretagne-i duda, majd a másik toronyban a skótok kezdték rá, „majd mi megmutatjuk ezeknek a franciáknak" jelszóval. Azután a bolgárok. Talán a törökök csaptak hasonló zajt a mohácsi vész idején. Végül mi… Másnap a táncosok mégis visszalopták a magyarokat a közönség szívébe. Öt év múlva, május elsején huszonegy fiatal dudás, mint egy szabadcsapat vonult végig a Dózsa György úton, köztük tanáruk, az egykori „strakonicei hős", s táblájukon a felirat: Éljenek a magyar dudások! Ennyit ér egy fesztivál, s ezért éljenek a dudások, nyenyerések, táncosok, énekesek, és éljen a fesztiválok felszabadító jókedve.

(1979)

A folyamatosság kísértése

Vannak mozgalmak, melyeknek mélyén időtlen gesztusok munkálnak. A változó körülmények között is állandó dolgok igénye. Törekvés arra, hogy a változások által okozott bármilyen törések ellenére tudatában maradjunk életünk folyamatosságának. S ma, amikor a divatok áradásaiban vergődő ember személyisége folyamatosságát sokszor csak bizarr különcségekkel véli demonstrálhatónak, egyre inkább keressük azokat a gesztusokat, amelyek a humánum hiteles hordozói a történelemben.

Az életmódbeli uniformizálódás, az általános emberi, kulturális, jelesen a művészeti értékek gyors elértéktelenedése mindenesetre már régóta a létezés állandóbb forrásaira irányította a figyelmet. A hagyományok iránti vonzalom, az ipari civilizáció és a tömegkommunikáció uniformizáló szerepének felismerése, az etnikai tudatosodás erősödése, a kulturális többszólamúság igénye mind-mind az említett nagy hiányérzet tünetei. Látnunk kell azonban, hogy ezek a kísérletek egészen nem léphetnek túl az utópián, amíg nem képesek tudatosítani csapdáik lényegi rugóit. Ezeket keresve elsősorban azzal kell számolnunk, hogy korunkban a kultúra legértékesebb és leghitelesebb termékei is belekerülnek egy olyan furcsa körmozgásba, ahol a jólét, a kényelem és a hatalom prioritása meghatározó. Ám ha kénytelenek vagyunk is elfogadni

a gordiuszi csomóként ránk merevedő világot, meg kell kérdeznünk: hová tűnt az a fiatalos életigenlés, amely mindig a maga erejére épít, s akár egy szájharmonikával is megteremtheti bensőséges kapcsolatát a világgal. Főleg az érdekel minket, hogy a hetvenes évek Magyarországán hol találtak, találtak-e egyáltalán medret azok az energiák, melyek a közélet elszikesedett parlagairól menekültek valahová.

Egy részük a megújuló népművészeti mozgalomba. Így jutott friss erőkhöz s lett a magyar kulturális élet igen sajátos második gazdasága a népművészet, ártatlan, de termékeny tüntetés a szórakoztató iparral szemben. Az autonómia és a szervesség igénye öltött benne formát, s tudott hódítani, noha sokakat teljesen készületlenül ért s épp ezért ingerültségre, mosolyra, gáncsra késztetett. Ez a kritikus periódus elmúlt, de a mai kultúra értékvilágának elemzése s a népművészet szerepének ilyen összefüggésekben való szemlélete még ma is csak ábránd.

Pedig egyre pontosabban látszik, hogy tévedtünk, amikor ezt a mozgalmat csak a népművészethez való viszonyában láttuk, láttattuk, s állandóan ezt az egy szálat bogozgattuk. Érdemesebb rákérdezni, hogy ez az ifjúsági mozgalom dezertálás volt-e, vagy csendes, visszavonult építkezés.

Búvóhelyek-e csupán a kis közösségek, ahol az identitásvágy, ha szűk körön belül is, de a biztonság és a szabadság pilléreit alkothatja meg? S benne az ifjúság mentve, ami még menthető – a maga józanságát – iróniával fedezett csöndes hitét még tárgyiasíthatta. Vagy iskola, ahová visszavonultan értő közösségben kiérlelheti a biztonság s a szabadság készségeit: a cselekvésnek azokat a formáit, melyek egy nép nagyobb szándékaihoz szükségesek?

Mielőtt válaszolnánk, el kell ismernünk, a népművészet lehet búvóhely is. A megőrzött formákat is lehet sémaszerű modellé avatni. Kivált a rájuktalálás mámorában. Holott látnunk kell: a világ nem enged sem önfeledt, sem eltervelt modellezést. Nincs reneszánsz, ahol a hagyomány modelljére egy új világot teremteni önépítő szükségszerűség is. Mielőtt azonban végképp leszámolnánk a modellekkel, vessünk egy pillantást a kialakult közösségi formákra, a táncházakra és a népművészethez kapcsolódó közösségi akciókra.

Első ránézésre úgy látszik, hogy ezek behatárolt szerepjátékok, de első ránézésre érzékelhető az is, hogy ezek a szerepek egy életformát idéznek meg. Lényegük nem irracionális vágyódás elmúlt életmodellek kiüresedett rekvizitumaihoz, hanem azonosulás belső világuk értékeivel, azonosulás a körülöttünk kiüresedő világot jobbá szervező erőkkel. De működött, működhetett-e itt egy modell? Egy modell, amely mégiscsak a kultúra fényűzése. Nem, és nemcsak azért, mintha ez a nemzedék a tudatosság bástyáit rakta volna maga köré, belátta volna, hogy minden modell kisajátítható, mert a történetet hamar elnyelik a másra ajzott hajlamok, a történeten túli szerkezetet pedig nem engedi működni a felgyorsult idő. Nem, mert igazi modellek működéséhez igazi azonosság kell. Az azonosságnak az a fajtája, amely az élet központi területein megteremti az együttműködést. Ez több, mint egyszerű azonosulás külsőségekkel, viselettel, tájszólással. Biztonságra és a kibontakozás szabadságára épül. A hagyományokkal való azonosság elvek vezette rugalmasságot követelne, és felelős környezetet.

Nagy kérdés: milyen környezetben találták magukat a hetvenes évek népművészeti és nem népművészeti ifjúsági mozgalmai? A pletyka-szinten zajló közélet az intrikus hajlamoknak és a működtethető „igazmondásnak” kedvezett. A szuverén kezdeményezéseket a bizalmatlanság aknáival rakta körül. A szellemi élet kisebbségbe szorult. Érzékenységünk provincializálódott. Feltápászkodni csak a cinizmusig tudott. Iróniánk nem talált utat a játékhoz, általa a tett nagyvonalúságához, nagykorúságához. Életünket nem tudtuk megfogalmazni az egyetemesség nyelvén. Beleszorultunk „planetáris” érdekek csapdáiba. Közben a helyettünk, rólunk mindig többet tudó intézmények cinikusan bölcs mosollyal kisajátították az életünket. Vagy csak a sémákat kereső lustaság menti fel magát ezzel a képpel, hogy a periodikusan visszatérő, a népművészethez kapcsolódó mozgalmakat a máshonnan már ismert kaptafára húzza?

Komplikálja a kérdést, hogy ez a mozgalom a nacionalizmus és a hazafiság pólusai között szorong s állandó önigazolásra kényszerül. De lehet-e igazán táncolni úgy, hogy félszemmel állandóan a „táncmestert” kell figyelni, ráadásul olyan „táncmestert”, aki nem következetesen cifrázza lépéseit. A tudathasadást elkerülendő kevésbé „ellenőrzött” területekre menekült a mozgalom. Kísérletet tett az öröm felszabadítására. Ehhez előbb az ünnep méltóságához kellett visszatalálni, mert különben az öröm valójában nem szabadul fel, energiáit vesztve visszazuhan az időbe. Tehát a hetvenes évek népművészeti mozgalmai az ünnep helyreállítására tettek kísérletet. A tett ösztönös volt, az ideológia most megkésve eszmél arra, hogy az ünnepet átélő ember a forrásaitól elszakadt világban a fiatalos életigenlés helyreállítója. A folytonosságot – ha csak esztétikai okokból is (mint a népzene és a néptánc közösségben megélt formáinál) – vállaló kis csoportokban fel-

szabaduló játék öröme teremti meg azt a gyakorlatot, amely a cselekvés elmeszesedett izmainak visszaadja a rugalmasságot. Az ünnep hagyományanyagából akkumulálódó értékekből, s a gyermeki nyitottságot követelő játék gyakorlatából megszülethet a tett, vagy legalábbis a készség a tettre, mindaz, ami addig a nyelvben bujdosott, s narcisztikus örömét lelte abban, hogy szócsatákat vívott saját lehetőségéről és lehetetlenségéről. De valójában meddig is jutott ez a mozgalom?

Ellenkultúrává nem vált, nem válhatott, indítéka sem volt elég hozzá. S különben sem távoli kultúrák drogmámorosan magába szívott híreit szomjazta, hanem a nagyapák életének ünnepi pillanataiban rejlő jelzéseket. Abból sem az ideológiát, mely oly távolivá ragozható, mint virágos-jámbor hippik méla keleti istenei, hanem a táncot, az éneket, s a megtalált hiteles stílust, az emberi üzenetet. Mégis volt valami rokonság. Mikor tánc közben pattanásig feszültek az izmok, s a zene felszaggatta az idő kereteit, Blake és Nagy László jövendölt Európáról: lopott édes örömökről, s a titkon csent kenyér ízéről.

Volt valami hasonlóság az ideológia irányultságában is. Amíg a nyugati mozgalmakra a nagy keleti kultúrák filozófiái és mítoszai hatottak, nálunk a napkultusz folklórban felfedezhető nyomai váltottak ki érdeklődést. Így megtörtént a népművészet és a napkultusz ideológiájának sokszor vulgáris összekapcsolása. Igazi megfogalmazás azonban nem született. Az egymás közti beszélgetés hordozói, ínyenc témái voltak ezek a tételek, hogy alkalmukat vesztve feloldódjanak a mindent irányító zene és tánc igazán átélt valóságában.

Ha itt halványan kísértett is a történelem, annál makacsabb arcát mutatta, amikor a kialakult új stílust támadta. Azt az eléggé soha nem méltányolt kísérletet, hogy ezek a fiatalok

megpróbáltak egy kultúrában élni, s egy másikban énekelni. Mintha ösztönösen érezte volna ez a mozgalom, hogy egyetlen menedék egy olyan stílus, melyet az élet is tanúsít. Ámulni lehet, az érdekek mekkora birodalmai fúvattak riadót a stílus miatt. Hogy a dal például ne legyen ugyanaz, ami. Bamba tömegkommunikációs démonok éledtek és élednek fel, próbálják domesztikálni a lázadó örömöt, háziasítani az ünnep érzékeny teljességét. Mindenekelőtt a stílust „emelik ki" a „primitívségből". Tudós fontoskodással elemzik az egyik oldalról, s így nyilatkoznak: „naiv, műveletlen, archaizál, utánoz, nem eredeti; nem mondom, ha hagyná magát nemesíteni". S amikor hagyja, végbemegy a háziasítás, unalmas hibridek tekintenek ránk. A finomkodó zenész-folklorista elképzelést nem zavarja, hogy az így létrejött stílus – folklorizmus jelenség – az unalom tartományainak olyan mélységeiből üzen, hogy se fiatal, se öreg, se munkás, se paraszt, vagy értelmiségi nem tud, nem is akar – s nem is érdemes – közel kerülni hozzá.

Másik oldalról angol lordnak álcázva magát cinkos mosollyal közeledik a kommersz, esetünkben a „darumadaras" Magyarország. Nem ideologizál, nagyvonalú, fizet, s a tömegkommunikáció vállain mennybe megy, ahonnan göndör kis angyalok nap mint nap ránk harmatozzák édes és zavaros álmaikat a kultúráról. Majd az így társadalmasított igénytelenségre hivatkozva meg lehet magyarázni a stílustalanságot, a közvetítés rózsaszín álmait. Miért figyelne rögeszmévé minősíthető mondatokra, hogy a rossz stílussal megalázzák az embert. Nap mint nap arcába vágják: nem gazdája saját kultúrájának. Pedig a különböző kulturális jelenségeket a kommunikáció szervezhetné egységes birodalommá is, ahol az értékorientáció építi a közös látóhatárt.

Látnunk kell viszont azt is, hogy azok a kulturális szimbólumok, amelyeket ez a mozgalom felszabadított, valójában játéktér nélküli szimbólumok voltak, s így bármikor, bármire felhasználhatók. Ezek az üzenetek nem rendelkeztek saját társadalmi dimenzióval. Plasztikus formáikat így minden elvárás saját, egydimenziós elképzeléséhez merevítette. Így közvetítette a szélesebb tömegek felé, akikre az így leszűkített jelek legfeljebb csak az első pillanatban, a felmutatás pillanatában hatottak. Megszületett a csodálkozás, amely életképes, alkotóerejű közösségekből álló társadalmi jelenlét hiányában unalommá ridegült az időben.

Kérdés persze az is, hogy a tömegkommunikáció által látványos hírekkel agyonbombázott társadalom kábultságát az ünnep, az öröm ilyen formáinak a felszabadításával lehet-e lassanként oszlatni? Lehet-e ma, amikor ránkrakódik a csak feledésre méltó hírek üledéke. Amíg szervesebb kultúrákban az ember fokozott emlékezésre rendezkedik be, ma kénytelen a felejtésre összpontosítani, hogy az így csökkentett hírek, álhírek, pletykák üledékéből felbukkanjon néha-néha egy-egy üzenet, amely ha maszatos is, akkor is a kultúra létezésének egyetlen lehetősége.

Az eredmény érdekében be kell látni, hogy eme mozgalmak által szerte a világban felszabadított üzenetek sajátossága olymérvű, hogy eredetiségük megváltoztatása nélkül a legjobb uralkodó eszményekhez sem lehet hozzáidomítani őket. Vagy legalábbis hályogkovács érzékenységű közvetítők kellenének hozzá. Addig ezek a mozgalmak hasonlatosak a ravatala, fejpárnája alá virágmagvakat gyűjtögető cselekvéshez. Saját méltóságuk pusztítja el és szüli újjá őket. Kísért bennük a folyamatosság. Csak kísért, mert maga a folyamatosság több.

Kevésbé áhítat, inkább jelenlét. Kérdésfeltevés: hol veszti el egy nemzedék az ellenőrzését az életét uraló mindennapok, s az azokban megbúvó energiák fölött.

Ebben a „nomád" bevezetőben, ezért a kérdésfeltevésért és az esetleg megszületőválaszért, vállaljuk fel – a témához idomulva – még egyszer a kócosságot. Szédelgést, lírai ötletek és teoretikus megfogalmazások között. Mondjunk le a jólfésültségről. Még egy utolsó pillanatra azonosuljunk a 70-es évek népművészeti mozgalmának minden fiatalos lendületével.

(1981)

Tanmese a befőttesüvegről

Volt egyszer egy közművelődés – kezdeném a mesémet, ha oly korban élnénk, melyben naiv hittel remélhetné az ember a mese csodás végét. Azt a csodás véget, amely nélkül – tudvalevő – a mese végét elképzelni sem lehet. Természetesen itt a mesére mint a folklór egyik legszebb ágára gondolok. Arra a mesére, amelyről Propp bebizonyította, hogy mindegyiknek alapjában véve egyforma a szerkezete. Arra a mesére, amely kétszeresen joggal viseli magán a varázsmese nevet. Ennek a végén a hős, a legkisebb fiú – a saját meséjében saját magának igazságot szolgáltató nép – elfoglalja királyságát, a saját értelme és ügyessége segítségével felépített teret. Ebből a befejezésből aztán még a laikus számára is kiderülhetett, hogy ez csak mese. Nem a valóság, hanem csak annak égi mása, s tudjuk, az égből mindig minden másképp látszik. Az égben a szivárvány a hírszolgálat.

Sajnos vagy nem, de nem csak ez a mese van. Hisz éppen ebben a században is generációk sora nőtt fel a Grimm testvérek horrormeséin. Majd a tudatipar bebizonyította, hogy nem mese ez, gyermek, s a horrort átírta lírába. A Disney-birodalom pornó rajzfilmeket csinált a Grimm-mesékből. Ezekben az animációs csacskaságokban már csak egy maradt mitikus, a hősök farkának mérete. Na az sem azért, mert újabb

mitikus tulajdonságú hősök nemzésére használják, hanem hogy a vicc kedvéért csomót lehessen rájuk kötni.

Az eredeti Grimm-meséknek mégis van tanulságuk. Ha igaz, hogy az emberrel veleszületett az agresszivitás – amiben józanabb elmék manapság már kételkednek –, akkor az abból származó feszültségeket valahogy fel kell oldani. Hogy a Grimm-meséknek volt-e ilyen hatásuk, ma már nehéz lenne kimutatni, s nem is érdemes. Mindenesetre nem a legrosszabb tanmesék. S bár a tanmeséket nem szeretjük, azok mégis beszivárogtak tudatunk legmélyére, kísértenek bennünket, mint most engem is egy tanmese a közművelődésről és a kommunikációról.

Tehát volt egyszer egy közművelődés és egy kommunikáció. Vidáman éltek, éldegéltek egy nagy befőttesüvegben. Hogy a befőttesüveg mikor keletkezett, s hogy lett a közművelődésből kompótkultúra, a kommunikációból meg celofán, arra már csak halványan emlékeztek. Nem is törődtek ezzel, élték az emlékezetüket vesztettek egyszerű, ám boldog életét. Történt egyszer – hogy, hogynem –: erjedni kezdett a kompót. Az üveg – aki különben mindent árgus szemekkel figyelt – sem vette észre, mikor kezdődött a baj. Nem is vehette észre, hisz ahogy fokozódott az erjedés, úgy üvegesedtek a szemei. S mivel az üvegnek nem volt kellő önkontrollja, úgy gondolta, hogy az üvegesedés ontológiailag az üveg lényege. Az ontológia szót egy szalicilológustól tanulta el, aki úgy tudott beszélni a kompót-lét ontológiai lényegéről, hogy azt sem tudta, hogy a kompótot eszik-e vagy isszák, azt pláne nem, hogy a kettő nem zárja ki egymást. De hogy egyik szavamat a másikba ne öltsem, tehát kezdődött az erjedés. Pontosabban, ahogy a kompótvélemény-kutató szalicilológus ki-

mutatta: megkezdődött a befőttesüvegben a gáztermelődés. Igen, rendkívül objektíven így fejezte ki magát: termelődés.

Ez a felismerés olyan horderejű volt, hogy nyomban összehívtak egy tanácskozást a kompóttörténelem elméleti problémái és a befőttesüveg-szindróma címmel. Láthatjuk, a cím kétértelműségében is nagyon bátor volt. Ezen a tanácskozáson sok érdekes s főleg hosszú előadás hangzott el. Valójában addig nem történt semmi figyelemre méltó, amíg az egyik szalicilológus azt nem kezdte ecsetelni, hogy az egyik alapvető s talán könnyebben megoldható problémát a kompót és a celofán viszonyában kell keresni. Megállapítása szerint – melyben alaposan segítették múlt századi szalicilológusok megfigyelései – nem bűzlik a kompót ok nélkül. Bár amint kifejtette, ő nem vállalkozik olyan tudománytalan hebrencskedésre, hogy csak úgy ukmukfukk az okot megnevezze, azért szeretné felhívni a figyelmet néhány eddig – tisztelt kollégái által – fel nem tárt tünetre. Kezébe kerültek régi, hitelt érdemlő leírások, például abból az időből, amikor a celofán még teljesen egyenesen takarta az üveget. (Hitetlenkedő moraj a tanácsteremben.) Sőt, talált egy azóta teljesen elfelejtett fogalmat, egy szállóigét, amit főleg celofánleszorító spárgakörökben használtak: akkor egyenes a celofánod, ha a kompótokat cenzúrázod. Ez a szó, ez a fogalom – folytatta a szalicilológus –, úgy tűnik, a régi kompóttársadalmakban stabilizáló tényező volt. Majd kérte, bocsássák meg neki, de most gondolatilag egy merészet ugrik. Az az érzése, hogy ez a mostani helyzet a cenzúra észrevétlen elavulásának a következménye. (Értetlenkedő moraj a tanácsteremben.) A szalicilológus a moraj nagyságából érezte, hogy sikerült kellően felébreszteni a figyelmet saját személye és kutatásának tárgya iránt. Ettől

megmámorosodott, s egy addig számára is ismeretlen, méltóságteljes mozdulattal kortyolt egyet az előadói asztalra kikészített kompótléből. Felfrissülve így folytatta okfejtését: mert mi is valójában most a helyzet, tisztelt kollégák? Amint konferenciánk is megállapította, befőtt-társadalmunkban elkezdődött a gáztermelődés, a kompótok erjednek, és amint az előbb kifejtettekből kiderült, a celofán erősen kidomborodott. Észre sem vettük, hogy lett nagyobb és nagyobb, örömmel fogadtuk, hogy nagyobb felületével több hírt gyűjt be ide nekünk az üvegbe.

Örömünk azért az utóbbi időben nem határtalan. Egyre többen – főleg szalicilológusok – arról panaszkodnak, hogy a celofánon keresztül lisztszerű, émelyítően édes cukor kerül az üvegbe, s a kompótok ettől kábultabbak lesznek. Nemrég egy fiatal szalicilológus kolléga kandidátusi értekezésében a kompót és a cukor viszonyának analitikus vizsgálatára vállalkozott. Tanulmányában – amelyet túlzó általánosításai miatt természetesen nem fogadtunk el – arra hívja fel a figyelmet, hogy a mértéktelen cukoradagolás és a fokozódó kompótléfogyasztás között közvetlen összefüggés van. Még egyszer hangsúlyozom, hogy ezt a túlzó általánosítást tudós társaságunk elutasította, de azt nem tehettük meg, hogy szemet hunyjunk ama jelenség fölött, hogy a kompótlé erősen fogy. Ez a jelenség felelősséggel tölt el bennünket, s nemrégen ezért rendeztünk meg a celofanológus kollégákkal közösen egy interdiszciplináris eszmecserét. Ezen az eszmecserén a két tudományágat egyformán jól művelő, más befőttesüveg-kultúrákat már a helyszínen tanulmányozó szalifanológus kollégák is részt vettek. Véleménycserénk rendkívül megnyugtató volt. Fiatal szalifanológus kollégáink sziporkázó ismeretanyaggal bizo-

nyították, hogy a kompótnak használ a cukor, mondhatnánk, cukor nélkül nincs is kompót. Tanulmányaikkal felszólították az Egyesült Celofán Műveket, hogy harmatozzanak cukrot onnan felülről. A gyakorlatiasabbak pedig azt is kifejtették, hogy az sem baj, ha néhány deviáns kompót önkényesen távol tartja magát a cukorfogyasztástól, s kompót-baráti társaságot szervezve sakkozik vagy kiskocsmákban veri a blattot. Sőt ezeket a kompót-baráti társaságokat egészen addig támogatni is kell, amíg nem akarnak cukorfogyasztás elleni társasággá alakulni. A támogatásnak pedig az az indoka, hogy az ezekben a társaságokban keletkező gázokat biogáz formájában még kompót-társadalmilag hasznossá is lehet tenni.

Mondhatom, tisztelt tanácskozás, kedves kollégák, mi, hagyományos szalicilológusok – akiknek mégiscsak a kompóttársadalom tartósítása a legfontosabb feladatunk – nagyon megnyugodtunk. Azaz megnyugodtunk volna, ha az eszmecsere szünetében a büfében nem történik egy furcsa esemény. Egy idős, mindnyájunk által nagyra becsült celofanológus – aki láthatólag a kelleténél többet fogyasztott a befőttléből – egy köré gyűlt kis társaságnak arról kezdett beszélni, hogy ezt az egész befőttesüveget megette a fene, akarja mondani, a cukor. ő úgy látja, hogy a spárga a celofán fokozódó felfúvódása, kidomborodása miatt egyre nehezebben tartja pozícióit, egyre többet kénytelen engedni a celofánnak. Sőt részegségében odáig merészkedett az idős kolléga, hogy kijelentette: a celofán működtetni tudja a spárgát, ama egyszerű oknál fogva, hogy a celofán eddigi fölfúvódása már eléggé föllazította őt is. Szerinte ez azért jöhetett létre, mert a spárga már nagyon régóta csak a celofánon és az üvegen át tartja a kapcsolatot a kompótokkal.

Majd arról fecsegett, hogy mostanában a kompóttársadalom perifériáján kutat. Furcsa történeteket hallott egy régi társadalomról – ezt ő pre-kompóttársadalomnak nevezte –, amelyben celofán nélküli kommunikáció volt. A hírek kompótról kompótra terjedtek. Hogy hogyan, arról fogalma sincs, s biztos, hogy a kommunikáció ilyen primitív formája miatt pusztult el az a társadalom. Szóval, amint a kompótlé erős hatása alatt álló idős kollégánk mondta, a kompóttársadalom peremén olyan kompót-hamistudati formák léteznek, amelyekben nehezen mutatható ki a celofán hatása, pontosabban, jelen van, de teljesen átírva arra a pre-kompóttársadalomra jellemző tudati formára. Ez a felismerés úgy ért engem – mondta az idős kolléga –, mint kompótot a kiárusítás. Majd így folytatta: egy kompótcsalád és annak baráti köre társaságában végignézte az Egyesült Celofán Művek által *Csak egy kompót van a világon* címmel sugárzott szirupvetélkedőt. Kihasználva az alkalmat, rögtönzött kompótvélemény-kutatásba kezdett. A nagymamának nagyon tetszett az adás, csak azt sajnálta, hogy ezek a mai fiatalok már messze nem olyan szépen énekelnek, mint az ő korában a felejthetetlen Sziruph Anna, s különben is szívesebben nézné meg a *Kompótok Rómába mentek* című filmet akár százszor is. A nagyapának szintén tetszett az adás, bár sajnálatára nem hangzott el a *Vaníliás út* című nóta. A családfő, aki bőven töltögette a vendégeinek – s főleg magába – a kompótlevet, már kicsit spiccesen a meztelen kompotinákat hiányolta. S így tovább, a feleség a kompótgyilkosságokról szóló kitalált történeteket, a nagylány pedig Mintha-Sziruph Judit *Csak a ráncaitokat veszíthetitek* című slágerét. Idős kollégánk úgy emlékezik, hogy ez volt az a pillanat, amikor életében először a befőttlével teli kancsóhoz nyúlt, s egy hajtásra kiitta. A vendéglátók éljeneztek, dicsérték a cúgját. Ő rosszul volt, émelyedett. Halványan emlékszik, hogy a szomszéd szobából halk szájharmonikaszó hallatszott, talán egy ősi rézbőrű kompótdallam. Ja, igen, a kisfiú, aki az adás idején kiment a szobából. A kompótlé hatása sem oldotta a közérzetét, az előtolakodó gondolatait. Tehát egy szirupszinten túl a szirup alternatívája szirup, de mi lesz, ha a szirup, a cukor betölti az egész befőttesüveget, visszaszivárog a celofánon át, és cukros lesz a spárga…

Ezzel az erősen befőttlé-befolyásolt állapotban lévő idős kolléga befejezte büféasztali szimpozionját, mert már egy újabb adag befőttlére vágyott, amire bennünket is, hogy tudományosan fejezzem ki magam – in vivo, in vitro és invitált.

Elnézését kérem a tisztelt tanácskozásnak, hogy egy részeg kolléga meggondolatlan fecsegésével, kompótfolklórral untattam, de amíg őt hallgattam, eszembe jutott egy régi népi-kompót mondás: nem csobog a kompótlé, ha… Ez a gondolat befészkelte magát tudatom legmélyére. Azóta kérdések tömkelege kavarog bennem. Ezeket most megosztanám önökkel is, abban a reményben, hogy legalább együtt gondolkodjunk, pardon, elnézést a szóbotlásért, tehát az együttgondolkodás reményében. Kérdéseim a következők:

Celofanológus kollégáink eddigi tanulmányaikban miért nem hívták fel a figyelmet a celofán mértéktelen fölfúvódására s annak veszélyeire?

Milyen döntések eredményeként kezdődött el a cukor szórása az üvegbe, és milyen szempontok szerint határozzák meg az adagokat?

Végeztek-e felmérést arról, hogy a spárga döntéseinek és a cukornak az együttes adagolása milyen hatást vált ki a kompótok mindennapi tudatában?

Egyáltalán, a spárga át tudja-e még juttatni döntéseit a szirupon, pontosabban a közvetlen kompót-termelésirányítási információkon túl átjut-e olyan hír, amely kompótkulturális stratégiát fejez ki?

Szalicilológusunk ezzel be is fejezte mondanivalóját. Megköszönte a figyelmet, s helyére ment. Na, ha vágtak valaha kompótot méhek közé, hát most az történt. Még egy tanmeséhez képest is óperenciás nagy hangzavar keletkezett. Az elnök zavarában – mivel hirtelen fel akarta kapni a csendet kérő kalapácsát – belecsapott az alkoholmentes kompótlével teli poharába. Szerencsére rutinos tanácskozást vezető örökös elnök volt, így pillanatok alatt kibontakozott a pohárból és a zavarából. Türelmet kért, hogy meg tudja állapítani a hozzászólók sorrendjét. Pillanatok alatt fölmérte a teremben uralkodó erővonalakat, majd ezt beszorozta a befőttesüvegben uralkodó erőviszonyok legkisebb közös többszörösével, s máris felkérte a hozzászólni jelentkezők közül a Celofanológiai Társaság elnökét – aki különben a főnöke volt –, hogy fáradjon az emelvényre.

Tisztelt tanácskozás – kezdte a jól ismert celofanológus. Megdöbbenve hallgattam – s hiszem, ebben nem vagyok egyedül – szalicilológus kollégánk előadását. Megdöbbenve azért is, mert őt eddigi munkássága alapján megfontolt, az objektív tényeket, a dolgok mindkét oldalát figyelembe vevő szakembernek ismertük meg. Ezt bizonyítja az is, hogy a Celofanológiai Társaság és a Szalicilológiai Társaság elnöksége közös elhatározással a múlt évi Egyrészt-másrészt díjat neki adomá-

nyozta. Megdöbbenésem továbbá annak szól, hogy egy ilyen fontos tudományos tanácskozáson, mint ez, olyan véleményeket idéz, amelyeket a befőtt-társadalom szélére szorult, befőttlében fetrengő egyének hangoztatnak. Sőt, ezekre a véleményekre alapozva, messzemenő kérdéseket fogalmaz meg. Az eddigieket az első fölháborodás tüzében egy szuszra mondta el. Hatalmas sípoló levegővétel után így folytatta: Hát kérem – mint ahogy azt a befőttiánus tudományossággal gondolkozók jól tudják –, társadalmunkban nincs semmiféle feszültség. Akik ezt állítják, olyanok, mint azok a régi szalicilológusok, akik a befőttesüveget a talpáról a fejére akarták állítani. Föl sem mérve ostobaságuk következményét, azt, hogy akkor a celofán kerülne alulra, amit elképzelni is veszélyes.

Itt meg kell állnunk egy pillanatra. A tanmese sem folyhat korunkban háborítatlanul, azaz magyarázat nélkül. Szóval a celofán alulra kerülésének veszélyét minden korban egyszerűen csak kinyilatkoztatták, és azt egy egyszerű kompótnak nem illett nem tudomásul venni. Bár állítólag élt olyan bölcs kompót egyszer, aki azt állította, hogy szerinte relatív, hogy mi van alul és fölül. Szerinte a befőtt-társadalom jelenlegi állapotában áll a fején, s feladatunk, hogy a fejéről a talpára állítsuk. Ugyanis – így okoskodott –, ha megfordítanánk a befőttesüveget, megspórolhatnánk például a celofánt és a spárgát. A lényeg csak az lenne, hogy sima, szilárd alapon álljunk. Na, de ne mélyedjünk bele utópiákba, adjuk vissza a szót a Celofanológiai Társaság elnökének.

Tehát még egyszer hangsúlyozom, kollégák – folytatta a nagyra becsült celofanológus –, nagy baj az, ha a celofán alulra kerül. A fejlődés, egész kompóttársadalmunk gyarapodása érdekében inkább az az alapvető cél, hogy még feljebb kerüljön, hogy még messzebb legyen. És itt kell visszatérnem arra a felületes megállapításra, mely szerint a celofán fölfúvódott. Akik ezt így látják, azok alapjaiban félreértik a történelmi-társadalmi mozgások irányát. Egy modern, működőképes társadalomnak minél nagyobb celofánra van szüksége. Információs korban élünk, kedves kollégák. Egész társadalmunk – amely tudjuk, hogy a spárga és a kompót szövetségén alapul – érdekében elengedhetetlenül szükséges a celofán, azon belül is főleg az Egyesült Celofán Trösztök fejlesztése. Ezek az intézményeink a legfontosabb tudatformáló tényezők, s itt nem felejthetjük azt a fontos momentumot sem, hogy a spárga ereje a kompótok hitén nyugszik.

Ennek a megállapításának nagyon megörült celofanológusunk. Hörpölt a befőttléből – így kis hatásszünetet is tartott –, majd folytatta. Többször elhangzott itt ma a cukorkérdés. Hát igen, az van. Nem szabad azonban elfelejteni, hogy annak is több oldala van. Először is a cukrot nem a celofán kezdte adagolni. Nem akarok itt most hosszú befőtt-történelmi előadásba kezdeni, hiszen mindnyájan tudjuk, hogy a cukor, a szirup történelmileg fokozódik. A szirup fokozódásáért nem egyedül a celofán a felelős. Sőt, itt szeretném kihangsúlyozni, hogy a mi celofánunkat, a mi Egyesült Celofán Trösztjeinket s főleg az Egyesült Celofán Műveket csak hódolat és tisztelet illeti azért a munkáért, ahogyan – egész kompóttársadalmunk érdekében – a cukrot rostálja. Ismerünk befőtt-társadalmakat, ahol rostálatlanul hull alá a cukor, a szemetje is. Hogy a cukor kábít, az igaz, de idősebb kollégáink talán még emlékeznek azokra az időkre, amikor még vaníliabotokkal kábítottak bennünket. Nem akarom sokáig rabolni a tisztelt kollégák idejét, de szeretném felhívni a figyelmüket néhány olyan központi celofanológiai tervre, amely utat nyit egy jelenlegi fejlődési szintünknek megfelelő, demokratikusabb (ezt a szót nem mindenki értette pontosan a teremben, s általában ez a szó a befőtt-társadalomban folyamatos értelmezési válsággal küszködött) tömegcelofánozási politikának. Ennek az elképzelésnek a lényege, hogy a kompótokat minél aktívabban bevonjuk a tömegcelofánozás munkájába. Már eddig is voltak nagy sikerű kísérletek. Elég, ha utalok itt a *Repülj, kompót* vagy a *Mit tudsz, kompót* című vetélkedőkre. (Számomra, külső megfigyelő számára érthetetlen volt, hogy celofanológusunk nem hivatkozott az *Üvegablak* című műsorra, ami pedig igazán jó tömeg-celofanologikus közlési forma.)

Viszont most – folytatta a celofanológus –, tisztelt kollégák, forradalmi változások előtt állunk. A technika fejlődése lehetővé tette, hogy az eddiginél jobb minőségben és minden eddiginél változatosabb formában juttassuk el a híreket mindenhová. Amint önök is tudják, megszületett a nagy szériában gyártható, képrögzítő és visszajátszó berendezés. Ezzel lehetővé vált, hogy bárki fölvegye az Egyesült Celofán Művek adásait és bármikor megnézze. Fölbecsülhetetlen ennek például az oktatási jelentősége, tisztelt kollégák. De ezentúl egy új információs forradalom bontakozik ki az Egyesült Celofán Művek terveiből, s örömmel tudósítom a tanácskozás tisztelt résztvevőit, hogy az Egyesült Celofán Trösztöt (röviden ECET) ezeket a terveket elfogadta és támogatja. Ennek a tervnek röviden az a lényege, hogy helyi celofántrösztök jönnek létre, és ezután kábelen keresztül is – ami a hírközlés további sokoldalú lehetőséget hordozza – eljuttatjuk az információt a kompótok helyi, kisebb közösségeihez. Az Egyesült Celofán Műveké az érdem, hogy ez a változás nem anarchikusan – ahány hely, annyiféleképpen – megy végbe, hanem rendben, az Egyesült Celofán Művek jól felépített szerkezetének mintájára. Így lép szövetségre a rend és a demokrácia társadalmunk fejlődése érdekében. Köszönöm figyelmüket – mondta a celofanológus, és fiatalos mozgással elhagyta az emelvényt.

A tanácskozást vezető elnök szemmel láthatólag föllélegzett. A hozzászólni kívánkozók neveinek hosszú sora feküdt előtte a papíron. Már látta, hogy ez a mai tanácskozás átalakítja az ő előre kitervelt, kellemes programját. Megadta magát sorsának, s felkérte az egyik vezető kompotológust, akinek oroszlánrésze (pre-kompótfolklorikus kifejezés) volt a kompótművelődési törvény kidolgozásában.

Tisztelt tanácskozás, kedves kollégák – kezdte a kompotológus. Tudományágam képviselőit régóta izgatja a tömegcelofanizmus és a kompótművelődés viszonya. Először is önkritikával kell kezdenem, mert nekem is volt némi részem annak a kompótművelődési törvénynek a kidolgozásában, amelytől az elmúlt évtizedben rendkívül sokat vártunk. Ma már látnunk kell, hogy valójában ez egy esernyős reform volt. A hallgatóság erre a kijelentésre egy emberként (na jó, legyen kompótként) mordult fel. A technikai helyiségben is történhetett valami, mert a hangszórókból egy kompótdizőz búgó hangján áradt szét a teremben a következő dalsor: az kell nekem, akinek a csókja olyan hosszú, mint az alagút. Kompotológusunk erre teljesen értetlenül reagált, elpirult. Magában égi jelnek, figyelmeztetésnek érezte a történteket. Hörpintett egy ildomos mennyiséget az előtte lévő (szeszmentes!) befőttléből, majd így folytatta: megmagyarázom, tisztelt kollégák, hogyan értem, megmagyarázom. Nem szabad úgy érteni ezt a kijelentésemet, hogy én nem tartom fontosnak, hogy a kompótmű-

velődési törvény megszületett, csak arra utaltam, hogy az azóta eltelt időben olyan nehézségek gyűrűztek be (sokat használt, a kompótléből ellesett kifejezés) társadalmunkba, hogy a törvény nem tudta kifejteni üdvös hatását, így a kompótművelődési tevékenység, amely mostanában rá hivatkozva a befőttesüvegben folyik, hasonlatos a Szent Iván-éji tűzugráshoz: nagyon látványos, de azok sem hiszik, hogy van tisztító hatása, akik csinálják, nemhogy azok, akik kívülről nézik. Javaslom ezért, hogy minél hamarabb hívjunk össze egy kompótművelődési zsinatot. Ez lenne a legalkalmasabb fórum annak megvitatására, hogy a tömegcelofanizmusban és a kompótművelődésben milyen új szintézist kellene megvalósítani. Addig is javasolnám, hogy a cukrot és a szirupot az esztétika és az etika (szerette az ilyen befőttesüvegen túli kifejezéseket) feszült szintézisében (ezt is) kellene adagolni. Ezzel kompotológusunk megköszönte a figyelmet és helyére ment.

Ám az elnök most volt csak igazán bajban, előtte a papíron a sok rangos név, viszont kapott egy illatos kis névjegykártyát a szakma üdvösségétől, a rendkívül okos s még annál is szebb szalifanológusnőtől. Némi habozás és erőgyűjtés után – a remény erőt ad – megadta neki a szót. A hölgy bájoló szépsége teljes tudatában lépett fel az emelvényre. Érezte, hogy jelenléte teljesen másfelé tereli a figyelmet a teremben, mint az egy ilyen fontos tanácskozáshoz illik. Hirtelen elhatározással eldöntötte, hogy drasztikusan visszairányítja a figyelmet a témára.

Tisztelt tanácskozás – kezdte kicsit érces, majdnem férfias hangon. A jelenlegi kompótművelődés a befőtt-kultúrpolitika pettingje. Simogatás, maszatolás van, de az aktus nem jön létre, s így mindkettő kielégítetlen. (A teremben dermedt csend,

a lélegzetek is elakadtak. Úgy látszik, messzire ment a hölgy az eredetieskedésben. Az elnök majdnem keresztet vetett zavarában, s közben arra gondolt, ki állhat e mögött a nő mögött, szorosan.) Előadónk azonban nem jött zavarba, folytatta a gondolatot: S hogy ez így van, abban nagy szerepet játszik a tömegcelofanizmus napjainkra kialakult szklerotikus (ügyes, kiegyensúlyozta az előbbi kellemetlen kifejezést egy újabb orvosi kifejezéssel) állapota. Ami társadalmunkban úgy jött létre, hogy a celofánozási formák világméretű átalakulása közben nálunk főleg a tömegcelofánozási formák tudták kivívni a fejlődésükhöz szükséges lehetőségeket, de túlfejlődtek. Méghozzá olyan mértékben, hogy a napjainkban kialakuló közösségi, helyi celofánozási formákat is kezdik átalakítani a maguk képére. Pontosan kiderül ez az irányzat abból az elképzelésből is, amit nagyra becsült kollégánk, a Celofanológiai Társaság elnöke kifejtett, ugyanis az általa ismertetett új technikák, az egyszerűen, mindenki által könnyen használható képrögzítő, visszajátszó és továbbító eszközök azért jöttek létre, hogy a helyi kis kompótközösségek kulturális stratégiáit szervezzék és hordozzák. Kísérlet ez arra, hogy kialakíthatók-e olyan celofánozási technikák, amelyek nemcsak az egyirányú és így félkarú információ-szolgáltatást hordozzák, hanem a válasz, az egyenrangú párbeszéd lehetőségét is. Ha most ezt a próbálkozást az Egyesült Celofán Művek saját más rendeltetésű arcához hasonlóra akarja formálni, azt nem nevezhetjük másképpen – egy nemzetközi szalifanológus tekintélytől kölcsönzöm a kifejezést –, mint belső kulturális kolonializmus. Ez a lépés kétszeresen is veszélyes és értelmetlen. Először, mert egy ilyen helyzetben a befőtt-kultúrpolitika – hogy a legnagyobb múlt századi szaliciológust idézzem – kihallgatja önmagát, és ebben az önkihallgatásban találja meg az ösztönzést az önmeghatározásra, s e megerőltető önjegyzőkönyvezésbe meg szemmel láthatólag belesoványodik. Másodszor ezzel a munkával az Egyesült Celofán Tröszt olyan mértékű feladatot vállal, amit valójában meg sem tud oldani, és ez a munka mindenképpen hátráltatná saját, a társadalom szempontjából fontos hírszolgáltató tevékenységének gyakorlását és a színvonal emelését. A másik oldalon – a kompót-kisközösségekben – ez a megoldási forma viszont felgyorsítana egy folyamatot. Ez pedig a kompóttársadalmi lepusztulási folyamat, mely abban jelentkezik, hogy a kompótok egyre inkább visszavonulnak az olyan társadalmakból, ahol a kommunikáció (most ezt a furcsa szót használta celofanizáció helyett) közvetett rendszerekben valósul meg. Ez pedig – mindnyájan tudjuk, kedves kollégák – bizalmatlansághoz, érdektelenséghez, a társadalmi termelés drasztikus csökkenéséhez vezet. Pedig mondanom sem kell, hogy a mi társadalmi céljaink ezzel az iránnyal éppen ellentétesek. Mi szeretnénk, ha kultúránk abba az irányba fejlődne, hogy elvesztse befőttszerűségét. A mi társadalmi célunk nem egy még nagyobb befőttesüveg, hanem egy virágzó gyümölcsfa. S mi szeretnénk, ha termése megannyi tükör lenne, melyekből lényeink ragyognának, egyik a másik felé, ahogy a nagy múlt századi gondolkodó mondta.

Ha én tehetném, kitiltanám a nőket a tanmesékből. Na tessék, most is majdnem megríkatott ez a díszpéldány. De most látom, nem kell kitiltani, föltéve érzi már a mondanivalójára a koronát. Köszöni a figyelmet, és távozik az emelvényről. Én is távozom ebből a tanácsteremből, akarom mondani ebből a tanmeséből. Elég volt, nem értem az egészet. Egyet kell érte-

nem azokkal, akik azt mondják, ne tukmáljuk egymásra lázálmainkat, még tanmese formájában se. Hiszen okkal mondhatjuk, egy demokratikus társadalom nem lázálmokból épül.

(1984)

Valami mozdul

A pécsi kiadású *Janus* című perodikába írt tanulmányában Janáky István a következőket mondja a köznapi lét mezőiről: „…és él a köznép is a hatalmak és profik között a köztes mezőkbe szorulva”. Engem is régóta foglalkoztat az a kérdés, hogy hogyan él a nép, „az isten adta”, a „köztes mezőkbe” szorulva. Bár ezt a köztes mezőt én nem a hatalom és a profik között vonnám meg. Hanem inkább valahol ott, ahol Hegel a római birodalmi élet jellemzése közben: „A római világ jellege az elvont általánosság volt, amely mint egyéniség, egyéni népszellem megszűnt, minden szépség elpusztult… Élettelenséget látunk: A világ a maga egzisztenciájában most két részre oszlott, az egyik oldalon vannak az atomok, a magánemberek, a másikon külső kötelékük, s ez a csak külső kötelék az uralom, a hatalom mint olyan… A tökéletes despotizmus kora ez, a népélet, minden külső élet pusztulásáé, az ember visszahúzódik a magánéletbe, csak magáncélokat, magánérdekeket ismer.” Hegel ebben az elemzésében pontosan rámutat egy társadalomtörténeti pillanatra, amely új embert szül, a rejtőzködő embert.

Ez a rejtőzködés odáig fokozódhat, hogy végképp elhomályosul az eredeti küldetés, maga az emberi lényeg is. Ezt az állapotot Hegel így jellemzi: Az érzékileg adott igaz már semmit sem jelent nekik, egyre hazudnak, mert képtelenek felfogni valami valóságost, mivel elveszett minden jelentősége szellemük számára. Ebben a hegeli tisztánlátással megvilágított helyzetben a történelmileg legveszélyesebb átváltozásnak lehetünk tanúi. Az ember terepszínű lesz, az emberi kibontakozás számára rendeltetett tér pedig környezet, a rejtőzködés környezete. Ennek az embernek és ennek a környezetnek a „kommunikációja” pedig a hazugság-felhalmozódás.

Előttünk áll tehát történelmileg adottan – de nem árt azért tükörbe is nézni – a rejtőzködő ember. Visszafogottan él, szürke része környezetének. Nem a tér ura, nincs tere, csak környezete, amelyhez tökéletesen idomul. Kezdetben jelszava volt a terepszín és a laposkúszás, ma már ezt öntudatlanul végzi. Nincsenek tárgyai, csak eszközei, amelyek a rejtőzködésben segítik. Homályos célok felé mozog, mert a hosszan rejtőzködők mindig homályos célok felé mozognak. Az állandóan rejtőzködő csak a rejtezést tudja tervezni, a rejtőzködés környezetét, az életét nem. Az életét pedig éppen az a környezet tervezi, amelyben olyan jólesően vagy akár idegesen rejtőzködik.

Milyen lehet egy ilyen helyzetben az ember és az általa épített környezet kultúrája? Könnyű lenne azt mondani, hogy az előbbiek miatt egyértelmű. De mégsem. Kitűnik ez abból is, ha megvizsgáljuk az ember legjellemzőbb környezetét, a várost. A Biblia szerint Káin alapította az első várost. Így a káini tett, a testvérgyilkosság talán nem más, mint egy metafora, amely arról szól, hogyan lettek elkerítve a termőföldek városokká. A káini bűntett tehát a „közlegelők kisajátítása”, a közösségi tulajdon felszámolása. Érdemes itt közbevetnünk azt a gondolatot, hogy a városellenesség kultúrkritikai gyökerei vajon nem a Bibliából erednek-e. Az biztos, ha az ember és az

épített környezet viszonyát vizsgáljuk, a VÁROS a megkerülhetetlen, a kihívó jelenségmag. Próbáljuk ezt most szempontjaink – ember és környezet – szerint értelmezni. Tudnunk kell, hogy ez szinte reménytelen vállalkozás, elég, ha Mumford lenyűgöző művére, *A város a történelemben*-re gondolunk. Legfeljebb azt tehetjük, hogy a barkácsoló logika elvei szerint kiemelünk néhány lényeges gondolatot az eddigi ismeretanyagból. Járuljunk tehát hozzá a város szellemi szanálásához.

Az eszmetörténet alapvetően két várost ismert: szentet és szentségtelent. A szent város azért jön létre, hogy helyet adjon a TEMPLOM-nak, amely az istenekkel való kommunikáció csatornája. A szent város a világ közepén helyezkedik el, a mennyei rendet tükrözi, szellemi központ. Innen ered világi hatalma, melyet egy célratörő térszervezéssel ér el: négyzet alakú és betájolt. Vonatkozik ez Angkorra ugyanúgy, mint Rómára vagy Pekingre. Sőt Platón szerint az atlantiak fővárosa is hasonló elrendezésű volt, de kör alakú, a mennyei tökéletesség szimbólumaként.

A szent városhoz kapcsolódó dús szimbolizmusból ki kell emelni még az anyaszerepet: „de a magasságos Jeruzsálem szabad, ez mindnyájunknak anyja”.

A másik oldalon áll a szentségtelen város. A szent Jeruzsálem antitéziseként a Nagy Babilon, a „nagy parázna”, Róma, az „asszony a véres fenevadon”, akivel „paráználkodtak a föld királyai, és az ő paráznaságának borával megrészegedtek a föld lakosai”. A Biblia szerint részegségünk oka az, hogy az evilági hatalom benyomult a városba, megfosztotta az isteni küldetésétől. Ebből a „paráznaságból” született a rejtőzködő ember s létformája, a pánik. Ez a pánik szüli az állandó me-

neküléskényszert, annak rousseau-i és fogyasztói-hedonista változatát egyaránt.

Ha ennek a pániknak a természetrajzát megvizsgálnánk, talán közelebb kerülnénk egy új városmodellhez, amelyben talán élhetnénk is. Most csak azt látjuk, hogy valami mozdul. Nem olyan kiszámíthatóan és pontosan, mint egy gép, hanem rejtélyesen és kiszámíthatatlanul, mint egy kontinentális talapzat. Erre utal az egyre sűrűbben jelentkező végidők-hangulat, s remélhetjük csak, hogy emögött csupán a világ időszakos újjáépítésének kényszere munkál. Nem tudhatjuk, nem láthatjuk biztosan, azt viszont igen, hogy a huszadik században a pánik véglegesen – vagy csak végzetesen? – eljegyezte magát a várossal. És nemcsak azért, mert a város a legkitüntetettebb stratégiai pont. A Pentagon például olyan újszerű világtérképpel rendelkezik, amelyre a szakértők – a kémholdak működésének eredményeként – hetente berajzolják a városok legújabb állapotát. A múltban meg kellett hódítani ahhoz egy területet, hogy a hódító topográfiai térképet készíthessen. Ma egyszerűbben ellenőrzik az „épülő-szépülő” környezetet, felkészülve arra az esetre, ha… Vagy sose lesz a Ha, elég, ha működik a pánik. S milyen kifinomultan gépesítve. Régen hadművészeti ötletek kellettek az ügyhöz. 1344-ben a kipcsék kán a bekerített krími városba pestisben elhalt katonáinak a tetemét kataputálta be a bástyákon keresztül.

A várostervező sem kímél bennünket a pániktól. Gottfried Feder, a nemzetiszocialista állam urbanizálási ügyekkel foglalkozó szakértője kidolgozta az új város tervét. Ezeknek a „városoknak” húszezer lakosuk lett volna. Ugyanennyi lakosuk volt az első koncentrációs táboroknak. A kísérletezés módszeresen történik. Érthető, hogy Yona Friedman, Le Cor-

busier, Utudjian vagy Negroponte rájött, hogy várost tervezni a patkányok társadalmának, életterének a figyelembevétele nélkül nem lehet. A fejlődés tehát folyamatos és „felfelé ívelő": az eredeti városalapítók rájöttek, hogy istenek nélkül nem lehet várost tervezni, a huszadik századiak felismerték, hogy patkányok nélkül nem lehet. És ember nélkül?… Persze ez így szónoki, sőt rosszabb: publicisztikai fordulat, ha nem próbáljuk feltárni, hogy miért maradt ki az embert szolgáló lényeg az épített környezetből. Vagy pontosítsuk inkább a kérdést így: miért veszett ki a tudatból az a sajátos szabályozórendszer, amelyet környezetkultúrának nevezhetünk?

Érdemes ehhez megvizsgálnunk, ha csak vázlatosan is, hogy a tudomány hogyan közelíti meg a területet. A ma már szinte minden részterületre specializálódott kutatás ebben a kérdésben is ért el eredményeket. Így kialakult a humánökológia, amely emberi csoportosulásokat vizsgált, szociális szervezeti struktúráik és technológiai rendszereik alapján, amelyekkel környezetükhöz alkalmazkodnak. Ennek a tudományágnak a jelentősége, hogy a Max Weberre visszamenő szociológiát, valamint a Georg Simmel-i irányzatot is továbbfejlesztette, beoltotta az ökológiai látásmóddal. Mégpedig egy olyannal, amely a súlyt a szociális szervezetek jellegzetességeire helyezi. Kiváló néprajzi monográfiák születtek, ökológiai vonatkoztatású módszerrel. Elég itt Julien Stewardra, Robert F. Spencerre vagy Marshall D. Sahlinsre utalni.

A húszas években, főleg Robert F. Park ösztönzésének köszönhetően, már a város a középpontja ezeknek a kutatásoknak. E. W. Burgess megpróbálja feltárni a város terjeszkedésének szerkezetét, R. D. McKenzie és tanítványai bevezetik a *metropolitan community* és a *system of cities* fogalmakat. Innen nézve úgy tűnhet, mindent tudunk a városról, mert tudományosan rendszereztük. Csak ne lennének a költők, akik metaforákat gyártanak a bosszantásunkra. Például ilyeneket: a királyok fiai degenerálódnak, a város elsüllyed, és a szöveg véget ér. Vagy hogy a város egy testnél, egy lírai szövegnél vagy bármely egyéb tárgynál inkább tekinthető – éppen a megsemmisítés és rombolás kockázata következtében is – antitárgynak. Vagy egy sikoly: Nem! Nincs antiváros. Törődjünk bele, hogy az antiváros maga a város. Hérodotosz Krokodilopolisza (New York csatornarendszerében elszaporodtak az aligátorok) megközelíthetetlen szociológiai, antropológiai módszerekkel. Ez érződik is a társadalomtudományok jelenlegi skizofrén helyzetén. Ne felejtsük Evans Pritchard 1963-as kijelentését. Szerinte száz év alatt minden kiterjedt kutatás ellenére az összehasonlító szociológia és antropológia nem hozott létre egyetlen olyan tételt sem, amely hasonló lehetne a természettudományok eredményeihez.

Az utóbbi időben egyre több társadalomtudós fejezte ki kételyeit bármilyen társadalomtudomány létrehozásának eredményeit illetően. Sőt George Murdock egy Frazerről szóló előadásában az antropológia elméleti megközelítését mitologikus, filozofikus és teologikus jellegűnek nevezte, és arra a következtetésre jutott, hogy az antropológia egyedüli érdeme a hatalmas etnográfiai anyag. Bár, ha jól meggondoljuk, ez az etnográfiai anyag is egy kicsit egysíkú volt. Mert szinte mindent leírtunk már. Azért szinte mindent, mert ez az etnografírozás eléggé egyoldalú volt. Kitűnő könyvhegyek vannak az ún. primitív népekről, viszont alig tudunk valamit a hatalmat birtokló elit csoportoknak az etnográfiájáról. Párizs számlálhatatlan expedíciót küldött például óceániai bennszülötteket vizsgálni. Ha jól tudom, onnan hasonló céllal még nem vizsgálták a párizsi polgármester szokásait. Vagy, hogy ne menjünk olyan messzire, milyen divat volt– amíg jobban lehetett Erdélybe járni – például népdalt gyűjteni, de hogy meglepődtünk volna, ha egy széki ember, kezében UHER magnetofonnal, lehetetlen időben betüremkedik a lakásunkba, és jópofáskodva valami jó nótát erőszakol ki belőlünk. Nem, ez még nem történt meg, a város, a fent – azt hiszem, még sápadt egyiptomi papok beteges titkolózásánál is jobban – őrzi titkait. Nem csoda, ez a hatalma a tágan értelmezett vidék felett. A város ma még nem képes a hatalom, a tér és a föld megfelelően egyenlő elosztásának helyszínévé válni.

Nem a föld erkölcse működik, amit Aldo Leopold kitűnő esszéje jár körbe. Szerinte az emberi közösségek történetének következő nagy erkölcsi átalakulása a földhöz fűződő viszonyunkra épül majd. Az etikai és az ökológiai paradigma szövetségének vágya fogalmazódik itt meg, amely nélkül ember és épített környezet viszonya kaotikus. Ez csupán a rejtőzködő ember barkácsolt élettere. A Föld pedig távlatilag egy beton-bádog-putri bolygó. Szerencsére a kiüresedés, az entropizálódás századunkban végletesen megerősödött tendenciájával szemben már alakulnak a jobb energiákat újjászervező erők. Ilyen az a kiemelkedő munka, az az építészeti mintanyelvkönyv, amelyet Christopher Alexander és munkatársai állítottak össze. Felismerésük, hogy az emberi közösségek nem a nekik megfelelő térszervezésben élnek, főleg a nagyvárosokban. Itt a politikai közösség mérete olyan nagy, hogy pusztán a polgárok nagy száma elválasztja őket vezetőiktől. A helyi kormányzat pedig láthatatlan, mert fizikailag távol esik a legtöbb polgár hétköznapi életterétől. Ha ez a két feltétel nem változik, a politikai elidegenedés leküzdhetetlen. Utalnak Paul Goodman tételére, aki az athéni polisz fénykorára hivatkozva felvetette, hogy egyetlen polgár se legyen „két barátnál távolabb" a közösség első emberétől. Ha mindenki kb. tizenkét embert ismer a körzetben, akkor a politikai egység optimális mérete 12^3, azaz 1728 háztartás, tehát mintegy 5500 fő. Ebből következik például, hogy a városigazgatást úgy decentralizáljuk, hogy minden 5-10 ezres közösség önálló helyi vezetéshez jusson. Minden közösség rendelkezzék a kezdeményezéshez, döntéshez, végrehajtáshoz szükséges hatalommal az őt közelről érintő kérdésekben (földhasználat, lakásügyek, karbantartás, utcák, parkok, rendőrség, iskolák, jóléti intézmények, közszolgáltatások stb.).

Ez lehetne tehát a kiút a rejtőzködésből: a közbirtokok területi és politikai helyreállítása. Az így gazdaként kezelt környezetben működik a kultúra, a környezetkultúra is. Azonban a közbirtok helyreállítása nem egy fáklyásmenet. Sőt, amint Ivan Illich *Silence is Commons* című remek esszéjében rámutat, ma egy történelmileg erősödő közterület-kisajátítási folyamat kellős közepén élünk. Szerinte nem dolgoztuk még fel elég mélyen ezt a jelenséget. Nem tettünk különbséget a környezet mint közterület és a környezet mint erőforrás között. Illich szerint az emberek a környezet azon részeit tekintették közterületnek, amelyek bár az ember portáján kívül estek, mégis mindenki igényt formálhatott használatukra. Fontoskodva azt is mondhatjuk, hogy a közterület a társadalmi kommunikáció közösségi térbeli formája. Szerepe, hogy biztosítsa az emberi létfeltétel közösségi morális alapját.

A bekerítés így – Illich szerint – aláaknázza a közösség helyi autonómiáját. A közterület kisajátítása ily módon legalább

annyira érdeke a technokráciának és az állami gépezetnek, mint a tőkéseknek. A bekerítés lehetővé teszi az államhivatalnok számára, hogy – saját létének igazolásául – a helyi közösséget életképtelennek nyilvánítsa. Az emberek gazdaságilag atomizálódnak, ami kiszolgáltatja őket a fogyasztásnak. Az értelmes fogyasztást pedig éppen ez a helyzet zárja ki. A csupán erőforrássá visszaminősített környezethez a csupán munkaerővé csökkentett ember nem képes kulturálisan – így környezetkulturálisan sem – közeledni. Nem tervezőképes, mert se hatalma, se (köz)birtoka, se a kettő megfelelő organizálásával kialakuló tapasztalata, műveltsége nincs. Lepusztult tudata csak a közvetlent tudja megragadni, ez pedig csak a rejtőzködéshez elég.

Mindezzel azonban még nem válaszoltunk igazán arra a kérdésre, hogy miért veszett ki a tudatból az a sajátos szabályozórendszer, amelyet környezetkultúrának nevezhetünk. Ennek a kérdésnek csak egyik oldalát értelmezi az a gondolat, hogy kisajátíttatott a közbirtok, éspedig olyan ügyesen, hogy az eddigi antikapitalista politikai mozgalmak, az ún. szocialista társadalmak is elismerték a közterület erőforrássá alakításának törvényességét. Tették ezt oly figyelmeztetések ellenére, mint a Marxé, aki az állami tulajdont – a közösségivel szemben – a tulajdon legveszélyesebb formájának minősítette.

Még egyszer a kérdés, hogy miért veszett ki a tudatból az a sajátos szabályozórendszer… Meg kell persze azt is kérdeznünk, hogy volt-e egyáltalán, vagy csak egy történelmi eltanulási folyamat eredményeként kérdezhetünk rá, hogy hová lett az, ami csak mostanra alakul ki? Ha ez így van (így lenne) is, azért tény, hogy működnie kellett a történelem során a tu-

datban – ha öntudatlanul is – egy sajátos szabályozórendszernek, amelynek energiái az emberiség gyermekkorából, annak természeti állapotából eredtek. Mostanában ha bármilyen összefüggésben meghallom ezt a kitételt, hogy sajátos szabályozórendszer, egyből James Lovelock jut eszembe, és az ő GAIA-hipotézise.

Lovelock metaforának is beillő zseniális elképzelése szerint a Föld, a bioszféra egy önszabályozó rendszer, amely a kémiai és fizikai környezet ellenőrzésével képes fenntartani bolygónk egészségét. Ez az elképzelés tehát a Földet egy olyan komplex lényként definiálja, amely a bioszférát, a légkört, az óceánokat és a talajt foglalja magában. Egyszerűen tehát a Földön a legnagyobb élőlény maga a Föld. A szerző ezt a felismerést bonyolult biológiai képletekkel is bizonyítja, valamint felhívja a figyelmet, hogy ezt az élőlényt könnyen elpusztíthatjuk. Például monokultúrás gazdálkodással. Ilyen lenne, ha azt a virágzó tengeri életet, amely valójában csak a kontinentális talapzat fölötti, illetve partmenti vizekre korlátozódik, elkezdenénk kizsákmányolni. Például az ezeken a területeken tervbe vett nagyüzemi szalagmoszat-termesztéssel. A monokultúrásodás tehát az a jelenség, amely a szimbiózisok bonyolult rendszerét egy steril – ám rövid távon kétségtelenül hasznos – termelési rendszerré változtatja. Tételezzük fel, hogy az emberi tudat fejlődésében is létrejöttek ilyen monokultúrák. Gondoljunk csak az egyeduralomra törő világvallásokra és filozófiákra. Ezek a monokultúrák pedig kikezdték „szubsztanciánk organizmusát" (Hegel), a nooszférát (T. Chardin), a sajátos szabályozórendszert.

Ha az itt felvázolt képet tovább gondoljuk, akkor megkérdezhetjük, hogy nem éppen ez ellen a tudati monokultúráso-

dás ellen jött-e létre történelmileg a folklór, hogy megpróbálja helyreállítani az emberiség tudati kontinentális talapzatait. Gramsci talán ebből sejtett meg valamit abban a néhány soros feljegyzésben, amelyet a börtönben vetett papírra. Ő a folklórt kontesztatív, tiltakozó kultúrának nevezte, olyan kultúrának, amely szembehelyezkedik a hivatalos világfelfogással, s nem valamiféle osztályharcos alapon, hanem éppen szubsztanciánk organizmusa miatt.

A folklór által irányított embert így tekinthetjük a rejtőzködő ember egyik fajtájának, a védekező embernek. Ha szűk keretek között is, de még teljes képe van a világról. Éppen ezért azoknak a hagyományos társadalmaknak, amelyeknek a folklór a központi tudatformája, még van környezetkultúrája. A folklórt azonban szétverte a fokozatosan egyeduralomra jutó tömegkommunikáció, s ezáltal felgyorsította a tudati monokultúrásodás folyamatát. Ez a mozgás terjedhet egészen egy szemiotikai katasztrófáig (U. Eco.), hacsak….

Hacsak nem mozdul valami, úgy, mint egy kontinentális talapzat szokott, úgy, mint egy tudati kontinentális talapzat szokott. Olyan mélyen, olyan kiszámíthatatlanul. Goethe ül velünk szemben, s mormolja: Noch ist es Tag… Még nappal van, hadd mozduljon az ember, az éjszaka akkor jön, ha senki sem cselekszik.

(1988)

Álom a politikai stílusról

Levendel Lászlónak

Bármerre tekint az ember a mai magyar politikai közéletben, meghökkentő és bosszantó politikai stíluszavarokba ütközik. Talán elég, ha csak a következőkre utalok: a célok és eredmények összezavarodása; gőg és túlzás; hazugságfelhalmozódás; a kapacitásunkat tőlünk elvevő nyelvhasználat, egalitárius vakítás, miközben egyre növekszik a szakadék gazdag és szegény között. Ebben a helyzetben nem csoda, hogy egyre többször és több helyen felvetődik a politika és a stílus kérdése. Így történt ez nemrég Levendel Lászlónál egy úri társaságban is, melynek tagjai valának: Bakos István, Bihari Mihály, Buda Béla, Dávid Katalin, Deme Tamás, Gombár Csaba, Konrád György, Lakatos Mária, Levendel László, Litván György, Márton János, Miklós Pál, Nyíri Tamás, Szabó Miklós, Vekerdi László, Zelnik József. Minthogy a „társaságban én is ott valék", és rám bízatott az a feladat, hogy összegyűjtsem és közzétegyem az elhangzott gondolatokat, ezért legjobb, ha az elején tisztázom, hogy én milyennek látom magam a politikai (stílus) börzén. Cs. Szabó László meghatározásával azonosulok: Politikai zebra vagyok – írta –, radikális csíkjaim konzervatív csíkokkal váltakoznak…, így vagyok tökéletlen, de nyitott ember. Ebből a helyzetből is adódik, hogy nem tudom és nem is akarom dokumentarista fontoskodással közreadni az elhangzottakat, inkább úgy, mint aki álmodik az egészről, álmodik a politikáról, a stílusról.

Bihari Mihály arról beszélt: „Ha elfogadható az a jól ismert francia mondás, hogy a stílus az ember maga, akkor mondhatjuk azt: a politikai stílus a politikai lényeg, a politikai tartalom maga. Az ember lényege – az ember lényegi, jellembeli vonásai is – a konfliktusos helyzetekben mutatkozik meg elsősorban, a konfliktusok közepette tárul fel. Így tehát nem annyira politikai programjából, vállalt értékeiből vagy alapszabályából, tagságának szociális összetételéből lehet következtetni egy pártra, hanem a politikai tartalom megjelenéséből.

Ilyen értelemben a politikai stílust én a lényeg vagy a tartalom megjelenítőjének tartom, nem egyszerűen külső manírnak, vagy választható és elvethető megjelenési formának. A mai vitákban az egyik állandóan visszatérő vád: a bolsevik politizálás. Erről a stílusról éppen most nagyon fontos, hogy beszéljünk. A bolsevista típusú politizálás nem a bolsevizmussal jelent meg. Jelen volt korábban más politikában is. Csakhogy az elmúlt hetven-nyolcvan évben ez a stílus olyan szörnyűségekhez vezetett, ami történelmileg is kirívó. Ennek következtében az ilyen stílusú politizálás összekötődött a bolsevikokkal, de természetesen ez nemcsak a bolsevikok jellemzője, megjelenik a bolsevik alapállástól teljesen távoleső politikában is. Az egyik fő jellemzője az ilyen típusú politizálásnak valamiféle elitizmus. Elitizmus abban az értelemben, hogy eleve kiemeli, eleve magasabb rendűnek gondolja magát – valamilyen alapon – az átlagembernél. Az effajta kiemelésből fakadnak bizonyos előjogok, nem feltétlenül jogi értelemben vett előjogok – nevezhetjük küldetéstudatnak is. Ez lehet isteni, vallási alapú küldetéstudat, lehet politikai vagy ideológiai. A bolsevikok esetében egy jól ismert marxi gondolatra épül ez

az egész, arra, hogy a világtörténelem igazi cselekvő alanya a munkásosztály. Az osztályról azután ez a küldetéstudat átevődött a pártra. A küldetésnek a vállalása olyan cselekvéseket is elfogadhatóvá tesz morálisan e küldetésvállalók számára, amelyeket egyébként nem fogadnának el. Amelyeket egyébként maguk is elítélnek. Mondjuk: emberek megkínzását – vagy embermilliók megkínzását. A küldetéstudat jegyében vállalhatóvá válik az ilyen ember számára a vállalhatatlan, sőt nem is okoz skrupulust neki – és ez már összefügg a kisebbségi helyzetből való politizálással, hiszen a bolsevikok is mindig kisebbségi helyzetből politizáltak. A kisebbségi helyzetből való politizálás, a történelmi küldetéstudat és az elitista önkép együtt patetikussá növeli a küldetéstudatba vetett hitet. Tehát nem rendíti meg a bolsevikot, vagy akire ez a politizálás jellemző, az, hogyha kisebbségben marad, sőt még az sem, ha elenyésző kisebbségben marad; ekkor legfeljebb arról van szó, hogy a többiek nem ismerik fel a helyes utat, az objektív érdekeiket stb., stb. De azt az objektív érdeket ők hordozzák, és akkor jön ez a felnövesztett feladat, hogy kívülről kell valamilyen módon belevinni a népbe, a társadalomba, az emberiségbe, az imperializmusba, a tőkés világba a nekik megfelelő, de általuk föl nem ismert tudatot. A következő szociológiai jellemzőjük a kizárólagosság-igény. Több irányú kizárólagosság-igény: elsősorban az egyedül igaz elmélet kizárólagos birtoklásának a hite. Ebből fakad egy elitizmussal együtt járó kizökkenthetetlen fensőbbségtudat. A másik az egyedül helyes politizálásnak a kizárólagos igénye. Mindezekből pedig következik, hogy a kompromisszum nem megegyezés, hanem árulás: az egyedül igaz hit, az egyedül igaz ideológia, az egyedül igaz politikai alapállás vagy platform el-

árulása. Ebből fakad az úgynevezett ultimátum-politizálás, vagyis hogy az az egyedül helyes, amit én állítok, és az a kompromisszum, ha a másik elfogadja azt, amit én állítok. Ha pedig a többiek nem fogadják el teljesen azt, amit én állítok, vagy amit én követelek, akkor egyetlenegy eszköz marad: az addig követett és elfogadott játékszabályokat fel kell borítani.

Végül: a bolsevista politizálásban relativizálódik a távlatos cél és a taktika, illetve a stratégia és a taktika. Ebből következően viszonylagossá válik minden taktikai vagy eszközelem és a cél közötti valamennyi átmenet. Így minden egyes részkérdés ugyanolyan erejű kérdéssé válik, mint a végső cél. Ez tovább növeli a kompromisszum-képtelenséget, hiszen nem lehet tudni, vajon bármilyen kis kérdésben adott engedmény nem veszélyezteti-e a végső célt.”

Gombár Csaba tétele: „A politikai életben, a hivatásos politikusok esetében nem egyszerűen tekintélyről van szó, hanem – minthogy a hivatalos politikusok a hatalommal babrálnak – mindig a presztízsről. Márpedig tudjuk, a tekintély és a presztízs nem azonos. A presztízs esetében eredendően nagy szemfényvesztésről van szó még etimológiailag is. Elég, ha valaki ügyesen a tisztességesség látszatát kelti. A politikát tekintve az emberek a presztízst könnyen összetévesztik a tekintéllyel, tehát a sikeres tevékenység megítélése minduntalan belecsúszik a morális helyeslés tartományába. Minthogy a hatalomnak presztízse van, ezt egyúttal tekintéllyé tudja változtatni, azaz a presztízs tekintélyt kölcsönöz neki.

Amikor morálisan közelítünk a politikához, nagyon könnyen moralizálásba csúszunk át, és ez az esetek többségében produkcióképtelenséget takar.

Az én ízlésemnek két dolog nem tetszik a mai politikai életben. Az egyik a »kommunistázás«. A propagandafordulatokban, ahogy a kommunisták említtetnek, az számos esetben arra a kaptafára van verve, amely a huszadik században meglehetősen ismerős. Majdnem olyan, mint a »nép ellensége«, a »nemzet ellensége«, az »osztály ellensége«. Most azonban ez a »kommunistázás« nagy félelmeket és bizonytalanságot kelt az emberekben.

A másik, ami talán még nehezebben megoldható, a zsidóellenesség és a magyarságellenesség kérdése. A mostani fölszabaduló állapotokban a hétköznapi antiszemitizmus, vagy a nemzeti értékek hétköznapi lebecsülése voltaképpen természetes, magától értetődő dolog. Ezt föl lehet nagyítani, le lehet kicsinyíteni, de valószínűleg ez az, amit nem lehet eltüntetni. Ezzel meg kell tanulnunk együttélni. Arra azonban vigyázni kell, hogy ez ne emelkedjen pártpolitikai szintre. Mert akár a magyar sérelmek, akár a zsidó sérelmek, ha pártpolitikai vértezetet öltenek, akkor egész biztosan megoldhatatlanok.

A mai magyar politikában vannak kellemetlen, kínos és fenyegető momentumok, de minthogy ezek nem emelkedtek még pártpolitikai szintre – és remélem, nem is fognak –, ezért nem érzem, hogy különösen nagy baj lenne. Így derűlátóan azt mondhatom, talán mégsincs olyan nagy baj ezzel a közélettel.

Minden mai párt picit a kommunista párt emlőin nevelkedett. Ráismerünk a gesztusokra, ráismerünk az agitációkra. Sokszor még a hangsúly is a régi. Még beugrik néha egy-egy kádári …is, …is. Nem lehet ez se másként, mert hát hol tanulták volna. A politikusok, ha elszabadulnak, biztosan tönk-

reteszik az országot. Egy politikust csak egy másik politikus korlátozhat, a társadalom nehezen. Leninben az volt az ördögien »zseniális«, hogy megmondta, tíz százalékát kell megnyerni a társadalomnak, amely retteg attól, hogy megváltozik a rendszer, akkor azzal a tíz százalékkal meg lehet tartani a hatalmat akár hetven évig is. Lenin a hibás Sztálinért is."

Vekerdi László úgy vélte: „Valójában ma az az elképesztő, hogy derék emberek, barátaink is – akiket úgy szerettünk – belekerülnek ebbe a politikai őrületbe, és anélkül, hogy akarnák, gazemberek lesznek. A televízióban nézi őket az ember: na, ez még nem egészen, ez már igen, ez is, ez is. Ezen túl persze egy »gazember« nem muszáj, hogy hülye legyen. A kommunista pártnak az volt a nagy baja, hogy ők »elhatározták«, hogy hülyék is lesznek. Borzalmas élményem volt 1948 nyarán a Farkas Mihály Központi Értelmiségi Pártiskolán. Mikor az önkritikát mindenki elmondta – az összes gatya, minden levéve –, akkor még egyikünk üvöltve megszólalt: kutya vagyok, és ha a párt azt mondja, hogy harapjak, akkor én harapok. Itt állt meg az ész, mert sok gazember talán féken tartja egymást, de a hülyeség, az megfékezhetetlen. A bolsevik típusú pártokban mindig jelen van ilyesféle veleszületett elmebaj.

A bolsevizmus valószínűleg egyfajta elmebaj, huszadik századi szülemény, a freudizmus közeli rokona, mélypszichológiai kategória, azért érezzük most magunkat rosszul ebben a posztbolsevik helyzetben, mert azt hittük naivan, hogy ha ez az eddigi rossz egyszer megszűnik, akkor jó lesz. Nem lett jó. Persze hogy nem, mert a gonoszság itt van. A politika »gonoszság«, más nem ellenőrizheti, csak egy másik »gonoszság«. De akkor mi lesz ebből? Nem politológiai szinten, mert

egy politológus mindent megmagyaráz. A politológusok gonoszságmagyarázók. Az etikától ebben a kérdésben nem sokat várhatunk, hanem talán az önérdektől. Sajnos csak az önzésre számíthatunk, ahogy azt az öreg jó Stuart Mill megmondta. A politika nagy kérdése: az emberek rossz tulajdonságai befoghatók-e úgy, hogy jó legyen belőle."

És végül szerintem. Manapság a kultúra és a humanizmus visszavonul tiszteletre méltó kis csoportokba. Mit lehet ilyen helyzetben kezdenünk a politikával? Odáig eljutottunk, hogy féken lehet tartani valamit, ami a hatalomra tör. Közben a hatalomnak mégis működnie kell valahogyan, mert ilyen világban élünk; a hatalom szervezi az életünket.

A legizgalmasabb vállalkozások ebben az ügyben az önkormányzati elképzelések, a helyi, az átlátható, a kicsi fogalma. Ismerjük Schumacher gondolatait sikerkönyvéből, *a Small is Beautiful*-ból. Ismertek tehát a társadalomszervezésnek azok az emberszabású formái, amelyekkel féken lehet tartani az életünket kisajátítani akaró erőket. De a dolgok valami miatt mégsem működnek jól. Egészen nagy ellentmondás van itt. Azon túl is, hogy a politikát nem sikerül etikailag kordában tartanunk. De másképpen lehet-e? A Christopher Alexander és csoportja által szerkesztett *Pattern Language* című kitűnő könyvben építészek megpróbálták átvilágítani azokat a térszervezési formákat, amelyek lehetővé teszik az emberszabású életet. Ebben a műben utalnak Paul Goodmannek arra a megfontolandó tételére, hogy történelmileg azok a társadalmak (például a görög poliszok) működnek a legjobban, ahol az egyes számú vezető nincs távolabb egy embertől két baráttnál, vagyis két baráton keresztül elérhető az első számú vezető. Ezt figyelembe véve, ha mindenki, mondjuk, tizenkét

embert ismer a körzetben, akkor a politikai egység optimális mérete 12^3 , azaz 1728 háztartás, összesen mintegy 5500 fő. Ebből következne például, hogy a városigazgatás decentralizálása során minden öt-tízezres közösség önálló helyi vezetéshez jusson. Minden közösség rendelkezzék a kezdeményezéshez, döntéshez, végrehajtáshoz szükséges hatalommal az őt közelről érintő kérdésekben (földhasználat, lakásügyek, karbantartás, utcák, parkok, rendőrség, iskolák, jóléti intézmények, közszolgáltatások és így tovább). Talán így el is fogadhatjuk, hogy *a kicsi szép*. A kicsi így tudna szerveződni, a kicsi így féken tudná tartani a nagyot, a kisajátítót, a hatalmaskodót, a gazembert – mindent, ami rossz bennünk.

Csakhogy: Magyarországon ma ennél fogasabb a kérdés, mert közben megkésetten megy egy másik folyamat, amelyet modernizációnak nevezünk, és ebben a nagy a szép. Ezen a piacon a nagy a szép, ebben a technológiában a mega a szép, a monokultúra a szép, ami eleve kisajátító. Tehát végül is találunk egy társadalomkezelési technológiát, amely arról szól, hogyan tudnánk mi, emberek, közösségek tisztességesen, jól élni. És van egy kihívás, hogy hogyan tudnánk az életfunkciókhoz szükséges termelést megszervezni. Ez a két ügy nálunk ma még ellentétben van, mert az a termelési technológia, amellyel élünk, az még a múlt századi politikai filozófiák talaján áll. Tehát a liberalizmusnak meg a konzervativizmusnak, illetve a kettő nagyon elrontott öszvérváltozatának, a szocializmusnak a talaján. Tehát főleg itt, Kelet-Európában egy 19. századi modernizációs pánikban vagyunk. Most akarjuk elérni azokat a modernizációs mítoszokat, amelyeket a nyugati világ már próbál levetkőzni. Ez a pánik lök bennünket olyan politikai struktúrák felé, amelyeken a Nyugat már próbál túllépni.

A legnagyobb problémának végül is azt érzem, hogy miközben zajlik a modernizációs pánik, a társadalom legjobb elemei, a tiszteletre méltó kiscsoportok (melyek végül is kísérletet tesznek a „papi rend" helyreállítására) felkészültek arra, hogy túllépjenek ezen a múlt századi fejlesztési stratégián. Ez igazi csapda. A legfelkészültebb elmék nem hisznek a most lehetségesnek látszó „újítási" kísérletben, mert már látják, hogy abban nincs semmi innováció, sőt külföldi tapasztalatok mutatják a bennük rejlő vereséget.

Az ökofilozófia felemelkedésének vagyunk a tanúi, és már látjuk ennek társadalmi hatásait az itt is rohamosan erősödő zöld mozgalmakban. A nagy kérdés tehát az, hogy föl tudjuk-e oldani itt Magyarországon a világban felismert társadalomszervezési lehetőségek és a mi termelési adottságaink közötti ellentmondásokat.

Az úri társaság szétoszlott. Félálomban látjuk, távolodik tőlünk a Liget és a Kert. Nem akarunk felébredni. Nem szeretünk olyan világban ébredni, amely zavarosabbnak és rendezetlenebbnek látszik, mint az, amit a megelőző éjszaka magunk mögött hagytunk. Ezért inkább félálomban – úgy véljük, így lehet felelősség nélkül találgatnunk – nyújtózkodunk kapaszkodók felé. Köznapi ésszel így: talán mindenekelőtt az igazságot kellene megőrizni a növekvő társadalmi és politikai nyomások világában. Krisztusian-költőien Hölderlinnel így: joga van immár a szeretethez, édes-szép joga mindenkinek. Kételkedve-reménykedve így: ha nincs „papi rend", ki tartja féken a különben elszabaduló indulatokat.

De ennyi kérdést egy álomban sem lehet feltenni büntetlenül, mert bár elmosódott arccal, de megszólal egy erős hang távolról, felülről: Miről beszélsz, Mihály?

(1990)

Mecénás tűnődései

Itt fenn, az Esquilinuson rekkenő nyár van megint. Kiöl mindent a szárazság. Az őseim földjéről származó – rómaiaknak kimondhatatlan nevű – etruszk kecskecsöcsű szőlőim a peristyliumban az oszlopok mellett kókadoznak. Alig lesz termés. A rózsák és a krókuszok is megsínylik az időt, és a konyhakertben alig hoz termést a cicer, amit Pannóniában az egyszerű nép bagolyborsónak nevez. Biztos nagy ára lesz a télen a piacokon a legkedveltebb közeledelnek, a főttborsónak.

Topiáriusom kétségbeesve mutatta a minap, hogy még a teraszokat takaró repkény és akantusz is sárgul, lehet, hogy kiszárad. A füge a szokottnál egy hónappal előbb érett be, szivacsos, fonnyadtas az íze.

Látom, Cicero kertjében is sorra száradnak ki a gyümölcsfák. Különben is, mióta meghalt az öreg, nem a régi már a hortus. Úgy látszik, nemcsak a hűséges kutyák, hanem a nagy gonddal ápolt kertek is utána halnak gazdáiknak. De van úgy, hogy a gazda életében is elpusztul a kert. Régi jó barátom, Propertius, a költő hortusa is évek óta senyved. Talán éppen azóta, hogy maga alá gyűrte ezt az igazra oly érzékeny fiút egy Cynthia nevű erőszakos perszóna, egy elvarázsolt libertina. Assisiből származó barátom Ate-vakságában nem látja, mitől pusztul a kertjében az élet. Ritka virágait, a mítoszi hatvanszirmú rózsát is, amit a makedóniai Berniusz-hegységből hozatott, gyom fojtogatja. Költőként is hallgat, talán mert elfelejtette, hogy mitől pusztulnak ki a selymes nagyvadak a Kárpátokból.

De nemcsak itt fenn, a hegyen, kedves Esquilinusomon állította meg az életet a nap heve. Lenn, a mindig tülekedő városban is ájult csend van. A nemrég még oly ordenárén hangos politikai élet is ellanyhult. Bár úgy hallom, az úri társaságokban a sok új progymnasmata politikus az éj leple alatt pókként szövögeti új szövetségeit. Mindenki alku után fut, s jaj az egymással meg nem alkuvóknak, mert jön a hosszú késes ősze.

Az elmúlt néhány évben engem is túl közel vonzott magához a politika. Valójában mindig is taszított, de a változások és azokban rejlő lehetőségek odavonzottak a politikai cselekvés ritkán édeni, inkább mocsaras mezőire. Mentségem talán annyi, hogy a szelídebb erőket segítettem. Máig emlegetik, hogyan fogták le Surge tandem carnifex szavaim mindenható barátom bosszúra kész kezeit. És mentségem a művészet szeretete. A művészeté, mely az én hol süllyedő, hol emelkedő Atlantiszom.

Emlékszem, ifjú koromban, mikor ezt a kertet vettem, mint új szomszédot, meghívott Cicero egy pohár borra, egy baráti koccintásra. Már üdvözléskor meglepett, mikor így szólt: rajtam keresztül Aeneas fog veled kezet. Meglepetésemben fennhéjázva replikáztam: akkor rajtunk keresztül két ősi nép üdvözli egymást, mert én meg etruszk fejedelmi családból származom, és mondáink szerint mi Transsylvanián keresztül Etruriába vándorolt sumérok vagyunk. Erre ő nem szólt, látszólag nem érdekelték csacska mondák. Peristyliumába invitált, szőlővel és borral kínált. Az olajos fényű, tömény, fűszeres görög bor hamar megoldotta nyelvemet, s a nagyhírű bölcsnek bizonyítandó felkészültségemet, felületesen és összevissza beszéltem mindenről. Nyeglén ítélkeztem élőkről és holtakról. Az öreg szellemi képességeimet méregetve inkább csak hallgatott, néha egy-egy félmondattal továbblökve fecsegésemet. Atyai vizsgáztató szerepéből csak egyszer esett ki, mikor hebrencsen Catót öreg antiszemitaként aposztrofáltam. Ekkor indulatosan rám szólt: nem, neked, aki ősi etruszk családból származol, mélyebben kell gondolkodnod, mint a Fórum csak napi ügyekre, pletykákra éhes politikai hiénáinak, hírügynökeinek. Majd így folytatta: Cato plebejus családból származott, s nemcsak az oly sokszor kigúnyolt puritán öltözete, nyersvászon tógája volt tiszta, hanem a jelleme is. Ő volt a legtisztább római jellem. A punokban ő nem a másfajú néptől félt, hanem a misztikumtól. A paraszti gyakorlatiasság mindig is elutasítja a távoli istenek furcsa, kihívó másságát, főleg, ha az emberáldozattal is párosul. Cato attól félt, hogy a római ifjúság elutasítja a jellemformáló ősi római isteneket, új istent keres, s ha az állandó római ünnepnapokon az áldozó pap fölteszi az örök mitikus – szónoki – kérdést, hogy AGONE?, azaz elővezessem-e az áldozatot, egyszer csak megszólal a cinizmus NEM-je. Cato tudta, hogy a Nyugat csábítása Trója óta veszélyesebb, mint a Keleté. De van még valami, ami Catót a punok ellen hangolta. Erről soha senkinek nem beszélt, csak nagyapámnak, akit csicseriborsó-ültetvényei miatt azok a puffadt agyú szenátorok Cicerónak, borsófalónak gúnyoltak, s így végül rajtunk maradt, Tulliusokon ez a név. Cato titokban meg volt győződve arról, hogy Atlantis létezik, és a punok állandó kapcsolatban állnak vele.

Volt egy görög rabszolgája, aki Pythagorász elveszettnek hitt írásait mutatta meg neki az elsüllyedtnek hitt földrészről. Abban a görög bölcs, aki tudvalevőleg átesett az egyiptomi beavatási szertartásokon, arról beszélt, hogy a Herkules oszlopain túli földrész nem a valóságban, hanem a tudatunkban süllyedt el, egyszerűen elfelejtettük. Majd Platón – akiről valamikor az időben egy nagy germán költő azt mondta, hogy „a költészet fátyolát nyújtja a valóság kezéből" – beleszeretett az elsüllyedt földrész metaforába és ezért a metaforáért elsüllyesztett egy kontinenst. Így azóta mi az ifjú rómaiaknak mindig úgy tanítottuk, hogy volt egy édeni földrész, Atlantisz, mely elsüllyedt a tengerben. Elnyelte Oceanus, amelynek partjain a legkülönbözőbb népek laknak, igazak és nem igazak egyaránt.

A drága vén borsófaló idáig jutott kioktatásomban, amikor közbevetettem, hogy amiről nem beszélnek, az lehet, hogy nincs is. Ő erre megjegyezte, hogy ez szofista balgaság, s még valami ilyesmit mondott, ha jól emlékszem, hogy több dolgok vannak földön s égen, ó Horáció… Persze ezt lehet, csak álmodtam, mert nem létezik, hogy a legszebben beszélő római szónok elvétse a ragozást és Horatius helyett Horációt mondjon, mint egy nyelvgyötrő a Barbaricumból.

Szóval, amint mondom – folytatta Cicero –, az öreg Cato hitt abban, hogy Atlantisz a Herkules oszlopain túl, az Oceanus túlfelén létezik, és a punok 3000-es titkos kormányhatározattal államtitokként kezelve az ügyet, aktív kapcsolatban állnak vele. Nagyapámnak azt is elmondta, hogy hispániai prokonzulként sikerült elfogatnia néhány pun hajót, mely Nyugatról jött, és a hajósok semmilyen kínzások hatására nem voltak hajlandók elárulni, hogy merre jártak. Állandóan

azt a gyermekmesének is gyenge történetet ismételgették, hogy a Boreász csontig hatoló kemény fuvallatát kívánták nagy ívben megkerülni. Ez még gyanúsabbá tette Cato számára az ügyet, és ekkor fogalmazódott meg benne a ceterum censeo könyörtelen gondolata. Látod – mondta Cicero –, ilyen bonyolult, hogy valaki antiszemita vagy nem, s az ítélkezés különben is az istenek joga.

De ha már így szóba került az elsüllyedt földrész és a titkok ügye, felhívom figyelmedet, nagy változás közeledik. Én már nem érem meg, de a te nemzedéked talán igen. Úgy érzem, olyan új időszámítás kezdődik, mely teljesen új fordulatot ad a történelemnek.

Naivan közbevetettem, az ab urbe condita által meghatározott időt már nem törli el semmi. Én mást érzek, fiatalember, mondta Cicero, és búcsúáldomásra emelte poharát, majd így szólt: Az én családomban az a szokás, ha nagy sorsra érdemes fiatalemberrel találkozunk, rábízunk egy gondolatot, ami illik hozzá, s ami meghatározhatja az életét. Én most búcsúzásul Pittacus, a hét görög bölcs egyikének a következő intelmére hívom fel figyelmedet: Ösmerd meg a kellő időt!

Milyen furcsa, most itt szieszтázva az esquilinusi nyárban döbbenek rá, hogy ez a mondat milyen mélyen meghatározta tudatlanul is eddigi életemet. Talán az összes eddigi sikerem titka a kellő idő ismerete. Csak most kimozdult az idő. Én, a magabiztosnak tűnő mecénás is elbizonytalanodtam. Ezért vonulok vissza minden közszerepléstől. Elhomályosult előttem a jövő. Nincs kedvem kapkodva új utakat keresni addig, amíg nem ismerem az új célt.

Cato célszerű mindennapi erkölcsét mélyen tisztelem, s az általa görcsösen védett hagyományokat én is szentnek tar-

tom. Csak megdöbbent az a szellemi tunyaság, amely a hagyomány lényege helyett a hagyomány díszletével is beéri. Ez a vidékies és a városias gondolkodásra egyaránt jellemző. Milyen kínos, a központ is provincia lett, az avantgarde is provinciális. Fiatal barátom, Fulvius szokott korholni, hogy ebben a szétmentségben te is bűnös vagy, Mecénás, meg főleg az Augustus alatt elszabadult kényeztető mecenatúra. Körülvettetek bennünket – mondja –, most már csordákba tömörült védett herékkel. Hát persze, a védettség, a hosszú augustusi állami mecenatúra. Olyanokkal vagyunk körülvéve, akiknek a tehetsége arra terjed ki, hogy kultikus figuraként lépjenek a nyilvánosság elé. Addig rejtegettünk földrajzi és szellemi titkokat magunk és az ifjúság elől, amíg kihunyt a vágy irántuk, és az érzékenység, hogy fölfejtsék őket. Mindezen túl helótatermelő közvetlen gazdasági érdekek sem engedik még álmodni sem az ifjúságot a világ legizgalmasabb dolgairól. Már az álmok is előre gyártott, fűrészporízű birodalmi képi képtelenségek.

Ki tudja s meri ma hitelesen elmondani az ifjúságnak, hogy az elsüllyedtnek hazudott vagy vélt kontinensek léteznek. El lehet indulni feléjük. Legyetek, ha tudtok, új argonauták.

Vergilius halála előtt érezte, hogy valami sötét és kiszámíthatatlan mozdul felénk. Görögországi útján döbbenhetett rá erre. Nagybetegen tért haza. Lázálmában valami Zöld angyalt emlegetett és egy verssort: *titkos ingák, ha nem mozdulsz is, ütnek…*

El akarta égetni befejezetlen művét, az Aeneast. Talán a Styxen túl sem bocsátja meg nekem, hogy ebben megakadályoztam. Én, aki sokkal kevésbé vagyok érzékeny, mint ő volt

– bár én is a Rák jegyében születtem –, csak most, több mint tizenöt év után döbbentem rá, milyen az az állapot, amelyben úgy érzi az ember, hogy az Aeneast is meg kell semmisíteni. Kulturális életünk sterillé és borzasztóan unalmassá vált. Az alkotók, még a jobbak is kultúrspekulánsok lettek. Spekulánsok, és nem vállalkozók, az még bocsánatos bűn lenne. A vállalkozó eladható áruval megy a piacra. A kultúrspekuláns eladhatatlan árujáт támogatással teszi nyereségessé. Ez persze nem annyit jelent, hogy eladhatóvá is. A sznob hatalmasságok döntik a pénzt. Na nem a sajátjukét. A különböző kulturális szekértáborok pedig urbi et orbi loholnak a támogatás után. Olyan totális kulturális túltermelési válság előtt állunk, amire még nem volt példa. Megméretés nélküli gondolatmorzsahegyek, szellemi salakhányók halmozódnak ismét.

A múlt héten a könyvkereskedő Sosius-testvérek, kiknek boltja a Vertumus-templom szomszédságában, Janus szobra közelében van, panaszkodtak, hogy eladhatatlan könyvek tömegével molesztálják őket a mostanában elszaporodott kiadók. Hálát adnak Jupiternek, hogy most már, nem úgy, mint régen, nem kötelesek állami nyomásra átvenni védett alkotók műveit. Ez persze csak annyit változtat a lényegen, hogy most majd nem a kereskedőknél, hanem a kiadóknál gyűlnek a könyvhegyek.

Az ifjabbik Sosius még azt is hozzáfűzte: Tudod, lovag, a kulturális gazdaság működéséhez nem elég csak a gazdaságnak, a szellemi életnek is meg kellene újulnia. Művek kellenek, kikerülhetetlenül új gondolatok. Az uraknak csak arra állt rá az esze, hogy ha nem helyezik magukat valamelyik erős érdekcsoport védnöksége alá, akkor háttérbe szorulnak.

De kitűnő barátom, Asinius Pollio is arról panaszkodott, hogy magukat művészeknek nevezők követelték a támogatást tőle, Vergiliusra hivatkozva, hogy azt is támogatta, így nekik is jár, mert a művészet szent és mindenkinek támogatnia kell. Majd így folytatta: Mondd, Mecénás, te, aki az igazán nagyok becsült, műveiket értő barátja voltál, szerinted van még Rómában művészet, ha nincs, ki meri ezt valaki mondani, és ez a nincs mennyi közpénzbe kerül?

Erre csak azt tudtam mondani, miért, oktatás milyen van, amikor a főiskolákon a diákok és a tanárok egyaránt abban cinkosak, hogy ne legyen megtartva az óra, és az agrikultúra milyen, főleg azután, hogy ebben a században már másodszor változnak gyökeresen a tulajdoni viszonyok. Bár igazad van, ezek nem egyszintű dolgok, a régi egyiptomiak ezért mondták: mindenki megzavarodhat, csak a papok nem.

Mitől vált minden ilyen átláthatatlanul zavarossá, sérülékeny, hártyavékony körvonalakkal. Olyan az egész, mint a lampionvirág, a zsidó cseresznye érett termése, érzi az ember, hogy bármelyik pillanatban szétpukkad. A régi görögök, amikor ilyenné vált számukra a világ, elmentek Delphibe, a jósdába. Lehet, hogy nekem is el kellene mennem, bár úgy hallom, a nagy örök jóshelyet is elfoglalták a politológus guruk, akik olyanok, mint a Numa Pompilius által alapított táncoló papi rend. Szertartásaik szövegét maga az alapító írta olyan érthetetlen nyelvezettel, hogy később maguk a papok sem értették, csak skandálták, hogy objektivizálódott a szubjektivitás és eszkalálódott a konszenzus; Cumé tonás, Leucécie prae tet trementi Quon tibei cúnei dextunúm tonaront.

Különben már a ködösség sem a régi. De mitől ilyen bágyadtan cselekvésképtelen és egyben agresszív a politikai élet?

Mitől nem működik a gazdaság és főleg a kultúra mindenek fölött? Mostanában, mikor ezekről a dolgokról gondolkodom, Vergilius intelmei erősödnek föl bennem. Annak idején, amikor minden meggyőző erőmet latba vetve ostromoltam, hogy írja meg a Georgicát, sokat vitatkoztunk a gazdaság, a gazdálkodás, a kultúra és a művészet kérdéseiről. Az én akkori ökonómiával áthatott gondolkodásmódomat egyszer s mindenkorra a következő gondolatokkal metszette át.

Barátom, nem látod, hogy a gazdaság világszerte összezavarodott állapota már jelez valamit. Ha mást nem, akkor azt, hogy a gazdaság már nem gazda-ság, mert a gazda-ság az ház, haza-háztartás – OIKOSZ, ahogy a régi görögök mondták –, valamint mindenekelőtt agrikultúra, ami pontosan értelmezve: a föld tisztelete. De mindezen túl, folytatta Vergilius, úgy érzem, hamarosan jön valaki, aki kimondja, hogy a gazdaság az a szeretet, s a többi csak fecsegés és pazarlás.

Mióta ezek a szavak elhangzottak, eltelt egy negyed évszázad, s azóta csak zavarosabb a helyzet. Ide, esquilinusi magányomba is feltüremkednek a hírek, hogy szerte a hazában mekkora földosztás, tulajdonátrendezés folyik, s mindent maga alá gyűr a politika. Értelmezhetetlen számomra, hogy mi működik itt. Milyen célt szolgál, hogy néhány évvel, évtizeddel azelőtt, hogy számításaim szerint a termőföld minden földi érték fölé emelkedik, nálunk akkor a legolcsóbb. Ez mélyebb történet, mint egyszerű földspekuláció, s nem csak helyi ügy, mert a világ egyik felét érinti, s éppen egy lehetséges új éhségövezetet. Azt is hallom, hogy ezek az általános riasztó jelenségek most, a fölhalmozás és szervezés új hőskorában senkit sem érdekelnek. A vakságnak erről az állapotáról Herodotosznál olvashattunk. Ő írta le, hogy az időszámítás előtt a

tizenegyedik századi Hellászban hogyan mozgatták, sőt mozgósították a vagyont, előbb az Alkmaionidák dinasztiájának hatalomra kerülése során, majd akkor, amikor a Peisziszt ratidák elűzték őket, végül pedig amikor az Alkmaionidák diadalmasan visszatértek a hatalomba Kleiszthenésszel – és mindez csak két nemzedék leforgása alatt. A lényeg végig az volt, hogy kevés vér folyt, és nagyon sok kincs mozgott. Lefizették még az isteneket is. Például, ahogy annak idején mondták: még a kutya sem értette – vagy csak az nem –, hogy az Alkmaionidák, akik a hatalom visszaszerzése érdekében szerződésben kötelezték magukat arra, hogy tufakőből felépítik a Delphi-templomot, ehelyett túlteljesítve a szerződést, vörös márványból építették meg. Kérdezték akkoriban többen is, vajon milyen közvéleménykutató jóslatokkal kellett ezért Delphinek fizetnie. Arisztotelész – aki nem volt az anekdotikus túlzások embere – is megemlíti, hogy nem akármilyen rá-, alá-, fölé-, mellébeszélés folyt az ügyben.

Mintha mégis ismételné magát a történelem. A látszatra nagy politikai átalakulások kicsi vagy inkább kicsinyes vagyonalkukat takarnak az ellenfelek, a látszatra ellenfelek között és a helóták feje fölött. Ebben természetesen nincs nóvum. Csak az a bosszantó, hogy a csencselő felek saját közvetlen érdekeiket leplezve népjólétügyi programokat hirdetnek és kérnek egymástól számon, miközben működik a források torz elhelyezése.

Az oktatás, az egészségügy, a szociális gondozás intézményei túlnőttek azon a ponton, ahol a nagyobb befektetés már nem hoz nagyobb nyereséget. Így ezeknek az intézményeknek a növekedése már kevésbé szolgálja a társadalom, mint a bürokrácia és a szakértők érdekeit. A fejlesztések mellett ér-

velők természetesen az elesettek szempontjaira hivatkoznak farizeus módon. Nem véletlenül nem készül el egy államháztartási átvilágítás, mert akkor esetleg a szenátus, de talán még a nép is világosabban látná a közszolgáltatások és az adótételek összefüggéseit. Enélkül megeshet, hogy a rászorulók helyett egyre fokozódó mértékben a nekik jó pénzért szolgáltatást nyújtókat támogatják. Védett művészeti ágak védett csoportjai egy év alatt annyit alkothatnak el, amennyiért ezer faluban lehetne a kultúra értékeinek felvillantásával, a helyiek bevonásával ébren tartani a reményt a minőség iránt.

Furcsa, mintha nem is a mecénás beszélne belőlem, hanem egy közművelő. Nekem mégiscsak a művészetet és a művészeket kellene védenem. Propertius szememre is vetette, hogy mostanában miért fordultam el művészbarátaimtól, miért mondtam le elnöki tisztségemről a Danuvius vállalkozásnál. Én egyre kevésbé tudom, ki a művész, de valami Albertus Camus nevű gall azt írta, hogy a Társadalom nevű gályán a művésznek ugyanúgy, mint a többinek, az evezőhöz kell ülnie. Nem mehet fel a fedélzetre a felügyelők közé, akik sokan, túl sokan vannak, és ezenkívül rossz irányba vezetik a hajót.

Hallom, micsoda tévhit hódít a városban, hogy a gazdaságnak és a politikának kell megújulnia, s így majd újjáépül a társadalom. Csak az a baj, hogy szerintem bármiféle megújulás csak a kultúrából tud kiindulni.

Ott kellene kicsiholnia azokat a kikerülhetetlen gondolatokat, amelyek először a politika, majd a gazdaság mozgatójává válnak. Ehelyett, amint látom, a szellem emberei bevonultak a politikába, és múlt századi politikai filozófiákat melegítgetnek, fűszerezgetnek. Úgy vélem, legalább két bűnös tévedés működik e tett mögött. Az egyik az, hogy nem lenne sza-

bad elhasználódott politikai gondolatokat mesterségesen divatban tartani. A másik, hogy kivételes történelmi pillanatokon kívül a kultúra nem képes a politikából megújulni, sőt inkább hozzá földszintesedik. Mintha most is ez történne, a felszíni elit-csatározások mögötti politikai élet valójában a centrum-mocsárban dagonyázik. A befutott pártok befelé, a centrum felé hajlanak. Így a centrum olyan hellyé válik, ahol a szembenálló erők semlegesítik egymást, és ragaszkodnak a hagyományos megoldásokhoz, ahelyett, hogy innen indulna ki az igazi megújulás. A radikális szélsőségek között a centrumpártok a fennálló védelmezésébe merültek bele, habár érzik, hogy az életképtelen, és átható változások nélkül nem is menthető meg. E szorongató érzés ellenére sokan még mindig annál a hiedelemnél rekednek meg, hogy a dolgok majd maguktól rendbe jönnek. De ennél is veszélyesebb az az ideológiai görcs, amely felmelegítve egy Keynus nevű ökonomosz gondolatait, palotás táncát járja „az alantas, az hasznos" gondolat körül, és így érvel: „a kapzsiság és az uzsora és az elővigyázatosság még egy kis darabig az isteneink kell, hogy legyenek, mert ezek majd kivezetnek bennünket a gazdasági kényszerűség alagútjából (mennyi jelentés készül ebben az alagútból), és akkor majd megengedhetjük magunknak, hogy a tisztességest hasznosnak, az alantast pedig károsnak tekintsük".

Egy ilyen gondolkodástól mit várnak a szellem emberei, ha vannak. S hogy vannak-e, az most ki fog derülni, mert a politikába tudatosan behatolt vagy besomfordált értelmiséget onnan kiszorítják, de használhatjuk azt a szót is, hogy elzavarják.

A politikai „elit" rádöbbent, nincs szüksége állandóan milliókat kolduló, hisztérikus, szervezésképtelen, öntömjénező,

kiüresedett szellemű agyaggólemekre. Ez, bárki bármit hisz, nem a vesztés, hanem egy új lehetőség pillanata lesz. Egy új nemzedék indulásának a pillanata lesz, mert egy másodpercre kinyílik a tér, új argonautává lehet válni, és el lehet indulni a kultúra először mindig rejtett, de felfedezésében annál csodálatosabb aranygyapjúi felé.

Most veszem észre, hosszú szőrű, rómaiaknak szokatlan hegyipásztor kutyám itt morog a lábamnál, nehezen tűri, ha félhangosan magamban beszélek. Megesik ez velem mostanában, ha szieszta közben el-elnyom az álom, és gondjaival rám nehezedik ez a rekkenő esquilinusi nyár.

(1993)

Cinikus gondolatok

Gyurkovics Tibornak

Üdvözöllek benneteket. Én a Kutya vagyok. Valahogy úgy élek, mint ezen a furcsa fotón látszik, ahol egy elvarázsolt, soha sem volt, mitikus vízparti tájon nagy lelógó két hosszú fülemet ellentétes irányba húzza két nő: a Létező és a Nem Létező. Ha az ember két ilyen izgalmas, remek nőre akad, még fülcibálás közben is igazán jókedvvel csóválhatja a farkát. Bár már bölcsebb ebként érzi, hogy ennek is nagy ára lesz, mint fiatalabbkori kutyálkodásainak, mikor a nők, testére rótt szerelmes harapásokkal, vérpiros jelekkel a bőrön, üzentek hadat egymásnak.

Véletlenül még valamit megörökít ez a kép. Egy sugárzó kört, népiesen szólva, egy lyukat mögöttünk, amelyen keresztül oly sok év után éppen most érkeztem fülemnél fogva egy párhuzamos univerzumból a földi létbe. A fene se akart jönni, de kényszerített a Létező, mert szerinte a honnan jössz-hová mész asztaltársaságok fontoskodva már a létezés szent ügyeit is kikezdik. Ezt nekem mondta, holott tudta, olyan lénnyel beszél, akinek semmi se szent. Sőt, még a cinikus számára leküzdött dolgot, a hiúságot is próbálta mozgásba hozni a következő mondattal: Te, aki a párhuzamos univerzumok titkait is ismered, talán te meg tudod fejteni földi párhuzamos világok titkát. Kérdésemre, hogy mi a különbség a párhuzamos univerzum és a párhuzamos világok között, sejtelmesen csak annyit válaszolt, ne tudd meg, jobban mondva, ezt kell megtudnod. Mi csak azt sejtjük, hogy az egyik univerziális, a másik vicinális. Ebből is láthatod, hogy tudásunk messze felületesebb, mint egy cinikus gondolkodóé, mondta és olyan szemtelenül mosolygott, ahogy csak egy nő, egy princípina tud.

Most értettem meg azt is, hogy az előbbi honnan jössz hová mész asztaltársaság cimkézés éle felém is vág. Ugyanis még kölyökkutya koromban atyámmal, a jó Hikesziasszal be akartuk bizonyítani, hogy a pénz nem érték az ember életében. Sőt, veszély, ahogy az öreg mondta valahogy így: „ezen az idegen közvetítőn át ahelyett, hogy maga az ember lenne az em-

ber számára a közvetítő, az ember a maga tevékenységét, a maga viszonyát másokhoz, egy tőle és tőlük független hatalomnak tekinti: Az ember tehát annál szegényebb lesz mint ember, azaz ettől a közvetítőtől elválasztva, minél gazdagabb lesz ez a közvetítő".

Persze apám nem fogalmazott ilyen rabbinikus bonyolultsággal, ezt egy eredetileg folklórgyűjtő fiatalember írta így le, aki később a marxizmus atyja lett. Apám egyszerűen csak utálta a pénzt és eleinte csak a fentihez hasonló eszmefuttatásokkal ostorozta, majd egy hirtelen megvilágosodással az egyik reggel így szólt: Ma megfojtjuk a pénzt. Rosszat sejtve szóltam anyámnak, hogy gyorsan pálinkát, szalonnát és fogkefét csomagoljon. Nem sokat tévedtem, atyám feltalálta a pénzhamisítást. Ezt az ötletét aztán már végképpen nem méltányolták a jó szinopei polgárok és száműztek bennünket. Mondhatom olcsón megúsztuk. Ezt atyám is így vélte, de amikor útra kelve szóvá tettem, milyen jó dolgunk volt Szinopében, nem állta meg, hogy fejemhez ne vágja a következő azóta elhíresült szentenciát: nem az a fontos honnan jössz fiam, hanem, hogy hová mész. Na ezt nem kellett volna mondani, mert úgy elhíresült ez a gondolat, hogy félek, emiatt kell most is itt lennem. Emlékszem, éppen egy virágzó lóherés réten haladtunk keresztül. Finom hímpor rakódott sarkunkra, mint ahogy erre a honnan jössz, hová mész elképzelésre is a gondolati egyensúlytalanság lila mohája.

Állandóan magaddal foglalkozol, zökkentett ki gondolataimból a Létező. Bármi szóba kerül, egyből emlékeidet „nyalogatod", szellemi bolhászkodásba kezdel. Bár most bocsánatos módon nem vagy messze a lényegtől.

Nem tudom, hogy amikor atyáddal száműzetéses zavarotokban összevissza fecsegtetek, gondoltatok-e arra, hogy a földön minden egyszer kiejtett, megfogalmazott gondolat megfogan és változatokon keresztül burjánzik az idők végezetéig. Bölcsebb lenne hallgatnotok madárcsicsergést, lombok susogását… És a kutyák éji dalát, vágtam közbe, nehogy véletlenül nagyon elérzékenyüljünk. Szóval, gondoltatok-e arra, folytatta a Létező, hogy egyszer majd egy filozófus az „új nemességet", a „jövő magvetőit" így oktatja: Ne az „legyen ezentúl a dicsőségetek, honnan jöttök, hanem az, hogy hová mentek." Vagy egy költő egy népfinek azt ajánlja: Azt, hogy a nép fia vagy igazolnod, sejh, ma nem azzal / Kellene: honnan jössz, azzal ecsém: hová mész! Egy újságíró a minap pedig imígyen szóla, hogy X. Y. honnan jön, aszerint érdekes vagy érdektelen, hogy merre tart, együtt halad régi fegyvertársával vagy szépszerével búcsút vesz tőle. Látod ecsém, poénkodott a Létező, így alakul egy ártalmatlannak tűnő jövész-menészeti szólás törzsi háborúvá. Erre olyan kerekre nyílt értetlen szemekkel bámulhattam, hogy a Nem Létező megsajnált s megpróbált a maga módján felvilágosítani.

Na ide figyelj kuttyancs, ez a magát létezőnek vélő árnyékvilági kékharisnya annyit fontoskodik, hogy a végén még neked is sikerül megjátszanod a hülyét és kibújsz a feladat alól. Abból pedig ma nem eszel, csúnyábban mondva, hogy te is értsd, abból való zabálásod bizonytalan, mint a kutya vacsorája. Figyelj tehát: úgy ezer évvel ezelőtt a zsidó vallású kazárok kitalálták, hogy Európába kellene menni. Ha a vallásuk eljutott már Dél-Arábián keresztül Közép-Afrikáig, keleten Kínáig, északon Asztrahányig, akkor Európa miért maradjon a Krisztus hívők – akik tudvalevő nem igazhitűek – kezén.

Erősen hajtotta őket a hitük, de az erejük kevés volt hozzá. Szövetséges után kellett nézniük. Kapóra jöttek a szomszédos harcos magyari törzsek. Így szóltak tehát hozzájuk: ide figyeljetek magyarik, hagyjuk abba a törzsi háborút, s menjünk Európába. Az első válasz erre az volt, hogy mi a fenének. Közbevetem kuttyancs, figyeld meg, hogy az első javaslat a törzsi háború meghaladására az a menjünk Európába szlogen volt. Azzal a kicsinységgel most ne törődjünk, hogy nem Európáért, hanem Európa ellen trappoltak volna a derék urak. Ám a kazárokat nagyon hevítette belülről a hit parancsa, ezért addig törték a fejüket, míg kitalálták a nagy nyalókát, s így szóltak: Ide figyeljetek magyarik, hagyjuk abba a törzsi háborút és menjünk Európába. Nem azért, amit ellenségeink hazudoznak rólunk, hogy mi ott a hitünket terjesszük, hanem azért, hogy megbosszuljuk azt az igazságtalanságot, ami veletek történt. Ugyanis, amikor a frankok megszállták Pannóniát, az avarok kincsét több száz ökrös szekérrel hurcolták el. Az a ti kincsetek is volt, mivel tudvalévő, hogy hunok, avarok, magyarik rokonok. Hosszúra nyúlt ezekre a szavakra a magyarik arca, s rávágták, hogy ez már igaz, s közben magukban már azon dohogtak, hogy ez a jó ötlet is már megint ezeknek jutott eszébe, s így majd aztán risztelhetnek. Rövidre fogva, a történet vége az lett, hogy együtt kalandoztak Európában egészen addig, amíg Augsburgnál a keresztény Európa jól megmogyorózta őket, s megmutatta nekik, hova menjenek, de ne Európába. El is ment a kedvük minden további kalandozástól. Viszont, ahogy ez már lenni szokott, förtelmesen egymásnak estek.

A magyarik így: bozo meg te kutyaházi kazár banda, bevittetek bennünket az erdőbe. A kazárok imígyen: szerencsétlen bugris népség, ha nem értitek a kor szavát és nem akartok Ejrópába jönni, túrjátok otthon a földeteket, gebedjetek bele, őrizzétek koszos otthonotokat, legyetek házi kutyák. Azóta is megy ez a kutyaházi-házikutya viszály. Most éppen megint Európán vitatkoznak vérmesen, kíméletlenül.

Mit lehet Európán vitatkozni, révültem magamba, s valahonnan messziről, szomorúan, fájdalmasan hömpölygött felém egy mondat: én Európába akarok utazni Aljósa, tudom ugyan, hogy csak temetőbe megyek, de a legeslegdrágább temetőbe, úgy bizony.

Ide figyelj kutyi, én itt történelemórát tartok neked, hogy okulj, te meg mélázol.

Történelemórát a fenét, csattantam fel, a történelmet csak a Létező ismerheti, a soha nem létezőnek még álmai sincsenek a létezésről. Valahogy úgy van ez, mint az, hogy az egyszer már létezett szellemet hiába idézgetik, semmivel sem tud többet, mint létező korában tudott.

Na ezt nem kellett volna mondanom: a Nem Létező arca megvonaglott, mint az idősödő aggszüzeké, akiknek fejéhez vágták, hogy miért olyan baszatlan. A Létező oldotta föl a helyzetet. Ne hallgass rá, mondta, ha férfi lenne, sértés nélkül is tudna pontosan beszélni, s ha véletlenül akaratlanul mégis sértene, bocsánatot kérne, átkarolná a vállad és homlokon csókolna. Majd így folytatta, de nem azért jöttünk ide, hogy egymás lelkét masszírozzuk, hanem, hogy ezzel a kutyaházi-házikutya üggyel te, a Kutya kezdj valamit. Nahát erről nem volt szó, háborodtam fel, mint egy kiskutya, akinek toklász ment a fülébe. De pont erről van szó, mondta egyszerre a két nő, a Létező és a Nem Létező. Ezt a két párhuzamos világot kellene a vicinális pályájukról kimozdítanod, mondták, s hirtelen elengedve a fülemet, eltűntek.

Én, az állandó kívülálló, azt rühelltem leginkább, hogy mint egy káldeus király, magam is hordjam a téglát a templom építéséhez. Ez a két nő most mégis rászorít a munkára, pedig nem vagyok talán még arra sem képes, hogy egy csepp bort a nyelvem alatt lenyelés nélkül elvigyek az óceánba. Ők azt remélik igen, s hogy az akkor már egy új óceán lesz. Most kénytelen vagyok ehhez a munkához társakat, igazi cinikusokat keresni közületek. Vigyázzatok, jó szemem van, rátok találok, főleg, ha ennek árán én kivonhatom magam ez alól a kínos feladat alól. Szóval Heraklészre mondom, figyellek benneteket, mit gondoltok, mit cselekszetek és hogy mire vagytok képesek. De különben addig, amíg megtalállak benneteket, felejtsétek a véget, éljetek a mának, a pillanat örömeinek, vagy ahogy azt oly szépen csácsogta az Utolsó istennő című képregény hősnője, hogy azon még egy Piszok Alfréd nevű cinikus alak is ellágyulna, s hogy ti is elérzékenyüljetek, idevetítem nektek ezt a képet.

Különben a viszontlátásig üdvözöl benneteket hívetek, aki volt már „fiú is, lány is, bokor, madár és tengeri néma hal”, de leginkább cinikus.

Cikkus

(1995)

Bor és művészet *

(avagy hogyan mentheted meg az életed a danzigi vérebektől)

Ha valaki két ilyen témában meg mer szólalni, nem árt, ha tisztázza előre, van-e valami köze a két jelenséghez, vagy csak úgy átabotában beszél róluk, mint az egyszeri ember a kísértetekről.

Bor és művészet, de nehéz erről beszélnünk úgy, hogy ne kapjanak össze egymással szavaink. Úgy, hogy ne keveredjünk szellemi részegségbe.

Bevallom, már kora ifjúságomban újmódi pokoljárásra vetemedtem. Azért újmódi, mert a szenvedés megismerése helyett sokkal jobban izgatott az öröm megtapasztalása. Ezen a földi léptékű, de királyi úton nagy segítségemre volt apám, aki úgy tudta átvészelni ezt a halálkoreográfiás századot, hogy a leglehetetlenebb élet- és emberellenes helyzetekben mindig az ünnep méltóságához menekült. Onnan merített erőt elviselni a kifordított élet zagyvaságait és sűrű tragikumát.

Így esett meg, hogy az 50-es, 60-as évek fordulóján agronómusként a sziráki kastély pincéjében létrehozott egy bormúzeumot. Egy olyan korban, amikor nemhogy a bor minőségének, de az emberi minőségnek sem volt semmi jelentősége, ő kimondatlanul rámutatott, hogy az életben igenis a minőség a lényeg. Gyűltek is a bormúzeumába az ország

* *Elhangzott a „Bor és képzőművészet” című kiállítás megnyitóján.*

legjobb borai. Pénze nem volt a vásárlásra, így inkább cserélt. Például azért a zöldszilvániért, amelyet a nem borvidéknek számító sziráki húszhektáros szőlőben termesztett, és több díjat nyert vele. Ez volt az én első tanulságom, hogy nemcsak az győzhet, aki helyzetben van, hanem az is, aki mer. Ez a hitem mára odáig fajult, hogy úgy hiszem, a magyarságnak is van esélye az eljövendő évezredben.

Most elmondok két álomszerű személyes történetet bor és művészet kapcsolatáról. Az említett sziráki kastélyban kezdődött az én újmódi pokoljárásom is. Itt tapasztaltam meg igazán először, hogy a valódi öröm milyen formákban rejtőzködhet emberi gesztusokban, helyzetek, pillanatok és nem utolsósorban borok minőségében.

Apám egyszer a 60-as évek elején elhatározta, hogy ebben a kastélyban vendégül látja Almásy grófnőt, az irodalomból jól ismert család utódja, Pongrácz gróf feleségét. Magában az is nagy bátorság lett volna, ha valaki abban az időben egy állami gazdaság központjában vendégül lát egy arisztokratát. Tetézte a helyzetet, hogy a grófnő nemrég szabadult a börtönből. Mindennek a legnagyobb titokban kellett történnie. Azon a hétvégén csak hárman lehettünk a kastélyban: apám, nővérem és én. A grófnő velünk érkezett, útközben mesélt unokatestvéréről, akié a kastély volt és akinél ő a 30-as években sokszor járt. A rokon Teleki Lászlóról, a nagy tehetségű politikusról, aki a magyar történelem furcsán öngyilkos alakjainak sorsában osztozott, és itt, a sziráki temetőben van eltemetve. Este a gyertyával kivilágított kastélyban vacsora és a bormúzeumból nemes borok. Vacsora közben a grófnő így szól apámhoz: János, én megjártam a poklot, az ÁVO és Kádár börtöneit. Amíg ott voltam, biztos voltam benne, hogy nem

élem túl, mégis arra kértem az Úristent, adja meg nekem, hogy még egyszer az életben ihassam egy jó pohár bort.

Még egy személyes történet, már közelebb a bor és művészet viszonyához. Az 1989-es események – amíg el nem dől, mi történt, egyszerűen nevezzük így – után, amikor a privatizáció kezdődött, hazajött Amerikából családunk régi barátja, Hatvany Lajos fia és felesége. Kari bácsit és Éva nénit én vittem le Hatvanba, a volt birtokra, a nagygombosi szőlőbe és a szőlőskert közepén levő chateau-ba. Borozgattunk, emelkedett hangulatban sok minden szóba került, többek között az is, hogy Hatvany Lajos miért nem értette meg Adyt. Vélhetőleg fogalma sem volt arról, mi a jó bor.

Különben a nagygombosi szőlőt és borházat nem tűzte ki eladásra az állam, ezzel tudatlanul megakadályozta, hogy egy nyolcvanhárom éves öregember helyreállítsa élete folyamatosságát Magyarországon. Néhány hete jártam ott. Nyitva volt. Egy ott dolgozó kedves ember megengedte, hogy lemenjek a pincébe is. Két hosszú sorban hatalmas fahordók évek óta üresen penészednek, rohadnak, pusztulnak. Az állam „megvédi” értékeinket.

Ha ezt a helyzetet ép ésszel felfogni nem vagyunk képesek, vigasztaljon meg bennünket Babits Mihály, aki tudta, hogyan „leng a bús présház felett a Feltámadás drága titka”. Hogyan menti meg a Nagy Pán halálán búsuló lelkünket Dionysos Lysios, a Megváltó Boristen. Az a Dionüszosz, akit Schopenhauer a test metafizikája tántorgó istenének nevezett. Ha borról és művészetről beszélünk, és nem részegségről és művészetnek álcázott divatokról, akkor éppen Schopenhauer és Nietzsche a legnagyobb szellemi segítségünk. Az a Schopen-

hauer, akinek filozófiája középpontjában áll egy gondolat a művészet hatalmáról, életmentő erejéről.

Egy gyermekkori élmény indította el ezen az úton. Fiatal korában anyjával Danzigban élt, és ott történt meg a következő eset. A raktársziget kapuit éjszakára bezárták, és elengedték a vérebeket. Aki ezután a szigetre merészkedett, szétették a kutyák. Egyszer egy ismert gordonkás pityókás hangulatban, virtuskodásból fejébe vette, hogy szembeszáll az éjszakai bestiákkal. Alighogy átmászott a kerítésen, rárontottak az ebek. Ő hirtelen végighúzta a vonóját a hangszerén. A kutyák megtorpantak, majd egy idő után békésen letelepedtek köré. Legalábbis Safranski így meséli.

Ha igaz, ha nem, ebben a történetben mindegy, mert Schopenhaurnek ez lett a példabeszéde a zene, a művészet hatalmáról, és közben, amit ő észre sem vett, a borról, mert azért nem volt elég ebben a történetben nagy művésznek lenni, hanem bátornak is kellett mutatkozni, amihez a bor adta a segítséget. Támogatta a tettet Dionüszosz isten, akit tudvalévően az antik görögök nem is nagyon ismertek, és valójában nem is adtak helyet neki az Olümposzon. Dionüszosz nem az ő istenük. Dionüszosz az európai, úgynevezett modern ember lelkiismeretfurdalása. Arról szól, miért kellett a Nagy Pánnak meghalni, vagyis hogyan vesztettük el azt a tudásérzékenységet, amely megérintheti Istent. Nietzsche tudta, hogy az emberi földi történésben Dionüszosz a központi alak, és nem akarta, nem merte kimondani, hogy az üdvtörténetben Krisztus. Ha a művészet lényegét érteni véljük, azt a lényegét, hogy az egyetlen földi nyelv, amely meg tudja érinteni Istent, akkor mindegy, hogy Dionüszosz volt előbb vagy később, mint

Krisztus. Mert a dionüszoszi örömáldozat, a bornyelv és a krisztusi művészetnyelv együtt az Eucharisztia.

Hogy ebben a mi kitüntetett földi történetünkben mi az üdv, mi az újmódi pokoljárás öröme, azt két ember biztosan tudja: a jó borász és a jó művész. Ők helyezik el azt a koszorút – ami mindig is izgatott bennünket – Dionüszosz sápadt homlokára.

Ezért van igaza Hamvas Bélának, hogy végül is Isten marad és a bor, s e kettő között fölfénylik a királyi út, a művészet, a lélek misztikus részegsége.

(1997)

Ami elsüllyed és ami feltámad*

Üdvözlöm a megjelenteket. Üdvözlöm a nomád nemzedéket, már ami voltunk, és azt is, a majdnem púrt, ami vogymuk.

Látjátok feleim, itt vagyunk megint. Most volt húszéves a tokaji alkotótábor és most huszonöt éves a táncházmozgalom. Mindkettő alkalom arra, hogy egy pillanatra visszaidézzük sosem múló fiatal arcunkat, és azon túl még valami fontosat, ami elsüllyedt és ami feltámadhat.

Először szedjük sorba az elsüllyedt dolgok egymás után sorakozó rózsafüzér-szemeit. Szinte észrevétlenül – mert nem mertünk hinni a szemünknek sem – elsüllyedt egy birodalom, a gonoszság vörös színben megjelenő birodalma. A vörös halál kilovagolt Oroszországból, száz halált hagyva maga után. Bár mintha az orosz élet ébredne, s készülne a spengleri jóslatra, hogy a huszonegyedik században új vallás és új igazi világbirodalom legyen. Mint egy kölyökmedve, máris próbálgatja körmöcskéit, minket is állandóan riogat, pontosan tudva, pontosabban, mint némely politikusaink, hogy olyan történelmi rianásvonalon élünk, ahol egyszerre mindig legalább kétfelé kell vagy kellene figyelnünk. Már csak azért is, mert szerelmünk, Európa a cédaság jegyeit viseli magán.

** Elhangzott a táncházmozgalom 25. évfordulójára szervezett tanácskozáson.*

A politikai változással elsüllyedt „politika nélküli” életünk. Az a sajátos helyzet, hogy minden lépésünknél félszemmel az egyeduralkodó hatalom mozdulatait, reflexeit kurkásztuk, szinte paranoiás érzékenységgel. Közben kialakítottunk egy szimbolikus nyelvet, mellyel úgy véltük, a hatalom feje fölött, háta mögött összekacsinthatunk. Megteremthetjük a szellem tiszta párbeszédét, mely fölülemelkedik az életünk kollaboráns, sumák módon együttműködő hétköznapi keretein. Kétségbe csak akkor estünk, amikor észrevettük, hogy ebben az össznépi értelmiségi játékban a hatalom legfőbb képviselői is velünk kacsintgatnak, sőt már a legrejtjelezettebb szimbólumainkat is pontosabban használják, mint mi magunk. Innentől kezdve már csak azon vitatkozhattunk, hogy ők skizofrénok vagy mi, vagy mindketten, de fölmerült az is, hogy ők mi vagyunk, és mi ők. Napjainkra így lettünk mindnyájan semmi mások, csak Más-ok. Uralkodik a Más-ság farizeus kultusza, az identitászavarosak önazonossága. Úgy látszik, hosszú rejtőzködésben nemcsak az emberek, de a szimbólumok is elvesztik identitásukat, s így könnyen akárki által bármire használhatóak.

Hiába süllyedt el a puha diktatúra, átokhagyatékaként megörököltük tőle az elmúlt negyven évben mesterien megformált képzavaros életünk, szellemi hóvakságunk. S mostanában, mikor ráébredünk minderre, egyre többen kérdezgetjük amnéziás vágyakozással: vajon visszakapjuk-e egyszer, akár csak egyetlen pillanatra is, korábbi nyugodt tudatlanságunk?

És elsüllyedt, kedves barátaim, a vasfüggönnyel együtt az a szellemi vasfüggöny is, amely mögött szép szent, tiszta modelleket építgetve naivul azt hittük, hogy a világ termékeny dolgait tudjuk megközelíteni és megerősíteni. Nekünk, „no-

mád” nemzedéknek, az egyik legnagyobb modellünk a hagyomány és modernség összekapcsolása, a bartóki példa volt. Ez a szent evidencia kielégítette és egyben el is altatta szellemi tájékozódó képességünket, érzékenységünket. Nem mertük végiggondolni, hogy Bartóknál a hagyomány és a modernség összekapcsolása csak a forma. A leszűrhető lényeg az, hogy a bartóki tett, ha modell, annyit jelent: minden nemzedéknek ki kellene találni valami zseniálisat, valamit, amit ez az anyagiasságba és unalomba ájult világ nem tud kikerülni. Természetesen ha helyzetünkre mindenáron felmentést keresünk, felmenthet bennünket az a tény, hogy majdnem egy fél évszázadot egy szellemi rabszolgakontinensen éltünk át, ahová csak átderengett a Nyugat oly vágyott szelleme, szellemi alkonya. Ám a Nyugat is gondoskodott közben, hogy ne veszítsük el középszerűségünk önbecsülését. Amíg itt szent evidenciák között téblábóltunk, addig ott nagy apparátussal sikerült kiizzadni egy filozófiai szappanoperát a történelem végéről. Valami ott is elsüllyedt, egy hegeli, heideggeri színvonal.

A kérdés mindezek után az, hogy mi volt ez a nomád nemzedék. Mik voltunk, mikor mások voltunk, mint ez a hamis mássággal mismásoló világ. Talán ez a nomád kísérlet időutazás volt a politikai utópiák másvilágából az emberléptékű élet közepe felé.

Látjátok, barátaim, most itt vagyunk, túl a kísérleten, túl saját magasztos utópiánkon, s előtolul a kérdés, van-e élet az élet után. Mert nemcsak az ifjúságunk múlt el, hanem elporladtak naiv szép hiteink is. Rájöttünk, hogy nemcsak a keleti vörös, hanem a nyugati lila is Másvilág. Az egyik a lelkünket, hittel teli szívünket falja fel, a másik tudatunkat, teremtő

szellemünket nyomorítja mikiegeres műanyag öntőformákba.

Be kell látnunk, barátaim, az a legszemérmetlenebb vád, hogy ez a mozgalom egy üvegbura alá menekülés, mégis igaz volt. Mentség talán annyi, hogy ez a menekülés az életünkből hiányzó legfontosabb jelenségek közelébe vitt. Hogy az üvegbura a mindennapokból kiszakított ellopott idő terében az élet legemberibb ügyeit, az élet aranyágát, a zenét, a táncot, az alkotó kézműves munkát, a közösség élményét idézte meg az élet kellemesen aljas kábítószerei helyett.

Az igazi vállalkozás természetesen az lenne, ha elindulhatnánk egy új „Jeruzsálemet” építeni. De ehhez egyszerre mindenkinek el kellene indulnia, leszámolva saját gyengeségeinkkel és a mindenkori leggyengébb láncszem csalárd politikai szemfényvesztéseivel. Amíg a vágyaknak ez a beteljesedett nagy ideje el nem jön, addig maradnak nekünk és minden nemzedéknek ifjú szent hitek, nomád mozgalmak. Sorsuk, hogy elsüllyednek és feltámadnak. Feltámadnak, mert süllyedésük közben is oly jó érzés, hogy oszlik ez az állandó édesnyálas érzés a szánkban, és megjelenik egy régen tapasztalt, de nagyon vágyott íz: a feltámadás, egy új mozgalom íze, az Éden előíze.

(1997)

Petőfi utolsó pohara Barguzinban

Lakihegyi Kardos Lajosnak

Apám, beteljesedett! A neveden fognak eltemetni. Sohase találnak meg a magyarok itt, távol Ázsiában. Nem is keresnek, nem mernek keresni. Nekik a mártír költő, a magyar szabadság csodafiúszarvasa kell. Nem egy rab Szibériából, aki utolsó versében már nem szabadságot, hanem nemzethalált ígért, szörnyű időt, melyben: *Talán az ég Megesküvék, Hogy a magyart kiirtja…*

Most itt ülök száműzötten, minden magyaroktól távol. Nem tart számon senki, csak az Ohrana, a Harmadik Ügyosztály. Milyen kabalisztikus száma a hármas a politikai titkos rendőrségeknek. Mintha mégiscsak lenne a könnyen magyarázható emberi történések mögött egy titkos szimbolikus vérvonal, amely rejtett hatalmi boszorkánykonyhákból ered, ahol *él egy lány: két béka ül a szemén, Nyúzott patkány van az orrának helyén, Hosszú férgekből vannak fürtjei, S őt félkígyó-félember öleli…*

És itt van a hetes szám, ez az itt eltöltött hét év. Hétszázhetvenhét esztendő telt el azóta, hogy véget ért *a halál nagy lakomája, S kit el nem költe: mint rab vesztegel*. Mint én itt, mióta idehozott az Ohrana, s az a túlképzett cinikus tiszt nyűvi életemet. De érzem már, vége a játéknak. A krími háború

befejeződött, Oroszország belerokkant. Rám nincs már szükség, sőt, kínos vagyok. Az oroszok a múlt hónapban amnesztiát hirdettek Lengyelországban. Béccsel barátkoznak, nem úgy, mint mikor három évvel ezelőtt Schwarzenberg kijelenté, hogy Ausztria Oroszország iránti hálátlanságával bámulatba fogja ejteni a világot. Akkor az Ohrana felkészült rá, hogy hazaküld Pestre. Mielőtt leállították az akciót, majdnem öngyilkos lettem. Én, *a halhatatlan lélek, aki Rómában Cassius valék, Helvéciában Tell Vilmos, Párizsban Desmoulins Kamill,* Magyarországon Petőfi Sándor… én nem lehetek muszka spion.

Méghogy muszka spion, még Petőfi Sándor se lehetek többet, pedig minden éjszaka álmomban ilyen levelet írok haza: *Hogyan vagytok kedves imádott lelkeim? Ha én hallhatnék valamit felőletek!… Csókolom a lelketeket és szíveteket miljomszor, számtalanszor…*

Ejh, önts bort, fiú, s húzzad el azt nekem, mert te tudod csak olyan szépen húzni, mint a széki prímások, hogy:

Temetésre szól az ének
Temetőbe kit kísérnek
Akárki! már nem földi rab
Nálam százszorta boldogabb.

Hanyadik már a pohár fiú? Persze te néma vagy. Talán azért tudsz ilyen magyarul muzsikálni. Ősöd, sámán szépapád elrejtve itt fekszik a temetőben. Itt borul hamarost a hant rám is. Micsoda temetői társaság leszünk mi itt. A szabadkőműves dekábrista Küchelbecker, az öreg ortodox zsidó, aki úgy őriz-

te meg sértetlenül szívében Jahvét, hogy közben a vozdichanzik, a sóhajtozók szektájában rejtőzködött, és az öreg sámán, akinek a szellemek már többszáz évvel ezelőtt megszámlálták a csontjait.

Olyan ez a temető itt kicsiben, mint Magyarország. Van-e még egy ország ennyi kibogozhatatlan furcsasággal? Mióta itt élek, csak ezen forog az eszem kereke. És azt is kezdem látni, hogy ez a nép a rejtélyeiből él, mint a zsidóság. A templomot nem tudja felépíteni, mert az annyira kihívó, annyira fényes lenne, hogy megirigyelnék még a csillagok is. Így hát szimbólumokat épít, gyémánt pontossággal csiszolt rejtelmes képkatedrálisokat, melyeket csak elorozni lehet, mert lepattan róluk a gúny, megbicsaklik rajtuk a közöny. Petőfi, aki voltam – jó sorsom megadta, lehettem egykor, s most már mindörökre –, szimbólum. Ezért nekem nincs utam élve haza. Különben is *Költő vagyok, költőileg kell Végigrohannom az életúton!* Aminek rejtve kell maradni, maradjon rejtve. Mint rejtve van Krisztus szkíta arca. Attila Keletet és Nyugatot összeforrasztó heroikus vágya. Erdély különleges státusza Kelet és Nyugat között. A magyar élet Szent Koronába rejtett kozmikus összefüggései…

Nem is sorolom, mert belevakul az agyam ebbe a lehetséges lehetetlen másik történelembe. Egy nép, amely azt sejti, hogy valódi történelme mellett él, hogy egy másik történelmet hazudnak neki folyamatosan, nem nyugodhat meg. Csacskaság tőle téglát téglára rakó mindennapi módszeres építkezést elvárni. Ő a csodavárás népe. Veszélyes helyzet, mert a hosszú csodavárásban kimúlik belőle a csoda felismerésének készsége. S ha el is jő, nem ismeri fel a csodát, mint a szabadszállási magyarság. De hess, Szabadszállás, ne gondoljak rád. Nem a képviselői vereségem fáj benne, hanem az, hogy mégis Arany Jankónak volt igaza. Mi már Csóri vajda népe vagyunk. Nem érti itt már senki, hogy mit akarnak ámokfutó literátusok. Azok meg csak újra, meg újra jönnek. Küldetéses vékony ajkak ostorozzák a népet, hogy nem kell nekik a szabadság, az igaz magyarság. S nem kell nekik illuminátus műhelyekben kiagyalt szép új világ sem.

Tölts, fiú, nincs itt szabadulás. Játszd el azt a nótát, hogy:

Szőke asszony, szőke asszony
Fehér hattyú, fehér hattyú
Sorsod olyan fekete,
Mint a holló, mint a holló.

Hét éve már, hogy nem szedem az üde gyógyító-tisztító virágokat a nyelv mezejéről, nem írok verset, nem *izgat a világ misztériumainak grammatikája, a költészet.* Álmatlan éjszakákon semmi más nem foglalkoztat, mint hogy megértsem, mi a magyar történelem rémülete. Ez a kérdés monomániásan elhatalmasodott rajtam, annyira, hogy már ez a farbarúgott életem sem érdekel.

Most itt ülök ezzel a néma zenésszel, egy flaska borral, *Gyertyám pislog komorhomályosan.* El kell végeznem a számvetést, mert kezdem érteni a dolgokat. Bár félek, ez a halál legbiztosabb előjele.

Láttam mindent, amit kellett és nem kellett: *Láttam biborban a bűn hőseit. Láttam kiszáradt sárga arcokat. Láttam veszendő dúlt országokat,* köztük hazámat. Rájöttem, milyen vétkesek voltunk, mikor fölkészületlenül csak úgy belesodródtunk népek sorsát eldöntő változásokba. De *A föld működését Csillagtáborból őrszemekkel néző Isten* a tanúm, nem igazán volt hírünk a világot mozgató erők céljairól. Persze ez nem mentség. Aki oly beképzelt, hogy azt hiszi, történelmet csinál, az próbáljon tájékozódni. Nemcsak egyből talpra magyar, hanem figyelj magyar, vigyázz magyar, csak utána talpra magyar. Nem mehet tovább az a taktika, hogy vagy dacolunk az egész világgal, vagy paktumokat kötünk stratégiai tervezés nélkül úgy, hogy az alku ára a magyarság lényegéből egy szelet föladása.

Sorstársam, Küchelbecker, a szabadkőműves dekabrista sok mindent érthetővé tett számomra, mikor illuminátus szempontok szerint elemezte az európai forradalmakat. Lelkesen ecsetelte a szép új világrendet, amit létre kell hozni a világszabadság és egyenlőség jegyében. Lerombolva mindent, ami elavult: a hagyományokat, a nemzeti kereteket, a katolikus vallást. Igen, ezt a sok régi kacatot, amelyet otthon fiatalon elítéltem én is. Küchelbecker leginkább Metternichet – csak így nevezte: a gőgös majom – szidta, hogy az 1789-es forradalom második lépcsőjét, az 1820-as kibontakozását fanatikus tehetségével húsz évig megakadályozta, és ezzel megmentette az európai monarchiákat. De 1848-ban majdnem sikerült, Alexander Petrovics, s ebben neked is nagy részed volt, mondta. Majd így csodálkozott: Te miért nem léptél közénk, felvilágosultak közé? Kossuth is testvérünk volt. Tudod, Alexander, zseniális nép vagytok ti, igazi haladó nemzet, mindig melléálltok legjobb testvéreinknek. Vitáinkat hallgatva néha az öreg zsidó, a vizdichanzi szektás közbeszólt imígyen: A kimondhatatlan nevűvel kerül szembe az, aki fölrobbantja a kialakult értékrendszereket.

Eleinte nagyon meglepett ez a reakció. Ha ezt végiggondolom, akkor Európa hosszú távú érdekei és értékei megőrzéséért Metternich többet tett, mint én, sőt agyrém, de én balek, sőt médium voltam. Ekkor jöttem rá, hogy mindent újra kell értelmezni egy mélyebb magyarság- és egy bölcsebb világkép jegyében, mert különben szörnyen megkorbácsol bennünket és a világot a gonosz. Beljebb kell hatolnunk a jövőbe, mint ő teszi. És ez csak a múlt tisztázásán keresztül lehetséges. Amíg ez meg nem történik, addig tart a magyar szellem teljes bénultsága.

De mit tudok én innen segíteni, távol Ázsiából, egy lépésre a sírtól, pohár bor s zene mellől. Erről jut eszembe, önts bort, fiú, és húzd a keservit a Kossuth-nóta dallamára, hogy:

Magyarország édes hazám
Itt nevelt fel édesanyám
Nincs a földnek még ily hona
Itt a világ minden java
Éljen a magyar szabadság, éljen a haza.

Egyet viszont most már bizton hiszek: üstökös nép vagyunk. Ötszázévenként elsüllyedünk és ötszázévenként feltámadunk. Eljön a megváltó kétezer év, a szent millennium, s addig, amint Jókai Móric mondja: a haza üdvére népet kell teremteni, olyat, amely megerősödik a nyelvből, ami ismét áthatja és tettre mozgósítja ezt a szabadszállási magyarságot. Olyan nép születik, amely felismeri, hogy a bárány jegyében is megannyi párduc, tigris, sólyom, belénd, bika, sárkány nyo-

mul, ahogy azt pontosan látta már jó Barcsay Ábrahám költő és testőrezredes. Nagy idő jövel akkor. Felfedi magát a betlehemi csillagba öltözött magyar Boldogasszony. S meglátjátok, Omár Khajjámnak igaza lesz: az első nyári hónap, mely elhozza a Rózsát, Dzsamsidot és Kai Kubádot magával viszi.

Reménykedjetek, ma éjszaka én is indulok haza, a magyar haza magasába.

Reménykedjetek, eljön a rózsa.
Már nyílnak a völgyben…

(1997)

HITEK ÉS ÜGYEK

„Érzem én is mindazt, mit minden magyar érez azok ellen, kik annyi életet s életörömöt, annyi boldogságot feldúltak a hazában. De érzem keblemben azon erőt is, hogy jobban tudom szeretni e hazát, mint gyűlölni ellenségeinket; s inkább elfojtom szívemben a keserűséget, semhogy oly lépésre ragadjon, mely káros lehetne a hazára.”

Deák Ferenc

A dolgok fájdalmas természete

Csoóri Sándornak

Az én generációm még abban a hiszemben nőtt fel, hogy modernnek kell lenni mindenestül. Még a hetvenes években is örömmel olvasta ezt a címet egy könyv borítóján. Megelégedettséggel nyugtázta, hogy ő is úgy gondolkodik, mint azok, akik a Haladást képviselik. Borzongott annak a gondolatától is, hogy a konzervatívság árnyéka essen rá. Vigyázó szemünket a világ modernségközpontjaira függesztettük. Akkortájt fedeztük fel a legközpontabb központot: New Yorkot. És az az érzés, de mit beszélek, az a feeling elmesélhetetlen, barátaim, amikor kezünkbe vehettük az *Interview* című lapot – pontosabban a belső oldalán megnevezve: *Andy Warhol's Interview* elnevezésű 72 oldalas folyóiratot. Benne tömény információ arról, hogyan kell modernnek lenni. Andy Warhol, ez az utánozhatatlan – hiába próbálják utánozni, a modernség mintáinak az utánzása is provincializmus – művész-kuruzsló vagy kuruzsló-művész felmutatta az elmosódás mítoszát – természetesen az abszolút felszabadulásként –, mint a modernség utolsó teljesítményét.

Itt a Fű, hogy mosódjon el a különbség a valóság és az álom között, itt a Szex, de csak azért, hogy halványuljon el a nemi identitás jelentése. A legeladhatóbb minta a transzvesztita. David Bowie el is adta a poppiacon, s szinte napjainkig abból élt, amit Warhol pápától tanult. Közben lassan – főleg

azért, mert az elmosódás a mi kelet-európai világunkra is jellemző volt, csak itt a politikai fogalmak mosódtak el; nehezen ébredünk az R. Matyi apánk által zseniálisan gyakorolt politikai hallucinogén tréningből –, nagyon lassan ráébredünk, hogy a modernség címszó alatt nem tudtunk meg semmi fontosat, legfeljebb azt, mit csinált Bianca Jagger 5-től 7-ig. Elég későn vettük észre, hogy valójában modern paranoidok vagyunk, nagy és kis rendszerek vakjai, új vallások fantazmagóriáinak áldozatai, mások által kieszelt törvényeknek alávetve.

De még ebben az elesettségünkben is a hetvenes évek végére s napjainkig egyre fokozódó jelleggel a modern szó idézőjelbe került, vagy ahogy László Ervin mondja, a modernség észrevétlenül elavult. Ez a helyzet viszont nem csekély tudati válságot okoz nekünk. George Steiner mondta, hogy mi – mármint ők – a totalitarizmus után jöttünk, és valahogy meg kell tanulnunk együtt élni ezzel a ténnyel. Ma sokan hozzáteszik, mi a modernizmus után következünk, és ezzel a ténnyel is meg kell tanulnunk együttélni. De hát állandó (előre-) Haladásban megőszült kedves barátaim, totalitarizmus és modernizáció nem egy ügynek a kétféle megnevezése?

Szegény jó James Watt mester mintha értette volna a lényeget, mikor azt mondta III. György királynak, hogy egy olyan dologgal foglalkozik, amelyben a királyok megtalálják, úgymond – a Hatalmat. Talán ő sejtette, hogy a hatalomért folyó szelekció és a technológia evolúciója között van valami furcsa összefüggés, valami szövetség, ami a Faust-legenda gyökere. Ne feledjük, kedves barátaim, hogy a Faustot mi „csak" irodalomként olvastuk, és elesztétizáltuk figyelmünket a jelenség magváról. Arról, amit G. S. Lewis pontosan ragadott meg a következő tételével: Az ember hatalma a természet fölött néhány ember hatalmát jelenti más emberek fölött, a természet mint eszköz segítségével.

Ezek a gondolatok egyértelműen egy irányba mutatnak, vagyis abba, hogy a klasszikus modernizációt az ún. nyugati civilizációk csak más nemzetek, saját dolgozó osztályaik és a természet kizsákmányolása árán tudták megvalósítani.

Ebből a háromból egy megkésett kelet-európai modernizációhoz nekünk hány áll rendelkezésre, s élhetünk-e vele? Vajon rosszul látom-e én, amikor úgy vélem, hogy a legjobb mai modernizációs törekvések mögött is csak az munkál, hogy az ipari társadalmak már valójában szintén csődbe jutott mintáihoz akarunk igazodni? Nem értem, mi ez, barátaim, hacsak nem arról van szó, hogy egy szegény, ámde magára, valamint a régi szép időkre adó arszlán meglátogat egy öreg hölgyet egy kegyeleti numerára. Na de ettől még hasznot is remélni, nem úriemberhez méltó vállalkozás. Ebben az ügyben már senki sem áltathatja magát szerelemmel, az életét emeltebb szinten továbbvivő energiák felszabadulásával. Kelet-európai modernizációs pánikunkban úgy látszik, odáig jutottunk, hogy nem vesszük észre: ha egy csúnya válságot beoltunk egy szép válsággal, abból nem kibontakozás, hanem katasztrófa lesz. Hallani vélem az ellenérveket, hogy a japán csoda micsoda modernizációs csúcsteljesítmény, sőt modell. Igen, csak éppen nem a modernizációra minta, vagy amennyiben arra, attól beteg Japán is. Először is lényeges leszögeznünk, hogy japán csoda nincs, s erről egy olyan kultúrantropológus győzött meg, mint Levi Strauss. Nem a tekintélyével, hanem a következő érvekkel: Japán már a 10-11. században ipari nagyhatalom volt, tízezerszámra exportálta – Kína felé – a

vérteket, kardokat, később az ágyúkat. A tizenkilencedik század elején, amikor Európában az élelmiszereket még ömlesztve árulták, Japánban már egységesen csomagolták az árut, feltüntetve a minőséget és az árat.

A japánok a zártság – nyitottság egyensúlyában ki tudtak alakítani egy olyan érzékenységet, amely fejlődésük hátterévé vált. Ezt Norinaga, tizennyolcadik századi költőjük fogalmazta meg a legpontosabban: MONO NO AWARE; lefordíthatatlan kifejezés, talán úgy írható körül, ha azt mondjuk, hogy „a dolgok fájdalmas természete", vagy azt: „résztvevőként átalakulni, valamivé válni".

Talán az itt röviden felvázolt tételekből is látszik, hogy Japán máshol áll, mint a nyugati civilizációk. Max Weber fejezte ki legpontosabban az ide kívánkozó különbséget: míg a konfuciánus racionalizmusa a világra való ésszerű ráhangolódást, addig a puritán racionalizmusa a világ feletti ésszerű uralmat jelenti. A világ napjainkban tovább már nem halaszthatóan e két paradigma közötti választás elé kerül.

Ehhez képest azon gondolkodni, a „kőkorszak" végén, egy „kőkorszaki" világ perifériáján, hogy jó lenne kőkorszakivá válni mindenestül, nem mondom, ez már vállalkozás, barátaim, a javából. Persze tudom, a realitások meg az utópiák, meg a kifáradt modernizációs mítosz összes ráolvasásszlogenje… Hát nem könnyű, főleg, ha felidézzük azt, hogy a múlt századi Amerikában már összecsapott ez a két világkép, és látjuk az eredményt.

Leo Marx a Gép a Kertben metafora köré csoportosítva tárta fel azt a vitát, amely Amerika jövőjének jeffersonista és hamiltonista felfogása – vagyis a szabad kisbirtokos farmerek demokratikus szövetkezésű Amerikájának ideálja és a Hamil-

ton által elképzelt növekvő hatalmú, technológiailag fejlett nemzet képe – között zajlott. Hamilton törekvései arra irányultak, hogy létrehozzon egy olyan gazdaságot, mely a legmegfelelőbb annak megalapozásához, hogy Amerika főszereplő legyen a nemzetek között. Sikerült, de azért az „Ah, Amerika" után már most is érdekes megkérdezni: hogy érzed magad, Amerika, és az ezredfordulón vajon hogyan leszel? De ha jól éreznéd is magad, Amerika, csak azon az áron, hogy a Föld rosszul érzi magát, s mi is. Tőletek is…

Végül is nem azon kellene talán gondolkoznunk, hogyan tudnánk kibújni a Genezis és Arisztotelész által is megalapozott világfelfogás tudati diktatúrája alól, amely belénk sulykolta a természet feletti zsarnokság „etikáját", amely a tulajdon történelmileg kialakult természetellenes (szó szerint is) felfogásához vezetett, éppen azért, hogy így a hatalom legalizáltan is kisajátítható legyen. S ezt nem egy kultúrkritikai defetista álláspontból kell tenni, amely feljogosítva érzi magát, hogy felülbírálja a történelmet, hanem azért, mert egész egyszerűen és világosan – a dolgok ma nem működnek.

Szegény jó öreg Marx, az utolsó pátriárka is – ha odafigyelnénk rá még azután is, hogy a citatológusok mennyire megpróbálják lejáratni – tisztában volt vele, s felhívta a figyelmet a természet ellentmondásokkal teli hasznosítására. Éppen a modernizáció egyik klasszikus – nálunk mostanában előszeretettel gyakorolt – válfajának elemzése közben mondta: „A kapitalista mezőgazdaságban elért mindenfajta haladás nemcsak a munkás, hanem a föld kizsákmányolásának a művészete is."

Természetesen nálunk nincs kapitalista mezőgazdaság, hogy is lenne, hiszen tudjuk, hogy a földterület kilencven valahány százaléka valójában állami tulajdonban van.

Tehát minden rendben, csak azt merné végre valaki kimondani, hogy mekkora meliorizációs költséggel terheljük fiainkat; azt, hogy unokáinkat mennyivel, azt én sem merem. S ne feledjük – főleg napjainkban – az SPD 1950-es Godesbergi Programját, ahol elhangzott, hogy *Jólétet mindenkinek a természeti erők feletti hatalom által*, és meg is oldották a szociális kérdést, a természet rovására. Hogy ez mennyibe került – például a Ruhr-vidék kitakarítása – azt az NSZK már tudja… ő tudja fizetni is.

Döntsük el, hogy modernizáció vagy szövetség a természettel. Természetesen szövetséget csak két szabad fél köthet. Ehhez fel kellene szabadítani a természetet, s talán akkor a saját felszabadulásunk is jobban sikerülhet. Persze csak úgy, ha a tulajdont radikálisan újraértelmezzük („újra elosztjuk") a dolgozó ember és a természet közötti szövetség jegyében. Ez lehetne a haladás, a modernizálás új, megváltozott fogalmának kiindulópontja, ha egyáltalán ezt a két szót a trauma elkerülése végett mindenáron át akarjuk menteni.

Ha így teszünk, ha nem, kedves barátaim, tudomásul kell vennünk, hogy a modernizációs paradigmát napjainkban egyre fokozódó ütemben elkezdte felváltani az ökológiai paradigma. S e paradigmaváltás szempontjából már nincs jelentőségük – ahogy mondani szokás – sem a kritikátlan szerelmeseknek, sem a szeretni nem tudó kritikáknak.

(1989)

A magyar kultúra selyemövezetei*

Bizakodónak, elszántnak és talán vakmerőnek is kell lenniük azoknak, akik új kulturális lapot indítanak Magyarországon. A közelmúlt politikai változásai, átgondolt, olykor kapkodó változtatási kísérletei megszüntették vagy átalakították az elmúlt fél évszázad – tisztességes vagy kevésbé tisztességes, jó vagy kevésbé jó, izgalmas vagy unalmas – szellemi műhelyeit. Könyvkiadókat és lapokat, olyan fórumokat tehát, amelyek nélkül nem létezhet, nem erősödhet a kulturális élet.

Ez az átalakulás azonban a veszteségeken túl egyben kihívást jelent, és erre a kihívásra – jelenlegi szellemi erőnléti szintjén – válaszol is a magyar társadalom. A régiek helyett (mellett) tucatjával alakulnak új lapok, gazdagok és szegények, szépreményűek és rövid életűek, izgalmasak és unalmasak.

A magyar szellemi élet mostani elszánt lapalapítási láza mélyén valami furcsa kulturális válság munkál, valamiféle bizonyítási kényszer, vagy ahogy Ady mondaná: valami nagynagy akarás. Talán a század elvetélt, elfojtott, elhibázott magyar gondolatai törnek utat maguknak, próbálják erővel fölhasítani azt a ránk csontosodott magzatburkot, amely más,

** A Magyar Kulturális Kamara 1992-ben indított, Magyar Kultúra című lapjának a bevezetője.*

szerencsésebb népeknél akár a selyem, maga hasad meg a kellő pillanatban, hogy világra jöjjön az újszülött: azok a gondolatok, amelyek friss energiáikkal egy egész nép szellemi horizontját lesznek majd képesek tágítani.

Talán nem is gondolatból volt itt kevés eddig sem. Csak térből és jó történelmi időből. Nem véletlen az Illyésnél vissza-visszatérő kép: a „csempészáru". Csempészáruként jön át a dal a vízen – a határon –, a fegyverek között *A Dunánál, Esztergomban*. A határon, amelyen a Trianon utáni gyűlölködésben innen: élni, halni; túlnan: gyűlölni, ölni kell. Vagy a „terhes kicsi nő" a vonaton *Szekszárd felé*: „Visz tovább egy népet / eltakart / csempészáruként hoz / egy magyart."

Miért erősödik fel ennyire egy nép tudatában a rejtőzködés, mitől válik szinte lételemévé, hogy lassan már azt sem tudja, mit rejt és ki elől?

Minden nép kultúrájának vannak olyan rejtett dimenziói, amelyeket csak maga az érintett nép képes megközelíteni és kifejezni. Ezek az ő „titkai" – ám ezek a „titkok" egyben az egyetemes emberi kultúra legtisztább forrásai; ezek a hajszálgyökerek kötik az emberiséget a jövőhöz, amely ilyen értelemben a transzcendens szinonimája. De nem lehet egy egész kultúrát „titkosítani". Nem válhat egy egész kultúra csempészáruvá, mert a világban működő szellemi erők közötti határokon elkobozhatják, elcserélhetik, elveszejthetik – és akkor az emberiség istenarcáról örökké hiányozni fog valami megismételhetetlen.

Ha van kérdés, amelyet új kulturális műhely vizsgálhat, az éppen ennek a rejtőzködésnek az oka és következményei. Például az, hogy a magyar kultúra szellemileg több részre szakadt. Félreértés ne essék: nem többszínűvé, többszólamúvá

vált. Több részre szakadt, mint az ország a török alatt vagy Trianon után. Egy ilyen fórum, mint ez a lap, megvilágíthatná, milyen szellemi szükségállapotot teremt kulturális több részre szakadtságunk. Kibogozhatná, hogy talán nem ez a rejtőzködésbe száműzöttség-e az oka a magyarság legpusztítóbb megosztottságának, a kétféle provincializmusnak: a sokszor emlegetett és kétségtelenül meglévő mucsaiságnak – a Németh László említette nagyidai magyarságnak – és a „modernségével" fontoskodó európéerségnek.

Ez a kétféleség, miközben egymást szapulja, valójában egymást gerjeszti, élteti, szinte hedonista módon: mindegyik a maga „elitnek" tudott, ám belterjes világára irányítja a figyelmet. Így, megosztottan, nem lehet megtervezni a nemzet arcát – még azt sem lehet tudni, milyen irányban kíván majd haladni.

Elemi és nagy erők működtetik ezt a halálkoreográfiát. S a kulturális műhelyek dolga, hogy ezeket a mozgásokat úgy értelmezzék, akár egy kihívást; hogy legyenek képesek átlényegíteni, átemelni őket egy más szintre, új övezetbe – egy kulturális selyemövezetbe –, ahol ezek a rombolástechnikák építkezéstechnikává válhatnak.

A kulturális műhelyek dolga felismerni a megosztottság szerkezetét. Eligazodni a szellemi „játéktéren". Felderíteni: vannak-e olyan egyéniségek – és kik azok –, akik beteljesíthetik az új egységet, a „játék új stílusát". Visszatalálunk-e vajon ahhoz az érzékenységhez, amellyel a török alatt több részre szakadt ország a történelmi folyamatosság legnemesebb erőit összevonva teremtette meg Erdély magyarságot átmentő Tündérkertjét?

A szellemileg több részre szakadt magyar kultúra meg tudja-e teremteni a huszadik század végén a maga kulturális Erdélyét?

Előnyére tudja-e fordítani, hogy a körbecsonkított ország magyarsága nem roppant össze, hanem a környezetéhez viszonyítva még mindig a legjobb lehetőségekkel rendelkezik?

Előnyére tudja-e fordítani, hogy a határon túli, Kárpát-medencei magyarság lehet – nyelvtudása, kétnyelvűsége, meggyötrettetéséből csiholt türelme okán – a legjobb összekötő a jó görögként kereskedni akaró Kelet-Európához? Felismeri-e, hogy ha a világban szétszóródott magyarság tapasztalatai itthon is hasznosulhatnának, milyen mértékben gazdagodhatna a magyar gazdaság és kultúra?

Persze, tudjuk: a mai, túlságosan is elméletiessé vált világban praktikusnak, életközelinek kell lenni. Vagyis: igazi műhelyekre, jó anyagra, jó szerszámokra van szükség. Nem elég például polgári gőggel elítélni az elmaradott vidékiességet: fel kell mutatni azokat a mintákat a világból, amelyek a vidék, a régió, a helyi cselekvés lehetőségeivel élnek. El kellene érni, hogy az olyan fogalmak, mint a haza, a vidék, a vidékiesség ne minősüljenek időszerűtlennek vagy elavultnak. Fel kellene mutatni, hogy épp a regionalizmus, a helyi közösségek megszerveződése és felemelkedése lehet az ellensúlya mindenfajta kisajátítási törekvésnek, amelyek maguknak követelnék a politikai, gazdasági, kommunikációs – egyáltalán: a társadalmi-kulturális tervezés jogát.

Fel kell ismernünk: a magyar kultúrát nem képesek megújítani – ahogy már többször is idéztem – sem a kritikátlan szerelmesek, sem a szeretni nem tudó kritikák. Ha megfelelő fórumot találnak, kibontakozhatnak s közkinccsé válhatnak

azok a gondolatok, az építkezés azon régi és új mintái, amelyek feltárhatják a magyar kultúra selyemövezeteit: igazi forrásait és valódi lehetőségeit.

Végül azt se felejtsük el, hogy – a kultúra mozgásának belső törvényszerűségei szerint – jó műhelyek jöhetnek létre még a hosszan tartó rejtőzködésből és bénultságból is.

(1992)

Lehet-e egy nemzetet menedzselni?*

Amikor megkaptam a felkérést erre az előadásra, először azt gondoltam, hogy tudományos módszerességgel sorba veszem azokat a kérdéseket, amelyek egy nemzet remélhetőleg huszonegyedik századi menedzseléséhez szükségesek. S már soroltam is a stratégiai elemeket:

– minden társadalom elsősorban önmaga erejére és forrásaira támaszkodhat, ezeket pedig mélyen meghatározza a kulturális környezet,

– a tervezésnek az egyes nemzetek lényegéből, azok pontosan meghatározott értékeiből, illetve jövőképéből kell erednie,

– egyaránt figyelembe kell vennie az anyagi és nem anyagi emberi szükségleteket,

– ökológiai alapokon kell nyugodnia.

Amikor idáig jutottam, döbbentem rá, hogy olyan helyzetben vagyok, mint egy kamasz, aki szenveleg a szerelemről, és nem veszi észre, hogy ott fekszik nem messze tőle egy meztelen nő. Esetemben a készülő Budapesti Világkiállítás, amely megkerülhetetlenül felteszi a kérdést, lehet-e, tudunk-e egy

** Elhangzott az 1992. szeptember 24–26. között Kultúra és piacgazdaság címmel tartott osztrák–magyar menedzsment-szeminárium nyitóelőadásaként.*

nemzetet menedzselni? Ez a felismerés vezetett oda, hogy inkább a következő dolgokról kell Önökkel beszélnem:

Erőszakos és megalázott szavakkal, fogalmakkal élünk együtt. Mintha most, az ezredvéghez közeledve, egy káprázta-tó nyelvi háborúban szeretnének tisztázódni a legfontosabb kérdések. Milyen mindent elsöprő erőszakossággal emelkedett fel ez a menedzselés szó is. Alig egy évtizeddel ezelőtt szinte még tiltott volt, s csak szűk körű közgazdászklubokban használták ínyenc szeretettel a piacgazdaság eszméivel szellemileg bujálkodó fiatalok. Azóta micsoda diadal: mindenki menedzselni akar, csokornyakkendős menedzser akar lenni (a gazdasági sznobságtól még nem látszik a fontoskodó pojácaság), éljen a menedzsment, a triumfáló vezetés.

A menedzselés szó zászlólobogtatói biztosan meg is hökkentek, hogy össze merészelek kapcsolni egy ilyen győzedelmes kifejezést egy olyan, ebben a században többszörösen megalázott szóval, mint a nemzet s netán a haza. Óvatos ember lévén nem is vettem volna ehhez a bátorságot, ha az évek óta fokozódó, világkiállítást előkészítő lázban nem vetődne fel állandóan végzetesen és nem felejtődne el a lényeget tekintve végletesen az a kérdés, hogy lehet-e egy nemzetet menedzselni, s ha igen, hogyan.

Világkiállítás lesz-e valójában a budapesti, vagy jó esetben egy művészi forma, rossz esetben egy karikatúra? Tegyük fel azt a kérdést, hogy nem pont száz évet késztünk azzal, hogy egy hagyományos világkiállítást rendezzünk? Erre a legkitűnőbb lehetőségünk 1896 lett volna. Itt volt egy gazdaságilag dinamikusan fejlődő, szellemileg pezsgő poliglott főváros, igazi, békebeli, pocakosan polgárosodó vágyakkal és tettekkel.

Semmi nyafogás arról, hogy mi Európához szeretnénk tartozni. Európa voltunk, ha nem is a közepe, de az egyik legizgalmasabb fővárosa. Igazi világfiak és arszlánok többre becsülték Budapestet Bécsnél, hogy Berlinről ne is beszéljünk. S ha szemügyre vesszük a századforduló városszerelmes fotográfusainak ma ismét divatos képeit, joggal túlzó következtetésekre is ragadtathatnánk magunkat. Ez a város egy sejtelmesen, kacéran, odaadóan szép fiatalasszony képét mutatta, még ha sejtjük is, hogy a napos oldal mögött ott van az ünnepi tartás kedvéért eltakart, de mégis létező városszéli szegénység szomorúsága.

1896-ban kellett volna a magyar nemzetnek Budapesten hagyományos kiállítást rendeznie, akkor még lehetett volna a világkiállítási eszmét kigondoló, alapító atyák szellemében szervezni. Így abban a szellemben, amit az első, a londoni 1851-es világbemutató kezdeményezője és elnöke, Albert herceg célként megfogalmazott, hogy az egész emberi nem fejlődésének magas színvonaláról hű és eleven képet fog nyújtani, és megjelöli azt az irányt, amelyben a népeknek és nemzeteknek kultúrájuk és anyagi tevékenységük fejlesztése érdekében haladniuk kell. Ehhez a gondolathoz 1896-ban még könnyedén vissza lehetett volna térni. Pontos a kifejezés, mert már akkor is vissza kellett volna kanyarodni, mert amint a korabeli kritika hangsúlyozta: az utolsó évtized nagy világkiállításai már a látványosságokat, szórakoztatásokat és az érzéket csiklandó dolgokat keresték, melyekben különösen az 1889-es párizsi és az 1893-as chicagói kiállítások excellálták.

Vagyis elveszett belőlük az eredeti gondolat lényege, hogy a világot jó értelemben menedzselni a népek és nemzetek kultúrájának – amint az eredeti szövegben is látható: elsősorban

kultúrájának –, valamint anyagi tevékenységének bemutatásával lehet.

Nemzetek kultúrájának büszke versenyéből világ-show keletkezett „érzéket csiklandó dolgokkal”. S ez nem is volt véletlen, hiszen ebben az időben fordíttatták le és át eufemisztikusan, „szépítő” hazugsággal minden nemzetek dolgozóit világproletárokká.

A világkiállítások itt jelzett átalakulásával talán az 1900-as párizsi szegült szembe, de az is csak egy pillanatra, és az utána többször háborúba ájult világban teljesen elfelejtetten. „A tudomány és a művészetek üdvözlik az új évszázadot”, ez a mondat volt felírva a párizsi világkiállítás építészeti gyöngyszemére, a Grand Palais-ra. S ez nemcsak egy lózung volt, nem egy odabiggyesztett jelszó, az egész kiállítást, sőt annak legszélesebb értelmű hátterét is áthatotta a művészet. A tizenkilencedik századi francia művészetet Paul Cézanne képviselte három képpel. A levegőben még ott izzott a nagyhírű Cyrano de Bergerac-ősbemutató és máig feledhetetlenül a mitikus mezőkbe emelt Sarah Bernhardt, mint Hamlet. A kiállításra elkészült földalattit pedig Hector Guinard tervezte Jugendstilben, hogy csak néhány gyöngyszemet idézzek.

Az 1900-as év különben is mintha igazolni akarta volna a maga kerek évfordulós jelentőségét. Ebben az évben startol az első Zeppelin; szivar alakjával szemérmetlenül magasra emelve a huszadik századi emberi világűrhódító vágyakat az Univerzum elrejtett testének feltárására. Max Planck lefekteti a kvantumelmélet alapjait, és ezzel elkezdődik az atomkor. Robbanásszerűen, majd robbantásosan is, hogy a termelő

energiát és a tragédiát szélsőségesen összekapcsolja egy évszázadra.

Vajon mi hogy állunk most ezekkel a dolgokkal? A magyar vállalkozói szféra sürgősen be akarja fejezni negyven év létező szocialistának nevezett gazdasági utópisztikus időutazását, és vissza akar térni a létező kapitalizmusba. Tehát egy gazdasági-politikai rombolás utáni helyreállítást kíván – és kitalál egy kiállítást, amelynek a feladata a magyar nemzetgazdaság szanálása. Ennek a különben jogos és nemes gondolatnak csak két baja van. Az egyik, hogy valójában rajtunk kívül a kutyát sem érdekli a világon az, hogy hogyan gyógyítjuk meg a bolsevizmusba, majd annak szenilis formájába belerokkant gazdaságunkat. A másik hiba, hogy ez nem világkiállítás, sőt nagyon is ismerős elképzelés. 1797-ben Daunon az ötszázak tanácsában arra hívta föl a figyelmet, hogy Franciaország legnagyobb gyárvárosának, Lyonnak az iparát tönkretették a forradalmi időszak rémnapjai. A tudós de Neuchateau azt a kérdést vetette fel: a gazdasági tevékenységnek mely ágait kellene leginkább javítani, melyik hanyatlott le a legjobban, melyiknek van leginkább szüksége a sürgős segélyre, és miből álljon ez a segítség. A tudós szerint ezekre a kérdésekre csak egy általános országos kiállítás adhatja meg a feleletet. Így 1789. szeptember 18-án meg is nyílt az első francia iparkiállítás a Marsmezőn…

Jó, ha a gazdaságunk ilyen helyzetben van is, de ott a tudomány és a művészet, és ott a VÁROS. Csak az a baj, hogy a tudomány éppen történetének legnagyobb válságát éli meg, mert legerőteljesebb gondolatát, a fejlődés mítoszát megroppantotta az ökológiai válság. Ma még egy nagy kérdés – akár egy világkiállításon felteendő kérdés is –, hogy a tudomány

teljes energiájával részt tud-e vállalni az emberléptékűség visszaállításának csodájában, mert most már az általa is feltáplált gigantizmus az egyes számú közellenség. A másik lehetséges mankónk, a művészet is a tudományéhoz hasonló válságban van. Csak amíg a tudomány kezéből a jelen kezelésének megfelelő technikái csúsztak és csúsznak ki, addig a művészet elvesztette egyik legfontosabb tulajdonságát, azt, hogy egyedül ő tud behatolni a jövőbe. Nem kell mélyebben hályogkovácskodnunk művészetelméleti kérdésekben, hogy ezt a tényt egyre fájdalmasabban érezzük.

És mi van a VÁROSSAL, a VÁROSSAL, aki vőlegény korunkban, a századfordulón még tündöklő menyasszonyunk volt. Azóta többször meggyalázták tankok és építészek, elhagyták vőlegényei. Újabban politikai versenyistállóvá vált bukméker „hercegekkel”. Óvatosan merem megkérdezni: lesznek-e ennek a városnak az ezredfordulóra újra vőlegényei?

Vajon milyen tükre lesz ez a világkiállítás Budapestnek? Olyan, amelyik megmentette Szirakuzát, vagy a fáradt öreg Heléna tükre, amely mutatja hervadását, s amelytől csak egyet lehet kérdezni: miért raboltak el kétszer?

Világkiállításra készülünk. Minden tisztességes szándék és hevület mögött ott munkál kimondva-kimondatlanul a kérdés, lehet-e egy nemzetet egy ilyen alkalomból menedzselni? Ki tudunk-e találni olyan kikerülhetetlen gondolatokat, amelyekre ez a fásult, narcisztikus, önző világ egy pillanatra odafigyel? Be merjük-e vallani, hogy a világkiállítás nincs tartalmilag kitalálva? Látjuk-e, hogy az elmúlt huszadik század kicsinyesen fontoskodó menedzselési technikájának csapdájába került, és ezért nem sikerül kultúrával telíteni, ökológiailag

tisztességesen kitalálni. Szét tudjuk-e választani, hogy mit kell menedzselni, és mit legjobb lehetőségeihez felemelni?

És végül, de nem utolsósorban fel merjük-e vállalni azt a gondolatot, hogy amikor a gazdaság megállíthatatlanul globalizálódik, világgá pöffeszkedik, éppen az élet egyensúlya miatt a nemzeti kultúrák, az etnikumok megismételhetetlen, sajátos arcai minden eddiginél nagyobb jelentőségre tesznek szert. A kulturális sokféleség a Föld igazi küldetése.

Az itt felvázolt gondolatokkal és a konferencia lehetőségével élve én most csak arra szeretnék választ kapni, hogy lehet-e egy nemzetet menedzselni, s mit érdemes, ha azt nem.

(1992)

Vázlatos gondolatok a Nemzeti Környezeti Nevelési Stratégiához

Heroikus feladatra vállalkozott tizenhárom környezeti neveléssel foglalkozó társadalmi szervezet, amikor 1997. júniusában tervbe vette, hogy több mint hatvan szakember bevonásával elkészíti a magyar Nemzeti Környezeti Nevelési Stratégiát, röviden NKNS-t.

Mivel ilyen eddig még nem született Magyarországon, csak elismerésünket fejezhetjük ki azoknak, akik erre az úttörő feladatra vállalkoztak.

A terv kidolgozói abból a helyes kérdésből indultak ki, hogy mit kell ma tennünk azért, hogy a jövőnket biztosíthassuk. Válaszuk: célunk csak az lehet, hogy minél többet. Ez a helyes elszántság bátorít fel engem is arra, hogy néhány gondolattal, némi segítő szándékú kritikával hozzájáruljak ahhoz, hogy ez a nevelési stratégia a „mennél több" érdekében minél jobb legyen.

Először érdemes néhány szóban azt a nemzetközi miliőt felvázolni, amelyben ez a curriculum megszületett. Az elmúlt évtizedben a környezeti nevelés kérdése a nevelési stratégiák legvirulensebb, legdivatosabb ágává fejlődött. Az NKNS azt írja, hogy Európa nyolc országában készítettek környezeti nevelési stratégiát, és fel is sorolja ezeket, kifelejtve például Finnországot, Ausztriát és Németországot, ahol ráadásul már 1991–93 között minden tartományban foglalkoztak ezzel a témával. Valójában minden fejlettebb országban készültek hasonló anyagok, sőt van, ahol már az azokhoz kapcsolódó tanári kézikönyveket is kiadták. Egy tengerentúlon készült könyvre nyomatékosan fel is hívnám a figyelmet. Ez a Richard J. Wilke által szerkesztett Environmental Education Teacher Resource Handbook. Ez a praktikus kézikönyv nemcsak a tanterv „formatervezéséről" árul el sok mindent, hanem még az olyan hétköznapi dologról is, hogy honnan szerezhető be pénz az ilyen programok létrehozásához.

Következő észrevételem az, hogy hiányzik három fontos alapkérdés meghatározása az NKNS-ben.

1. Milyen elméleti filozófiai alapról indul a tanterv készítése?
2. Nem tekinti át azokat a nevelési elméleteket és kutatásokat, amelyeknek meghatározó szerepük van a huszadik századvég tantervének tervezésében, és így nyíltan nem is foglal állást abban, hogy milyen neveléselméleti alapokon áll.
3. Valójában nem határozza meg, mi az a környezet, ami a nevelés tárgya.

Úgy vélem, egy stratégia, ha stratégiának nevezi magát, nem bújhat ki eme alapkérdések alól.

Amikor az NKNS azt írja, hogy mellőzni kell a magas szakmai elméleteket, remélhetőleg nem az itt vázolt néhány alapkérdés megválaszolását kívánja elkerülni. Én is természetesnek veszem, hogy magában az oktatási anyagban nem szabad „ideologizálni" és „pedagogizálni", de a kiindulópontnak szilárd elméleti alapokon kell állnia.

Tudom, manapság divatos elképzelés, hogy ideológiamentesnek kell lenni. Sajnos e századi elrettentő tapasztalat ezzel

a tétellel szemben, hogy minden ideológiamentességet hirdető elképzelés mögött ordas ideológiák rejtőzködnek.

A fentiek alapján szeretném néhány tételre felhívni a figyelmet.

ad 1. Milyen elméleti filozófiai alapról indul a tanterv? Kimondva, kimondatlanul ökofilozófiai alapról. Arról az ökofilozófiai alapról, mely szerint a történelmi-társadalmi fejlődés olyan szintre jutott, hogy immár veszélyeztetett az emberi és az általános földi létezés. Arról az alapról, hogy a zsidó-keresztény befolyású, Európa-gyökerű technikai civilizáció válságban van. Gyökeresen újra kell értelmeznünk létezéstechnikánkat. A fogyasztói társadalom filozófiájáról át kell térni az emberi méltóságot kielégítő szükségletek filozófiájára. A bibliából (rosszul fordított és) idézett, és történelmileg folyamatosan interpretált „hajtsátok uralmatok alá a földet" dominancia-tétel helyett új tétel kell, például az a heideggeri elképzelés, miszerint „az ember a teremtés pásztora".

Úgy vélem, hogy amikor a 83. oldalon az anyag – különben helyesen – kimondja: a cél az egész eddigi életmód teljes átgondolása és megváltoztatása, akkor el is dönti, hogy „új ég kell és új föld", ehhez pedig új vagy újjáértelmezett világkép. Ebből az anyagból természetesen adódik, hogy ez az új világkép ökofilozófiai. Ehhez legalább az ökológia szó jelentéséről kellene, hogy megegyezés szülessen. Ehelyett csak egy elvi kijelentés található az alapelvekben, amely így szól: „A környezeti nevelés általánosan elterjedt mai értelmezésében tehát harmonikusan és integrált módon ötvöződik az ökológia és a humánökológia, hiszen csak az ember biológiai és társadalmi természetének sajátosságaira építve történhet az értékrend, az életmód, az erkölcs és az életviteli értékek formálása."

Ennek a tételnek csak az a baja, hogy Magyarországon nincs még közmegegyezés az ökológia és a humánökológia szó használatáról, mint azt már többször különböző fórumokon jeleztem. Jellemzően a természettudományi terület képviselői az ökológia szót par excellence természettudományos kifejezésnek ismerik, és sértésnek vesznek minden társadalomtudományi megközelítést. Ez az elképzelésük viszont eredendő tévedés, és abból ered, hogy nem ismerik pontosan a szó születését.

Darwin a természet háztartásáról szóló fejtegetéseiben azt tanulmányozta, „how infinitely complex and close – fitting are the mutual relations of all organic beings to each other". Ernst Haeckel ebből az elképzelésből indult ki, mikor 1866-ban bevezette az ökológia fogalmát, amelyben nemcsak az organizmusok külső fizikai környezethez való alkalmazkodását tartotta szem előtt, hanem mindenek fölött „az organizmus összes viszonyát minden más organizmushoz, amellyel kapcsolatba kerül." Ez pedig kristálytiszta szociológiai nézőpont. Sajnos az elmúlt száz év első felében a csupán természettudományi frazeológiává süllyedt ökológiából éppen ez a szociológiai nézőpont szorult ki, szürkült el, noha a növény- és állatökológusok sűrűn használnak társadalomtudományi fogalmakat, például népesség (populáció), közösség (community), munkamegosztás stb.

A fentiekből is látszik, hogy ha az ökológia eredeti fogalma nem szűkült volna le, akkor az a növény- és állatökológia mellett még ma is tartalmazná a humánökológiát. Viszont az igaz, hogy a tudományágak szélsőséges részegységekre való szakosodása közben úgyis megjelent volna a humánökológia fogalma, amely főleg a demográfiai változásokat és átalakulásokat a környezet, a technológia és a szociális szervezetek faktorainak vonatkozásában vizsgálja. Az ökológiai mozgalmak szempontjából kiemelkedően fontossá vált az e század eleje óta rohamosan fejlődő városkutatás, amely kimondottan human ecology-ként értelmezi magát.

A nemzeti oktatási stratégiában nem csak e két fogalom tisztázása szükséges. Felvetődik az ökológiai alapszókincs meghatározásának szükségessége is. Alapanyag lehetne az oktatásban az ökológiai műveltség szótára. Persze azt is meg kellene határoznunk, mit jelent az ökológiai műveltség. Amikor Fritjop Capra megkérdezte az Elmwood Intézetet, hogy mit jelent a nevükben is vállalt ökológiai műveltség, akkor a következőt válaszolták:

az ökológa alapelveinek tudása
rendszerelvű gondolkodás
az ökológiai értékek gyakori alkalmazása.

Tehát a tantervi építkezéshez és főleg a tanárok segítésére érdemes lenne összeállítani az Ökológiai Műveltség Szótárát. Ebben olyan fontos szómagyarázatok lennének, mint például a dominancia-elv, az egymásrautaltság, a fenntarthatóság, a társas viszony, a rugalmasság, a változatosság, az együttfejlődés stb.

ad 2. Az alapos környezeti nevelési stratégiának alapvető feltétele, hogy elhelyezze magát abban a neveléselméleti körben, amely meghatározza az általános tantervi tervezést. Természetesen az is állásfoglalás, ha ezt nem teszi meg és szembefordul a létezőkkel, de valamit tennie kell. Nem hiszem különben, hogy olyan nagy és megvalósíthatatlan feladat lenne a megfelelő viszony kialakítása a három nagy neveléselméleti iskolával. Gondolok itt a Piaget, Kohlberg és Carol Gilligan

nevével fémjelzett szellemi fejlődési elméletre, vagy a viselkedéslélektani iskolára (B. F. Skinner), valamint a holisztikusra, benne a bal / jobb agyfélteke elméletre és a McCarthy-módszerre.

ad 3. Meg kell határozni, hogy mi az a környezet, ami a nevelés tárgya.

Úgy vélem, egységben és egymásrautaltságukban kell megismertetni a fizikai, a szociális és a kulturális környezetet.

A fizikai környezet olyan természeti feltételekből áll, mint a klíma, a levegő, a víz, a tájformák, a kőzetek és a felszíni viszonyok, valamint a növény- és az állatvilág.

A szociális környezet a társadalmi keretfeltételekből tevődik össze, a szocio-ökonomikus és politikai struktúrák, a gondolkodás- és viselkedésformák, valamint az elsődleges társadalmi valóság éppúgy ide sorolhatók, mint a tapasztalás, a megértés és a helyzet.

A kulturális környezet azoknak a kulturális javaknak, szerkezeteknek, perspektíváknak a gyűjteménye, amelyeket az emberiség a történelem folyamán megalkotott és sokoldalúan felhasznált.

(Ezeket a tételeket átfogóan tárgyalja W. Janßen: *Definitionen zu den Begriffen Umwelt, Umweltschutz, Lebensschutz* című kötete.)

Végül, de nem utolsósorban arra szeretném felhívni a figyelmet, hogy mélyen meg kellene vizsgálnunk a környezeti oktatás és a kultúra viszonyát. Legalább úgy, ahogy ezt Heidemarie Glöckner tette *Umwelterziehung und Kultur* című művében. A szerző felhívta a figyelmet arra, hogy a környezeti oktatás és az oktatási stratégiák hajlamosak tematikájuk fókuszába csak a természeti összefüggéseket helyezni. Fontos lenne, hogy a környezeti nevelésben nagyobb hangsúly kerüljön a kulturális aspektusra, és ne csak néhány (pl. a művészetekről szóló) kulturális szempontú fejezet képében, hanem úgy, hogy a kulturális tényező az anyag egészét alapvetően meghatározza.

Legvégül szeretném megköszönni az NKNS szerzőinek a lehetőséget, hogy felkészült és áldozatos munkájukhoz elmondhattam véleményemet, remélhetőleg mindnyájuk, de főleg a környezeti nevelésben részt vevők okulására és hasznára.

(1998)

Táplálnunk kell a reményt

Gábor Józsefnek

Amikor a rendszerváltozás előtt egy évvel megalakult a Magyar Kulturális Kamara, még nem láttuk pontosan, mekkora változások előtt áll Európa Rajnától keletre eső fele. Azt viszont éreztük, hogy eljött az idő, amikor ki lehet törni a múlt sémáiból. A kitörést sürgette az a felismerés is, hogy az elmúlt negyven évben a politika elvesztése valójában a kultúra éltető elemeinek elvesztését is jelentette. Ezért első és megkerülhetetlen lépés volt a politika visszaszerzése, s e felismerés miatt nem véletlen, hogy az értelmiség úgy zúdult be a politikai életbe, mint a nyári zápor a lyukas, hiányos tetőn, nem mindig keresve a méltósággal való előrehaladás csatornáit.

Ez nem is csoda, ha meggondoljuk, hogy az elmúlt évtizedekben paranormális jelenség volt társadalmunkban a demokrácia, a jogállam, úgy voltunk velük, mint az éjféli kísértetekkel, mindenki beszélt róluk, de senki nem találkozott velük.

Az 1990-ben elkezdődött nagy politikai szellemidézésben a politika szinte észrevétlenül mindent maga alá gyűrt, így a kultúra ügyeit is. Ráadásul a rendszerváltozás rendkívül nehéz gazdasági helyzetben érte az országot. Ezért ismét programmá vált, hogy találkozzunk a kultúrával, azzal, amely

messze nem a kulturális pénzügyi adminisztráció világszerte szokásos statisztikai szemfényvesztése.

A Magyar Kulturális Kamara ebben az átalakulásban azért is nehéz helyzetben volt, mert egy negyvenévnyi kemény és puha diktatúra ájultságából születő csecsemő-demokráciával szemben nem vállalhatta a mindent kritizáló ellenzékieskedés könnyed pózát, viszont nem statisztálhatott piacgazdaságra, liberalizálásra, hiányra mutogató kultúraellenes lépésekhez sem. Ezért az elmúlt három évben különböző szakanyagokban próbáltuk megfogalmazni azt az igényt, hogy a kulturális politikai irányítás feladatait az igazgatási és cenzori jellegű feladatokról át kell helyezni a széles körű kulturális autonómiákon nyugvó, lehetőleg jelentős, koncentrált anyagi eszközök segítségével történő, közvetett irányításra.

Óvatosan és reménykedve közvetítettünk még a világból olyan elképzelést is, amely szerint az intézményesített piacnak olyan új típusára van szükség, amely közvetítőként kapcsolódik be a kapitalista piac és az állami ellenőrző szervek közé. Ezzel erősíteni lehetne a kultúra aktivitását. Segítségével talán ki lehetne mozdítani a gazdaságot a csupasz haszonelvű ráció szűk ösvényeiről, s véget lehetne vetni a kollektív energiák értelmetlen pazarlásának.

Az itt felvázolt kérdésekben jelentős eredményeket sikerült elérni, és nagyon nagy, szinte reménytelen akadályokat kell még leküzdenünk. Eredmény, hogy ha akadozva is – termékeny és terméketlenül személyeskedő vitákon túljutva – sikerült a kulturális piac korrekciós működését beindítani az alapítványi terület megerősítésével és az ahhoz kapcsolódó széles körű pályáztatással.

Nem sikerült viszont elérni, hogy létrejöjjön egy államháztartási törvény, amitől állásfoglalásunkban azt vártuk, hogy átvilágítja a nemzet háztartását, eligazodik és eligazít az alapvető társadalmi szükségletek (termelés, újratermelés, kulturális kommunikáció, politikai hatalom) rendszerében. Elébe megy az anyagi és nem anyagi szükségletek nemzetközi trendek által befolyásolt változásának. Az adott társadalom lényegéből fakad. Elsősorban a mai magyar társadalom meglévő erejére és forrásaira támaszkodik a nemzetközi kulturális környezet függvényében. Ökológiai alapokon nyugszik, tehát tudatában van a helyi ökorendszerek lehetőségeinek és a mai, valamint a jövőbeli generációkat érintő korlátoknak. S végül, de nem utolsósorban, szerkezeti átalakításokra épít.

Természetesen tudjuk, hogy egy ilyen államháztartási törvény megalkotásához rendkívüli szakmai felkészültség és stabil, a társadalom széles rétegeinek támogatását élvező politikai hatalom szükségeltetik.

Mindkettőt megadhatná a jósors, mert különben a kulturális építkezés minden eddiginél nehezebb, szinte sziszifuszi feladattá válhat, s nem tudjuk pontosan megfogalmazni magunkat a világ bennünket s kultúránkat segítő új képeiben.

Ha van igazi feladata a Magyar Kulturális Kamarának, akkor az az, hogy a reménytelenséggel is küzdve, aprómunkával és stratégiai ötletekkel fenntartsa a reményt, azt a reményt, amit a reménytelenek kedvéért is táplálnunk kell.

(1993)

Szent István-napi ünnepség Turán

A mai napon az egész országban kisebb-nagyobb közösségek gyűlnek össze, hogy ünnepeljenek, hogy megtartsák a legnagyobb magyar ünnepet, Szent István és a magyar államalapítás emlékét. Most, amikor már oly közel a millennium, reméljük, felfénylik ez a szent ezredév, és minden eddiginél jobban meg tudjuk ismerni, hogy mi a magyar, és minden eddiginél jobban tudjuk akarni azt, ami magyar. Ezt megtenni kötelességünk éppen a legnagyobb magyar ünnep terében és idejében. Annak az ünnepnek a sugárzásában, amelynek origójában, eredetében István, a még nem szent, csupán a teremtő férfi áll. Áll megingathatatlanul két világ határán, mint ahogy állunk most mi is. Csak mi nagyon ingatagon. De az ünnep azért van, hogy megerősítsük magunkat, megtámogassuk ingatag lényünket azokkal a szimbólumokkal, amelyekből éppen ez az ünnep született.

Én akárhogy vizsgálom történelmünket, nem találok benne két hasonlóbb helyzetet, mint István ezredvége és a mi ezredvégünk. Ezért is nagy a kihívás, hogy vessük össze és vonjuk le a tanulságokat. Azt az első szembetűnő hasonlóságot, hogy akkor is ezredvég volt és most is az van, szinte el is felejthetjük, bár éppen mostanában ismét felemeli fejét minden, ami transzcendens, minden, amiről anyagelvű világunk úgy hitte, hogy örökre száműzetett az ésszerűség századának

feledésre ítélt mély bugyraiba. Így a számmisztika is ismét megjelent, mint azon az ezredfordulón, amelyen mindenütt Európában, így István udvarában is az ezredvégi világvégéről, Krisztus másodszori végleges eljöveteléről beszéltek, s az ítéletről elevenek és holtak felett.

Ebben az apokaliptikus világhangulatban István, aki ekkor még nem király, nem menekül zsolozsmás barátok önostorozó világába, hanem nősülni készül. És itt az első millennium, az ezévi. István 995-ben elhatározza, családot alapít magának és vezető királyi családot a magyarságnak. Fölkészül, hogy 997-ben vállalja a magyarok vezére rangját, majd hogy nem 998-ban vagy 999-ben, hanem az új ezredév első napján, 1001. január 1-jén Esztergomban II. Szilveszter pápa által küldött (vagy visszaküldött) koronával magyar királlyá koronázzák. István valóban két világ határán állt, de ezek nem annyira két vallási felfogás határai voltak nála. István úgy állt két világ határán, mint minden teremtő férfi a hit és a hitetlenség határán. Hitetlenség abban az értelemben, hogy nem hitte, hogy az új ezredév a világ végét hozza. Ellenkezőleg, azt hitte, hogy új élet fakad, új királyság erősíti Európát, a magyar királyság.

Önként tolul elénk a kérdés: milyen Magyarország lesz 2001. január 1-jén, és milyen magyarság? Sokat akaró, dacos, ellenálló, amire oda kénytelen figyelni Európa és talán ez a fáradt, látszatra anarchia felé süllyedő világ?

Egy ismert történész azt állítja, hogy a huszadik század a történelem legrövidebb százada volt; 1914-től 1989-ig tartott. Figyelemre méltó felismerés, s ha igaza van, akkor furcsa, de észre sem vettük, hogy elmúlt ez a pokolszagú század, amit Brzezinsky, a sztárpolitikus csak úgy nevez, hogy a megaha-

lál százada. És így nemcsak ez a század múlt el, hanem elmúlt vele egy ezredév.

Készül-e itt valaki, készülünk-e arra a feladatra, hogy új királyságot, új életet kell kitalálni az új ezredévre a számban és lélekben fogyatkozó magyarságnak? Emelkedik-e itt erő, amely a millennium szent pillanatában felfedi a magyarság felemelkedésének olyan távlatos lehetőségét, mint amelyet István felmutatott?

Megállíthatja-e valami az 1526 óta süllyedő magyarságot? Megtartható-e a huszadik századi magyar holocaust után a Szent Korona országa? Olyan mélyen vagyunk-e már, hogy innen nincs lejjebb? Lejjebb csak a teljes pusztulás pokla van?

Sokan, a cselekvésre vezető alkalmat is maguktól elhessegetők azzal érvelnek, könnyű volt Istvánnak. Egyértelműbb volt az a világ. Fényesebben elvált egymástól a jó és a rossz lehetőség. Könnyebb volt dönteni, mint a mi túlbonyolódott világunkban. Nem így van. Csak a történetoktatási egyszerűsítés terjesztheti ezt a képet. Nagyon sok választási lehetőség volt István idejében is, nem csak az, hogy pogányok maradjunk vagy keresztények. Szinte bonyolultabb volt a helyzet, mint ma. Még nem dőlt el igazán, hogy Bizánc vagy Róma lesz erősebb. Mi ma már könnyedén úgy véljük, hogy Új Bizánc, vagyis Moszkva, és Új Róma, New York harca végképp eldőlt, és tudjuk, hová kell vigyázó szemünket vetni.

Kérdezem azért félénken: és mi lesz, ha hamarosan Új Róma is megroppan? Az Árpád-háziak idejében is volt döntésképtelenség, vagy csak annak álcázott magasfokú ravaszság, a magyar Szent Korona egyik fele bizánci szellemiségű, a másik latin, s talán az egész együtt valami más, valami kiismerhetetlenül magyar. Politikai kifinomultság ez talán. Nincs

végleges döntés, még ügyesen fordítani lehet, ha az ország érdeke úgy kívánja. De egyben már van végleges döntés, és az a kereszténység, hogy a római vagy a bizánci, az mindegy, azt majd a politikai erő dönti el.

Pedig még nem oly rég más választási lehetőség is lett volna. Például a kazárokkal szövetségben fölvehettük volna az általuk felvett zsidó vallást. És ha felvettük volna, eltűntünk volna, mint a kazárok, akiket egy rossz döntéspillanatuk után elnyelt a történelem. Elfoszlottak, s talán csak néhány halvány gesztus munkál tovább belőlük a kereszténységet választó magyarság génjeiben. Könnyen belátható, hogy a nagypolitikának, az ország ügyei intézőinek mit üzen augusztus 20., az ünnep, de mi marad nekünk, akik itt Turán, vagy felnevelő városomban, a szomszédos Hatvanban és az Istvánt királlyá avató Esztergomban, vagy bárhol máshol az országban élnek, kilátástalanságot szuggeráló, megnyomorító világban. Talán azt, hogy az ezredvég, a kilátástalanság, a pusztulás, a kiüresedettség, az erények hiánya ellenére fel kell venni a reménység kincskereső kisködmönét.

Turán a kincskeresésnek különben is hagyományai vannak. Nem tudom, keresik-e még legalább a gyerekek a Galgában a kincseket. Ugyanis a fáma szerint 1585. augusztus 24-én a szolnoki bég vásárt tartott Turán. Több szomszéd magyar vár őrsége (biztos köztük a hatvani csibészek is) meglepte és kifosztotta a török kereskedőket. Százötven kocsin vitték el a foglyokat és a prédát. A menekülő törökök állítólag a Galgapatakba dobták áruikat, ahol a nép a mai napig is kincsek után kutat. Legalábbis ezt írja a Hadtörténeti Közlemények 1894-es kötete.

Aki nem hiszi, olvassa a Hadtörténeti és más közleményeket, ha kincset nem is talál, legalább kiművelt emberfő lesz belőle, ami vélhetőleg minden fodros-bokros programon túl mégis csak a legnagyobb érték lesz az eljövendő ezredévre itt a Kárpát-medencében.

Igen, ha élni akarunk, össze kell gyűjteni még meglévő kincseinket, ha lázárosak, akkor is hasznosak. Sokat érne egy újra megtalált nemzeti józanság, az újra épített embert formáló közösségi erények és hit abban, hogy naggyá lehet és érdemes lenni. Ebben segíthet bennünket a mai augusztus huszadiki ünnepben megidézett Szent István emléke.

Nem tudjuk, hogy István zseni volt-e vagy csak az idő igazolta zseniálissá döntését. Mindegy ez most már, az ezredforduló nemzedékei előtt ott a kihívás: vagy zseninek kell lenni, vagy szövetséget kell kötni az idővel. Magyar magunknak mosolyt kell kicsikarnunk a delphi jósnő pókerarcától.

Folklórkutatók gyűjtötték egy trencséni faluban a következő mondát: A Nyugati-Beszkidek legmagasabb csúcsa tetején van egy mélyedés. Itt legeltette a nyáját egy pásztor. Egyszer csak azt vette észre, hogy naponta eltűnik egy-egy báránya. Utánajárt a dolognak és látta, hogy egy nyílásban tűnnek el a bárányok. Miután maga nem fért a lyukba, bojtárját küldte utánuk.

A fiú csak pár nap múlva került elő. Elmondta, hogy egy nagy tágas üregbe jutott, ahol lovon ülő, fölfegyverzett katonákra bukkant. Először megijedt, majd ébresztgetni kezdte őket, mert látta, hogy alszanak. Egyiküket, aki maga Szent István király volt, föl is ébredt. A legénykének csak ennyit mondott: még nincs itt az ideje! Utána el is aludt. Az ottani nép hite szerint István király a Racsa nevű hegy belsejében rejtőzkö-

dik, és csak a kellő alkalmat várja, hogy felszabadítsa a népet és országot.

Ezen a mai ezredvégi augusztusi ünnepen egy új ezredévhez közeledve joggal és okkal megszólíthatjuk a szent királyt: Ébredj, István király! Sok nagy sanyargattatáson estünk túl. Hitetlenek sok megszoríttatást ígérve porlasztják bennünk a reményt. Pedig te vagy a mi reménységünk. Ébredj, István király, hogy megszilárduljon bennünk az erő elindítani egy újabb ezredévet, amely fényes lesz és magyar.

(1995)

Magyar lidérc*

Ha már csak jókedvéből is – mert másként állandóan megszólják – minden nép keresi és felmutatja a rá jellemző vonásokat, szimbólumokat. A magyar népi hitvilágban is található egy sajátos, az európai folklórban egyedülállóan összetett figura, a lidérc.

Magát a lényt mindenütt ismerik. Egyes helyeken úgy, mint csodacsirkét, amely egy fekete tyúk hónalj alatt kiköltött tojásából kerül az emberhez, hogy aztán a szeretője legyen. Ha nő a gazdája, éjjel férfivá változik, és viszont. De szeretkezés helyett inkább megnyomja a mellét, és vérét szíva veszejti. Viszont a zaklatásért cserébe aranyat hord tulajdonosának és gazdaggá teszi. Máshol mint apró emberkét, földi ördögöt ismerik, akiről csak annyit lehet tudni, hogy gazdáját rendkívüli tettekre sarkallja, mert hogy annak „ördöge van". De van, ahol fényjelenségként írják le. Éjjel repülés közben tüzet szór, majd a földre szállva emberi alakot ölt minden megfigyelő számára, mégpedig az általa leginkább vágyott meghalt szeretett lényét.

Egy motívum azonban minden nép folklórjában közös: bármennyire hasznos is ez a lény, lehetőleg minél előbb meg

** A kultúra szerepe a változó világban című győri konferencián elhangzott előadás*

kell szabadulni tőle. Ennek csupán egy módja van: teljesíthetetlen feladatot kell neki adni. Kötéllel homokot kell hordatni vele, vagy rostával vizet, vagy rá kell venni, hogy támogassa a kultúrát Magyarországon.

Néhány év óta lidércnyomásos álmaim következtében monomániásan kutatom ennek az agyonvarázsolt lénynek a természet- és természetfölötti rajzát. Mondhatom, izgalmas figura. Egyszerre csodás állat, földi ember, szerető és gyilkos, kincskereső és segítő szellem, ufó és gömbvillám. A magyar kultúrában, ebben a történelmileg túlcsiszolódott hipertében, még furcsább egy ilyen lény mozgása. Kvantumelmélet előtti tételekhez és szegényes három dimenzióhoz szokott agyunk nehezen birkózik egy többdimenziós jelenséggel egy többdimenzióssá tágult térben. Aki három dimenzióban is nehezen igazodik el, és axonometrirai csapdákba kerül, hogyan tájékozódhat a többdimenziós tér trükkjeiben?

Néhány év óta idegesen kutatjuk, hogy hová tűnt a régi szép egyszerű terünk, ahol nagy szellemi erőlködéssel és a galacsintúró bogár kitartó együgyűségével szent evidenciákat görgettünk. Vigasztalgattuk magunkat, hogy ez az orientális szellemi rabszolga kontinens, amelyen élünk, áttörhető az esztétika bársonyos csodapálcájával, s ezek a kísérletek ott vannak a világ fontos ügyei között. A szellem lefoghatatlan, a szellem szabad. Csak ne lenne az a „mintha érzés", hogy amihez viszonyítottuk magunkat, a nyugati Nagy Központ legfontosabb ügyei azok, hogy mit csinált Bianca Jagger öttől–hétig, vagy hogy szappanoperát írjon a történelem végéről. És ekkor jött a licérces érzés arról, mintha semmi nem lenne sehol, és aztán az önbecsapás, hogy mindenütt jelen vagyunk. A magyar kultúra a fekete tyúk tojásából kiköltött minket, csodacsirkéket, hogy szívjuk az erejét és csodaszeretőként boríttsunk rá színarany palástot. Mivel csodalények, földi ördögök, értelmiségiek vagyunk, mi ismerjük is a trükköket, meg tudjuk nevezni az akadályokat: óh, az a politika, és politika, óh, és a pénz. De mi bajunk nekünk, értelmiségi lidérceknek a politikával, miért vágyunk annyira utána, ha tudjuk, hogy úgysem elégít ki? Népmesei segítőállatként miért sündörgünk körülötte? Udvarlásunk közben féltékenyen miért diabolizáljuk egymást? Miért süllyedtünk bele a Mátétól és Lukácstól örökölt bibliaátíró nyelvezetbe, amelyben az ellenfelet, a Satanast állandóan Diabolosra, az ördög csak negatív alakjára változtatjuk? Satanasszal az Isten is párbeszédet folytat, Diabolos viszont csak bűnüldözési kérdés. Miért rendezünk különböző kulturális istállókban műversenyeket, ráadásul már nem is a lelátók közönségének, nem is egymásnak, csupán magunknak. Még a folklór sem ismeri azt a fogalmat, hogy a lidérc önnemzi magát. Úgy látszik, mégsincs vége ebben a túlurbanizálódott világban a folklór, a népmesei világ építkezésének. Csak ez az építkezés most már nem a tudatalatti, hanem a tudatfeletti világból akar meríteni. Jámborabb népek, zsolozsmás barátok ezt nevezik istenkísértésnek. Ami önmagában véve nem egy izgalommentes vállalkozás, csak nem lenne szabad közben önigazoló hazugsághegyeket halmozni, hogy a közönség, avagy egyszerűen a nép, az istenadta, nem ért meg bennünket, mert lealacsonyodott, elcsábította a giccs, a kommersz puha kulturális kábulata. Bár lehet, hogy a nép állandó jelzője azért lett az istenadta, hogy ne bírja az istenkísértést. Vagy már nemcsak a fent, hanem a lent is lidércessé vált, és így a lidérc a lidérces világban nem tudja önmagát szemlélni, hiányzik az emberi közvetítő, az emberi

jelenség. Hiányzik valami, ami miatt az Igének is testté kellett válnia.

Hiába, olyan helyzetben vagyunk, amikor már semmit nem lehet a régi módon, ahogy a szocialisták pátriárkája mondaná. Nem kapaszkodhatunk a politikába, hogy onnan hatalmat, főleg erőt nyerjünk. Sőt, az egyik legveszélyesebb lidérc az a politikai nyelvhasználat, amely rátelepedett az életünkre és fojtogatja szellemi teremtőképességünket. Ráadásul ahelyett, hogy levetnénk ezt a szellemi Nessus-inget, önbecsapó képletek gyártásával menekülünk előre. Ha lenne pénz, lenne elég forrás, akkor minden működne. Odaállunk kunyerálni az országos gazdasági tervezésképtelenségügyi hivatalhoz, hogy adjon több pénzt, mert vége a magyar kultúrának. Hát nem ad, mert nem vagyunk számára kikerülhetetlenek. Mert csak szidni tudjuk, segíteni nem. Már régen nem tudjuk bizonyítani, hogy mi, a szellem szabadkőművesei ismerjük az aranycsinálás titkát, s ha eredményt akar, szövetkezzen velünk. Túl sokat felejtettünk – az is lidércszokás –, hülyére lehet venni teljesíthetetlen feladatokkal, például azzal, hogy a munkahelyen bérként munkanélküli segélyt kapó pedagógusokat el kell küldeni, mert akkor… mit lehet megspórolni? Tehát túl sokat felejtettünk, s már mi is csak halványan emlékszünk rá, hogy egy pillanatban, amikor fordítani akartunk a világon, kibújtunk alkimista barlangjainkból, ahol különben nem az aranycsinálást akartuk feltalálni, hanem annál fontosabbat, az elemző tudományt, csak az ifjúság odacsábítására és a debilek bosszantására fecsegtük azt, hogy aranyat csinálunk. De amikor az akkori gazdasági mélyponton egy pillanatra előbújtunk, mert elegünk volt a „gazdálkodók”, a „gazdák” tehetetlenségéből, akkor azt mondtuk beképzelten:

ti csak arannyal tudtok szellemet teremteni, hát legyen. Fölrajzoltuk az aranycsinálás alkimista háromszögét. Lopd el az innovációt, a legmodernebb szövéstechnikát Indiából, zavard el Angliában a parasztokat a földjeikről, tenyéssz birkát, állíts elő gyapjút, olcsó szövetet, és indulj el a háromszög útján: először Angliából Afrikába olcsó szövetért, végy nagyon olcsón rabszolgát, vidd el Amerikába, add el drágán, majd térj haza Angliába és kezdd elölről. Kövesd ezt a háromszöget, és ömlik az arany, annyi, amihez képest az inkák kincse árva lányok lyukas garasa.

Azt a „bűnünk” se feledjük, hogy Goethe-ével mi neveztük el a kettős könyvvitelt az emberi szellem egyik legcsodálatosabb találmányának. A bűvészinas, a gazdaság lidérce fellázadt, homokozónak tekinti a kultúrát, az egész társadalmat. Homokot rendel, és hozzá öntőmintákat, és együgyűként, mert csak ez az egy ügye van, a kettő általános egyensúlyát őrzi. A mester szavait már régen feledte, hogy az egyensúly hiánya veszélyes, de az egyensúly maga a halál.

De hát kedves értelmiségi lidércbarátaim, mi nem váltunk együgyűvé, vagy akár egy-ügye-fogyottá is, mikor a tizenkilencedik és huszadik század süllyedő technokrata álmai után kullogunk? Ne csodálkozzunk hát, hogy az egész magyar kultúra úgy néz ki, mint egy felszámolás előtt álló MÉH-vállalat. Megy a selejtezés, a szanálás, a bezúzás. Közben a felszámoló biztosok a hitelezők megbízásából elkezdték a kulturális padlások lesöprését is. Már az éhbérért dolgozó kulturális rabszolgákat is elküldik, a létező szocializmus ideológiai pénzecskéit, a kultúra munkásainak felkeresztelt népművelőket, pedagógusokat, muzeológusokat, könyvtárosokat leértékelik.

Kedves barátaim, „helyzet van”, ki kell találni valamit. Legalább szabaduljunk meg lidérceinktől, adjunk nekik teljesíthetetlen feladatot: szanálják a magyar kultúrát. Ám ha már ők sem tudnak semmit kezdeni, nekünk kell kitalálnunk valamit. Nekünk, akik az elmúlt évek változásaiban Bolond Istókká váltunk. Azonban azt kevesen tudják, hogy a magyar irodalomban két Bolond Istók-kép van. Az Arany János által megénekelt terjedt el. Eszerint Bolond Istók élhetetlen, elkallódott népi tehetség. Ezzel szemben Petőfi 1847-es Bolond Istókja bölcs, életvidám fiatalember, aki boldogságot, teremtő életet alakít maga körül. Ezt a szellemi fonalat követi Weöres Sándor. Nála Istók így beszél. Ott élek mindenkiben: a törtető izgatottakban mélyen eltemetve; a nyugodtakban, akik meg bírták őrizni azonosságukat saját gyermeki jobbik énjükkel, szinte tapinthatóan.

Barátaim, Bolond Istókok, a lidércűzés kora jött el.

(1995)

Tavaszt szülnek még a rombolások*

Isten áldd meg a… Ezzel az ellentmondást nem tűrő mózesi felszólítással kötött Isten és a magyarság között új szövetséget az 1820-as években egy akkor valójában a kortársai által ismeretlen költő: Kölcsey Ferenc. Állítólag 1823. január 22-én írta ezt a verset, legalábbis ezt írta rá dátumul. Az irodalomkutatás viszont úgy véli, hogy ez nem valószínű. Már csak azért sem, mert 1829-ben jelent csak meg nyomtatásban.

Amikor néhány évvel ezelőtt a politikai változások előszelétől megérintett őszinte nemzeti felbuzdulásban néhány értelmiségi kigondolta, hogy kell egy nap, amelyen a magyar kultúrát ünnepeljük, akkor a *Hymnus*nak ezt a valódi vagy vélt születésnapját jelölte meg ünnepnapként. S bár vitatkozhatunk a dátumon vagy azon, hogy van-e értelme egy kitüntetett napon éltetni a magyar kultúrát, az nem kétséges, hogy nagy válság idején igenis érdemes felmutatni és odahelyezni a Hymnust a magyar kultúra fókuszába. Mikor már úgy látszik, semmi nem segít, akkor elmormolni az imát: Isten áldd meg a magyart.

Közben észrevenni, hogy ez nem a megadás, a megalázkodó összeroppanás imája, hanem benne van Mózes istenkí-

** A Pesti Vigadóban a Magyar Kultúra Napja alkalmából rendezett ünnepi hangverseny bevezetője*

sértő, követelőző hite, az, hogy áldanod, segítened kell, mert „ez a nemzet a te néped”, és „mit mondanak a többiek, ha elhagysz bennünket”.

Ha van értelme egy olyan ünnepnek, mint a *Magyar Kultúra Napja,* az csak az lehet, hogy elmondjunk egy imát a magyar kultúráért. Egy olyan imát, mint a Hymnus, amely számba veszi az elmúltakat, megtervezi az eljövendőt, és a beteljesedéshez kéri Isten áldását.

Nemsokára véget ér ez a „múltat végképp eltörölni” címkéjű század. Már látjuk, kik a nagy vesztesei: a hűségesek. Vesztesei a parasztok, akik hűek a földhöz, a munkások, akik hűek a munkahelyhez, a szerény, de biztos kenyeret adó munkához, és azok az értelmiségiek, akik hűek egy kultúrához.

Ma, a Magyar Kultúra Napján, ebben az ezredvégi várakozásban be kell ismernünk, hogy ennek a századnak a nagy vesztesei vagyunk mi magunk is, magyar értelmiségiek. Ha beismerjük, akkor fel tudjuk tárni, hogy miért kerültünk ilyen helyzetbe. Az ünnep arra jó, hogy emelkedett méltósága elvezessen bennünket az igazsághoz, ahonnan újjá tudjuk építeni az optimizmust, a hitet, a reményt.

Talán ott kellene kezdenünk a feltárást, hogy miért küszködünk magával az ünneppel is. Mitől zavaros az áldomásra emelt ünnepi bor, mely egykor Tokaj szőlővesszején nektárként csepegett, s ambróziacsókként hűsítette ajkunk. Mitől szakadt félbe az igehirdetés: ezt cselekedjétek az én emlékezetemre. Miért nem lehet cselekedni az ő és a magunk emlékezetére?

Mintha hipnózis alatt állnánk, legalábbis ezt mutatja a gettóba zárt életünk tartós depressziója. Hamis nevet adunk a

minket uraló dolgoknak, az álcázás titkos cinkosságában élünk. Nem tudjuk megalkotni a felszabadítás nyelvezetét, pedig csak azzal tudnánk értelmezni az elfeledett vagy háttérbe szorított összefüggéseket. Amíg az meg nem születik, addig az állítólag elmúlt létező szocializmusnak, ennek az egész halálkoreográfiás századnak a holt lelkei vagyunk. Nem tudjuk felmutatni azt az eleven lelket, amely nélkül nincs kultúraépítés. Amíg föl nem ismerjük, a változás, a változtatás lehetőségének lényegét fedi el a politikai dramaturgia, mely úgy von be bennünket a politikába, hogy észrevétlenül ki is szorít belőle. Bármennyire fájdalmas is, be kell vallanunk, hogy a politikát elvesztettük, s közel állunk ahhoz itthon és világszerte, hogy a kultúrát is elveszítsük.

Az ökológia tudománya éppen mostanában tárja fel *a visszavonulási terület* fogalmát teljes valóságában. Értelmezése szerint gyengébb népcsoportok, vagy növények és állatok, amelyeket a kiirtás veszélye fenyeget, visszahúzódnak olyan vidékekre, amelyeket a győztes erősek megvetnek. Nekünk is ezt kellene tennünk, vissza kellene húzódnunk a kultúra centrumába, ahol nekünk a magyar kultúra van. Az a magyar kultúra, amely ha meg akarjuk határozni, feltételez egy hazát és egy emberi közösség által teremtett minőséget. A haza, amelyről itt beszélünk, a szeretetbe van beágyazva, egy szabad, érzelgősségtől mentes szeretetbe, amelyben nincs nyoma sem a szorongásnak, sem a hazugságnak, sem a gyűlöletnek. A haza itt a történelem eddig még teljesen be nem váltott, de folyamatosan beváltható ígérete. Központi érzése az otthonlét, amely csak a kultúrában tud kiteljesedni. Abban a kultúrában, amely meghirdeti a kulturális békét, a magyar kultúráért cselekedni készek békéjét. Ez a kulturális építkezés integrációs, összefogó erejét ki tudja terjeszteni a fáradt, tehetetlen, politikától fásult nemzet egészére. Így maga a kultúra lesz életünk politikuma. Egy olyan erő, amely talán még ezt a csődbe jutott életrendszert is képes totális hatalmától megfosztani.

Kölcsey Hymnusa áldást kért minden magyarra, s mivel „annyi balszerencse között oly sok viszály után” még megvagyunk, talán harmatozik ránk onnan felülről áldás. Áldás, amely feltámasztja bennünk a reményt, hogy Hölderlinnel együtt higgyük:

Annak, mit a kor megtépni vágyott
holnap virágban kell állnia!
Tavaszt szülnek még a rombolások.

(1996)

A magyar kultúra biztosítása

„Mint aki fiút áldoz az apja szeme láttára,
olyan az, aki a szegények vagyonából áldoz.”

A magyar kultúra kincskereső kisködmöne egyre foltosabb, az újravarrások mentén is szakadozik, sőt talán ott a legjobban. Úgy látszik, hosszú menetelésünk a toldozgatások-foldozgatások világában a végéhez közeledik. Nem halaszthatjuk tovább, meg kell próbálnunk elkészíteni a leltárt, ám ehhez struccfejünket ki kellene húznunk kulturális homokozónkból.

Úgy tudjuk, vagy csak úgy reméljük, hogy az élet, ha mély támadás éri, önvédelemre szerveződik. Nem ismerünk a történelemben mélyebb és kényelmesebb támadást, mint ami a huszadik század végére kiteljesedett az emberi kultúra sokarcúságát hordozó nemzeti, etnikai kultúrákkal, és egyáltalán a közösségi, önmagukat kiteljesítő kultúrákkal szemben. Az elmúlt ötven évben sokszor feltámadt naiv hitünk, hogy vannak a világban olyan uralkodó politikai filozófiák, amelyek az emberi jelenség kulturális kiteljesedését szolgálják, szertefoszlott.

A politika mára már szélsőségesen alárendelődött a gazdaság tőkeérdekeinek. Így napjainkban annak is örülnünk kell, hogy a világméretekben ügyeskedő konszernek tömegtermelésének egységesítési folyamatában néha még megtűrtté nyilvánítottak valami, ami helyi érték, ami emberléptékű, amiből rügyet hozhat a kultúra kicsiny aranyágacskája. A megtűrtből viszont nagyon könnyen lehet tiltott, na persze ma már nem

rendőrállami gumibotokkal, hanem a minden eddiginél totálisabb hatalomra törő tőkekoncentrációs táborok finánccsendőrsége által.

A helyzet drámaiságát mutatja, hogy ezek a kemény meghatározások már nemcsak szegény, adósságcsapdában vergődő kis országok populista politikusainak démonológiai szótárából származnak, hanem a világ legnagyobb pénzintézeteinek lelkiismereti okokból lázadó funkcionáriusainak szájából. Így Davison Budhoo a már címében is tanulságos *Enough is Enough* (Ami elég az elég) könyvéből, vagy Ulrich Duchrow*: Europa im Weltsystem* 1492–1992. (Európa a világrendszerben 1492–1992).

Ezekben a kritikai anyagokban nem kevesebbet állítanak a szerzők, mint azt, hogy a nyugati tőke finánccrendőrsége, a Nemzetközi Valutaalap a hét nagy ipari állam politikai vezetése mellett most az adósságok segítségével kisajtolja az eladósodott országokból mindazt, amit csak lehet. Vagy pontosabban: az eladósodott országok szegényeiből, mert ezen országok gazdagjai országuk adósságának egyharmadát a tőke külföldre áramoltatásának formájában éppen azokban a német, svájci, japán és amerikai bankokban helyezték el profittal, melyek tönkreteszik országukat.

Feltéve, de meg nem engedve, hogy ez így van, akkor azokban az országokban, ahol ez a mechanizmus működik, végzetesen és többszörösen bezárul a kör. Először azért, mert elviselhetetlenül kemény adósságtörlesztésük miatt el kell sorvasztaniuk szociális és kulturális területeiket. Ezzel lebontják az adott országban az emberi erőforrást, a jövőt. Másodszor, mert éppen tőkeszegénységük miatt harácsoló tőkét kénytelenek bevonni, amelynek fő jellemzője, hogy csak akkor jön

be, ha biztosítani tudja, hogy viszonylag olcsó, képzetlen munkaerő nagy munkaigényű résztermelésbe kapcsolható be, ha ökológiailag veszélyes termelést lehet elvégeztetni, és ha biztosított a megtermelt érték minél nagyobb részének gyors és egyszerű kivitele. Harmadszor, és talán ez a legveszélyesebb, az ország vezető pénzügyi körei a fentebb említett összefonódás miatt nem érdekeltek az adósságcsapdából kivezető alternatíva kidolgozásában.

Félreértés ne essék, nem abban kellene érdekeltnek lenni, hogy megtegyék azt az őrültséget, hogy egyik napról a másikra felmondják az adósságtörlesztést, hanem csak abban, hogy a shylocki kés elégedjen meg egy ország szíve helyett „csak" a fél karjával. S hogy közgazdász észjárással is érthető legyen: tisztességes nemzeti burzsoáziáknak – ha ez a kifejezés nem önellentmondás – törekedniük kellene arra, hogy visszatérjünk Keynesnek Bretton Woodsban el nem fogadott javaslatára, vagy vizsgáljuk meg az olyan javaslatok létjogosultságát, mint Susan George 1988-as svájci adósságtalanítási modellje, amelyben a hitelezők számára is kezelhető formában megadnák a szegényeknek azt a lehetőséget, hogy önálló szocio-közgazdasági és ökológiai fejlődés útjára léphessenek.

Végezetül a filozófiai szappanopera szintjén is totálisan megvallott és megvalósított liberalizmus és demokrácia korában talán az is elvárható lenne, hogy a világ jótevőiként aposztrofált nemzetközi pénzügyi szervezetek és pénzügyi mozgásaik demokratikusan átvilágíthatóak legyenek. Na jó, ez az utolsó tétel csak egy rossz vicc, távol álljon tőlem, hogy nemzeti burzsoáziákat öngyilkosságra szólítsak fel. Megelégedhetnénk az első két kérdés felvetésével is.

E bevezető után meg lehet kérdezni, hogy ezek a nagy nemzetközi gazdasági összefüggések mennyiben érintik a magyar kultúra helyzetét és házi feladatait, amennyiben a bevezető mondat igaz, hogy hosszú menetelésünk a toldozgatás és foldozgatás világában véget ért. Én úgy látom: véget ért. Észre kell vennünk, hogy teljesen új helyzet van. Be kell vallanunk, hogy nincs kiút, és ezt éppen azért kell megtennünk, mert így találhatunk más szinten kiutakat.

Nézzük, mi történt az elmúlt hat évben, ami miatt ilyen drámai következtetést kell levonnunk. Először is: ha bevalljuk, ha nem, a számolás kemény tényei bizonyítják, képtelenek vagyunk adósságainkat úgy visszafizetni, hogy talpon maradjon a gazdaság. Ráadásul az 1989-es bázisévhez viszonyított tíz éven belül teljesen felszámolódik a társadalom nagy része számára megfelelő és megfizethető szociális és kulturális ellátás. A kulturális területet ez azért is mélyen érinti, mert most fogja szembetalálni magát ebben a században másodszor a társadalmilag tűrhetetlen mértékű értelmiségi munkanélküliséggel. Azért társadalmilag tűrhetetlen mértékű, mert bár a statisztika a munkanélküliség emelkedésének csak tízszázalékos szintjét fogja kimutatni, de ebben a tíz százalékban a munkanélküliek nagy része értelmiségi lesz.

Ebben a pillanatban a második világháború óta először tudatosodik a magyar társadalomban a munkanélküliség sokkja. Ráadásul egy olyan helyzetben, amikor az EU gettószerűen zárt belső piacára áruval betörni majdnem lehetetlen, és így szinte nincs mire átképezni a munkaerőt. Kivéve néhány bedolgozói terület betanított munkási szintjét. Amikor a GYOSZ elnöke – meggyőződésem szerint tisztességes indíttatásból – azt mondta, hogy örüljünk, ha nagy konszernek be-

dolgozói lehetünk, és ezért tegyünk meg mindent, akkor számbavette-e azt, hogy ennek a lépésnek mekkora a szociális vesztesége, vagy hogy közben a magyar kulturális élet összes jelentős forrása elsorvad. De a gazdasági ésszerűség oldaláról is megkérdőjelezhető ez a lépés, ha ennek a bedolgozói kegyelemnek az ára – éspedig látjuk már most is, hogy az az ára –, hogy az ország hagyományos népességeltartó szektorai is elsorvadnak. Mindenekelőtt a mezőgazdaság, amelynek helyzete szélsőséges modellként mutatja az egész gazdaságunkat nyomorító helyzetet.

Ha most leszámítjuk azt a nem csekély kárt, amit az elmúlt hat év – szakmaiságot sokszor figyelmen kívül hagyó – politikai ide-oda döntései okoztak, akkor ki tud kiutat mutatni egy olyan helyzetben, amikor az EU protekcionista piacpolitikája Nyugatról szorítja ki az árut, az energia-charta felé szorított FÁK-országok Keletről nem tudnak fizetni. Ráadásul – ahogy a világban általában – a támogatásokat lényegileg nem a parasztok kapják, hanem a köréjük telepedett területek, például az élelmiszeripar, a kereskedelem, az exportcégek stb. Ebben a nemcsak a mezőgazdaságra, hanem az egész magyar gazdaságra jellemző helyzetben mondd meg, Széchenyi szelleme, mi emelhetné a nemzetet, s honnan jönnek elő a kiművelt emberfők? Tudom a választ: „Hitel kell tágosb értelemben…, s hinni s hihetni egymásnak." Hitel kell tágosb értelemben, emberi hitel, és nem a hitegetés már tíz éve tartó szirénhangjai.

A parlament gazdasági bizottságának elnöke – különben kiegyensúlyozott és mértéktartó cikkében – kijelentette, hogy az *1929–1933-as válság méreteit is meghaladó visszaesés van Magyarországon.* Ennél halálosan keményebb mondatot ma

nem lehet mondani. Ebben a helyzetben szerinte az a megoldás, hogy az adósságról még a tárgyalás is a tabuk tabuja. Ehelyett idézem: „*hozzá kell látni* az oktatás és az egészségügy kiadásának ésszerűsítéséhez, *csökkenteni* kell az ingyenes szolgáltatásokat. *Át kell alakítani* a családi pótlék, a gyed és a gyes, valamint az anyasági segély finanszírozását. Csökkenteni kell a tb kötelezettségvállalását a betegek táppénzellátásával kapcsolatban is." És *általában csökkenteni kell* a fogyasztást és abból finanszírozni a nagyobb jövedelemtermelést. Ez önmagában véve a közgazdasági modellezés steril világában és egy valahol elképzelt országban még tisztességes ajánlat is lehetne.

Ám Magyarországon, ahol a már egy évtizede folyó restrikció – még ez a felemás is – milliókat nyomorít meg, ráadásul úgy, hogy közben egyre mélyebbre süllyedünk az adósságban, ez már nem járható út, ez tragédiához vezethet. Nem lehet azt mondani valakinek, vágd le a két lábad, és az árából támogatjuk, hogy majd egyszer kinőjön újra, mert ez hazugság, és azt sem lehet mondani, hogy áldozd föl a két karod, két lábad, s ebből tudsz majd egyszer egy motoros tolószéket venni annak a „szerencsés" nyomorék valaminek, ami belőled megmaradt, mert ez meg tisztességtelen. Nem olyan végletesen veszélyes-e már a helyzetünk, hogy politikusoknak, közgazdászoknak vagy bárki másnak fel kellene tenni azt a kérdést, hogy csak két út van: vagy fölmondjuk az adósságtartozást és megfojtanak, vagy addig fizetünk, amíg megfulladunk? Ne haragudjon meg senki érte, de én azt a sumák harmadik utat, hogy hatmillió koldus árán négymillióan a „fenn az ernyő, nincsen kas" különböző fokozatain vegetálhatnak, tisztességtelennek, továbbá társadalmilag kezelhetetlennek tartom.

Mégiscsak egy út van, amit a „hitel kell tágosb értelemben" gondolat sugall. S ha senki más nem indul is el ezen az úton, a kulturális területnek el kell kezdenie ebbe az irányba tájékozódnia. Főleg egy olyan világban, amelyben egy steril pénzügyes szemlélet kimondhatja, hogy rátok, vagy rájuk nincs szükség. Mi, értelmiségiek, papok és irgalmas szamaritánusok utódai csak azt mondhatjuk: senkinek sem engedjük el a kezét.

Ez a kijelentés természetesen csak zsolozsmás barátok naiv imája egészen addig, amíg meg nem vizsgáljuk, hogy mekkora a szegénység, és milyen forrásaink vannak még egyáltalán.

Először is szívós munkával el kell kezdenünk szegénységeink teljes körű feltárását. Ez lehet majd az alapja egy új gazdaságnak, ami nem egyszerűen csak anyagi gazdagodás, hanem az emberi teljesség helyreállítása felé tett lépés. Csak teljes körű feltárásban találkozhatunk a szegényekkel – magunkkal is, akiknek élete mindennapos tanúja a veszteségeknek. Mennyire korlátozta, megkötötte, leszűkítette és így kínossá tette ez a század a szegénység fogalmát. Hűen gazda(g)ságközpontú elképzeléseinkhez, a szegénység fogalmát kizárólag azokra az emberekre vonatkoztatjuk, akiknek kevés a jövedelmük, vagy egyáltalán nincs is. *Holott az igazi szegénység az összeomlott kulturális környezet, amely szegénységek összefonódó láncolatából áll.*

Minden kielégítetlen emberi szükséglet szegénységet jelent. A fennmaradás szegénységét a nem megfelelő jövedelem, élelem, lakóhelyiség okozza. A védelem szegénységének oka az erőszak, a fegyverkezés. A gondoskodás szegénységéhez a hatalmaskodás, az elnyomás és a természet kizsákmányolása vezet. A megértés szegénységét az oktatás alacsony színvonala, a részvételét a nők, gyermekek és a kisebbségek kiszorulása okozza. Az identitás szegénységének oka az idegen értékeknek a helyi és regionális kultúrákra való ráerőltetése.

Ezekből a tényekből is látszik, hogy mind a „szegény", mind a „gazdag" országok a szegénység csapdájában vannak. A kisebb országoknak éppen áttekinthetőségük, emberléptékűségük okán nagyobb esélyük van a kilábalásra, könnyebben mozgósíthatják a szegénységek legyőzéséhez szükséges fantáziát és akaratot. Csak előbb be kell vallaniuk átható szegénységüket.

A mai pártpolitikai gondolkodásnak ezekre a kérdésekre, úgy tűnik, nincs megoldása. Ehhez csak a kultúra, a kulturális környezetet újjáépítő módszeres, tág horizontú, önkritikus gondolkodás tud alternatívát teremteni. Például azt, amit Manfred Max-Neef *emberléptékű gazdaságtana* javasol. Szerinte ha egy csoport nagyon szegény, a szolidaritás és a kölcsönös segítség növelheti a védelem, a gondoskodás és a részvétel érzetét. Ha a magyar kulturális életen segíteni akarunk, akkor ilyen szükséglet-kiegyenlítéseket kell feltárnunk, mivel így a változást szerves és következetes módon lehet megvalósítani. Ezzel egy időben a kulturális területen ki kell dolgoznunk, meg kell valósítanunk és meg kell védenünk olyan mintákat, amelyeknek eredőjében nem az önzés és a pazarlás munkál. Továbbá rá kell mutatnunk azokra a farizeus politikai gondolatokra, amelyek a társadalom további szélsőséges elszegényedéséhez vezetnek.

Manapság két ilyen divatos veszélyes gondolat is jelen van. Az egyik az a sztereotípia, hogy mozgósítanunk kell a gazdaság tartalékait. E gondolat hátterében, mint ezt már fentebb is jeleztem, valójában csak a szociális, egészségügyi, oktatási és kulturális kiadások szélsőséges megnyírbálása áll. Természetesen ezeken a területeken, mint minden hiánygazdaságban, van pazarlás, de amíg az államháztartás teljes és igazságos átvilágítása meg nem történik, amíg nem látszik, hogy milyen pénz merre mozog, addig egy ilyen terv tisztességtelen. Ráadásul ha van még egyáltalán tartaléka a magyar gazdaságnak, az éppen az a humán tőke, amely ettől az elvonástól megroppan. A másik az előzőhöz kapcsolódó gondolat, hogy nem segélyezni kell, hanem munkát adni. Ebben az a veszélyes, hogy a steril gazdasági gondolkodás a humán társadalmi ellátást *egyre inkább segélynek és nem befektetésnek tekinti.*

Az ilyen lépések a szegények páriákká tételéhez és valójában az egész társadalom teljes elszegényedéséhez vezetnek. „Mint aki fiút áldoz az apja szeme láttára, olyan az, aki a szegények vagyonából áldoz" – mondja az általam mottóként kiemelt bibliai idézet. Szegénységünk fentebb is vázolt tételes feltárása és a szegénységeinket naponta újratermelő mozgások folyamatos átvilágítása most már halaszthatatlan feladatunk.

Ha valaki úgy véli, hogy élete veszélyeztetett, életbiztosítást köt. *Ki kell dolgoznunk azokat a formákat, amelyek a magyar kultúra életét egy veszélyesen eldurvuló gazdasági környezetben „biztosítják".* Ebben a munkában az egyik legsürgetőbb feladatunk annak megtalálása, hogy a kulturális területen jelentkező értelmiségi térvesztést hogyan lehet egyénekre lebontva is ellensúlyozni? Úgy vélem, a kulturális szfé-

rának más területek érdekeit nem sértő, sőt, azt modellként segítő védőhálót kell képeznie tagjai számára.

Ennek első lépése lehet egy *Kulturális Ösztöndíj és Segélyalap* (KÖSS), egy kulturális karitász-alap létrehozása, amelynek igazi célja a közvetlen segítségen túl az is lehet, hogy az értelmiségi munka értékét fenntartsa, becsületét, tekintélyét helyreállítsa. Az alap anyagi forrását a nagy magyar kulturális alapítványok közös, ilyen célú feladatvállalása biztosíthatja. Itt kell megjegyeznünk, hogy az a szélsőséges politikai akarat, amely ezeket az alapítványokat úgynevezett *közalapítvánnyá* kívánja változtatni, *többszörösen veszélyes a magyar kulturális életre*. Először és legfőképpen azért, mert a közalapítvánnyá változtatás egyszerűen újraállamosítás, amelynek eredményeként megteremtődnek annak a restrikciós lépésnek a feltételei, hogy ezeket az utolsó forrásokat is kivonják a kulturális szférából.

Kimondhatjuk tehát, hogy az alapítványi háborúban jelenleg a magyar kultúra szabadságharca folyik. Kétszeresen is: mert a központosító, bonyolult és drága adminisztrációt működtető rendszer ütközik meg a most formálódó, csekély adminisztrációt igénylő, áttekinthető szövetkezéseken alapuló társadalmi mozgásokkal. Ebben a helyzetben a széles körű kulturális szövetkezés elvét kell meghirdetnünk, s hozzá a forrásokat megteremtenünk. Fel kell elevenítenünk a szövetkezés Magyarországon kialakult pozitív formáit, és adaptálnunk kell – főleg kulturális vonatkozásban – a más országokban működő szövetkezeti rendszereket, mint például a *Raiffeisen* vagy a *Briarpatch* mozgalom. E vállalkozásokban az a nagyszerű és számunkra teret nyitó, hogy nem a minden áron erőltetett profit, hanem a szükségletek kielégítésének elve

alapján működnek, és az emberek széles körét be tudják vonni tevékenységükbe. Feladatunk a szövetkezés új és megújuló formáinak segítése, hogy azok néhány év után saját lábra állva új hátteret teremtsenek kulturális életüknek.

Természetesen nem lehetünk naivak, s főleg nem demagógok. Mit ér démonológiai szótárt szerkesztenünk nemzetközi pénzügyi hatalmasságok és azt kiszolgáló helyi kormányok ellen, amíg először magukban fel nem tárjuk a legfőbb hibákat, az együttműködésképtelenség, a szolidaritás hiányát, a szociális érzéketlenséget. Azt, hogy az ipari forradalom óta az úgynevezett szabadversenyes kapitalizmus kiteljesedésével, a totális konkurenciára épülő társadalom megjelenésével az antiszociális ösztönök túlságosan is kifejlődtek. Nem véletlen az sem, hogy nem egy hívő széplélek, hanem a modern gazdaság pápája: Keynes kénytelen kimondani az ítéletet, hogy *ez a világ hasznossá tette az alantast.*

Ha valakik, mondjuk mi, a magyar kulturális terület veszélyét érezve és ezáltal sarkallva újra akarjuk építeni a létet egyedül még menteni képes szolidaritást, akkor ezzel az alantassal kell megküzdenünk. Ráadásul először önmagunkban. Be tudjuk-e tartani legalább az iskolás fiúk erkölcsi szabályát, hogy „ne bántsd a kisebbet", mert innen már csak egy lépés, hogy *segítsd is őt*.

Ugye milyen furcsa, hogy nekünk, cinizmusra mindig hajló értelmiségieknek most papolnunk kell, de végveszély van. És ez most az egyszer nemcsak retorikai szemfényvesztés, hanem tény. Ralf Dahrendorf, a világhírű társadalomtudós egy Budapesten rendezett konferencián mondta ki a keserű mondatot: Magyarország még nem jutott át a könnyek völgyén.

Szép lassan és ügyesen felforrt a béka alatt a víz, a béka időben nem ugrott ki, így aztán megfőtt. Most fog kiderülni: nekünk több eszünk van-e a békánál? Van-e megfelelő taktikánk és stratégiánk, vagy tovább sírunk és nyafogunk? Aki igazán nagy bajban van, annak meg kell keményítenie a szívét, egyszerre szelídnek és erősnek, cselekvőnek kell lennie. A következő évek egyik legnagyobb kihívása, hogy a fokozódó agresszivitás közepette megőrizzük szelídségünket úgy, hogy közben ne bénuljon meg cselekvőképességünk. Ezért javaslom, hogy alakítsuk ki a magyar kultúra biztosításának többlábú és többszintes rendszerét.

Ebben a rendszerépítésben ne az ellenségeket keressük. Sőt szelíd, de szilárd akarattal vonjuk be a társadalmi háromszög kamarákon túli másik két tagját, a *kormányzatot* és a *szakszervezeteket* is. Ki kell derüljön: ebben az országban senki nem akarja, hogy abbamaradjon a kulturális építkezés, hogy ne tudjuk megválaszolni, mi végett vagyunk a világon.

Azt javaslom, hirdessük meg a magyar kultúra csendes, erőszakmentes, de makacs menetelését az életért, az életéért. Ezt a menetelést be kell biztosítanunk minden szinten. És minden szinten túl a magasban, ahol a haza van.

(1995)

Miért épít az ember templomot?*

Frajka Félix
ferences tanáromnak

Úgy szerette Isten a világot, hogy kezdetben elhatározta, egylényegű lesz vele. Így az Ige testté lőn, s a világ templommá vált. Ez a példaadó őscselekedet sarkallja az embert, akiről tudva lévő: az Úr hasonlatosságára teremtetett, hogy templomot építsen a Teremtőnek…

Az építő hittel hiszi, hogy a templom olyan szent övezet, amely a kozmosz szerkezetét tükrözi. Benne egyszerre jelenik meg a világ és az ember, a bennünk élő isteni képmás tisztasága, Krisztus, a keresztény élet fókusza. A templom lelkünk mandalája. A hívőknek a templom a kapu, az Út, a felemelkedés Istenhez, spirituális beteljesedés. Ezért kell minden időben templomot építeni, vagy ha lerombolják, újra kell rakni a falakat, úgy, mint ennek a kicsi románkori templomnak itt, az elpusztult Gercse falu közepén.

Véljük, hogy most, mikor itt ez a templom újra ép, megnyugszanak az elfelejtett és emlékezetünkben őrzött ősök lelkei. Ma együtt vagyunk velük, lelkeink együtt örülnek az Úrban. Örülünk még akkor is, ha tudjuk, hogy a templomot sokszor lerombolják, megszentségtelenítik. Korunkban, az önimádat társadalmában egyenesen a szent hely megsemmisíté-

** Elhangzott 1997. augusztus 15-én a gercsei középkori templom újraszentelésén.*

se a fő cél. A világban és bennünk is lévő gonosz most már az oltárhoz közeledik. Cinikusan fölszólít: hiábavaló, sőt nevetséges tett a templomépítés, és hirdeti, hogy a templomépítők a fő bűnösök. Az oltárt az értékrendek teljes megcserélésével lehet elfoglalni, majd így az Úrfelmutatás helyett színre lehet vinni az Antikrisztus csodáit, a nagy paródiát. Ám az oltárnál a hegyi beszéd Krisztusa áll fehér stólával. Kezében longinusz lándzsája a szeretet rózsája. Őt látja az ember, aki az oltárhoz közeledik, fénylő arccal áldozni megy. Ezért a találkozásért épül fel a földi szent helyeken templom, ha lehet kőből, fából is, s mikor nem lehet, akkor csak benn, a szívünkben.

Nekünk most itt, Krisztus után 1997. augusztus 15-én, Nagyboldogasszony napján, három évvel a nagy millecentenárium előtt megadatott, hogy egy újjáépült templomot fölszenteljünk. Ebben a fölemelő pillanatban illő, hogy néma főhajtással gondoljunk őseinkre, a templomépítő magyarokra. Azokra, akik ezt a templomot is eredetileg építették, és azokra mind, akik a Kárpát-medence szent helyére építették Magyarországot, hogy ebben a földi hazában sok templom épülhessen az Úr dicsőségére, aki minékünk őriző pásztorunk minden időben.

A Nagyboldogasszony-nap a magyarság kitüntetett ünnepe. Ebben az ünnepben egyesült az ősmagyarok Boldogasszony szimbóluma a római katolikus Mária-kultusszal. Vezérlő hitünkké vált benne a születés, az élet keletkezésének tisztelete az asszonyon keresztül, aki a lábát a kígyó fején tartja és a Napba öltözött. Szent István az ő oltalmába ajánlja az országot. Ő a régi magyarság szenttiszteletének a központi alakja. Az Ómagyar Mária siralomban: világnak világa, virágnak virága. Vásárhelyi András versében: asszonyoknak szépsé-

ges tüköre, ördögöknek ő nagy töredelme. Pázmány Péter fohászában: aranyos násfa, jóság pálmája, nömös liliom. Minden ő, ami születés, keletkezés jóság és szépség, minden, ami óvja az életet. Ő a Nagyboldogasszony, a középkori pecsétek tanúsága szerint Szentmária, és nekem Szentes Mária, édesanyám. Ő a történelem folyamán sokszor végveszélybe sodort magyarság utolsó menedéke. Ahogy Lancsics Bonifác írja, ha:

Úgy vagyon mi dolgunk, mintha Egyiptomban
Babilonnak tornyát építenénk hazánkban
akkor csak az segít ha így imádkozunk:
Boldogasszony anyánk, régi nagy patrónánk
Nagy ínségben lévén így szólít meg hazánk
Magyarországrul, Pannóniárul
Ne feledkezzél el árva magyarokrúl.

A mai keresztény magyarságnak legnagyobb feladata a Boldogasszony, a Mária-kultusz feltámasztása. Ezért szenteljük ezt a templomot most fel az ő tiszteletére.

Miért épít az ember templomot? Istenért, hazáért, magunkért. És még valamiért. Azért, mert annál, hogy az ember saját lelke templomában egyedül imádkozik, csak egy nagyobb dolog van, ha közös célért együtt imádkozunk, s ezt cselekedjük az ő emlékezetére.

És most mi, templomépítők és templomszentelők, fogadjuk a főpap szavát: sursum corda! Emeljük fel a lelkünket ezen a szent helyen. Őrizze ez a templom az Úrhoz közeledő lényünket olyan rejtelmes szeretettel, mint ahogyan a Templom-hegy alá rejtett frigyládát óvják a vadolajfából faragott éber kerubok.

MÉDIA-KOLLÉGIUM

Az időből felszabadítható részletek

„A napló legjobb része az, ami nincs leírva."
(Thomas Merton)

Ez a napló egy ilyen furcsa „fotográfia” egy furcsa évről

Egyszer volt, hol nem volt – vagy talán még van is –, volt egyszer egy testület, ami latinul kollégium. Volt egyszer egy média-kollégium. A magyar parlament hozta létre Országos Rádió és Televízió Testület néven, hogy területén vigyázza a demokráciát. Mivel e testületnek én is tagja valék, nem arra vállalkozom, hogy megmérjem a munkáját, hanem csak arra, hogy a munka közbeni eklektikus benyomásaimat közzétegyem.

Különben lehetséges, hogy nem is olyan rosszul működik ez a testület, mert állandóan elszánt támadások kereszttüzében van. Sajnos főleg ebben a században Magyarországon hozzá kellett szoknunk, hogy akit, akiket nagyon támadnak és minden rossznak elmondanak, azokról később kiderül, csak egy bűnük volt, tisztességesebbek próbáltak lenni, mint ellenfeleik. Másik oldalról az is tapasztalat, hogy akiket nagyon dicsérnek, mindenkori „népszerűségi” listák élén tartanak, nem egyebek, mint szerencsétlen bábok, vagy tudatos hazaárulók. Hogy ki mi volt és mit ért, eldönti az idő és mindenek felett Isten igazságosztó szeretete.

Teljesen véletlenül kerültem a testületbe. Egy ismerősöm keresett meg, hogy a KDNP jelölésével vállaljak tagságot a

Duna TV kuratóriumában. Mivel ez a televízió szellemi szerelemgyerekem és én voltam az első elnöke, úgy gondoltam, tudok ott segíteni. Behívtak a KDNP-frakcióhoz – ahol nagyrészt sem engem nem ismertek személyesen, sem én őket –, és felkértek, legyek ORTT-delegáltjuk, mert nekik egy ilyen pártokon kívüli szakértőjelölt kell. Végül elvállaltam, és elkezdtem írni ezt a naplót. Nem vagyok rendszeres naplóíró, bár a 70-es, 80-as évek ügyeiről, Csoóri Sándor, Nagy László, Kormos István, Kiss Ferenc, Somogyi József és mások melletti kulturális bojtárkodásomról több feljegyzésem van.

Ehhez a naplóíráshoz az indító lökést egy fotó adta. Ezt a képet a 70-es években találtam, s többek között az jellemző rá, hogy azóta életem meghatározó lépéseinél hirtelen szinte véletlenül előkerül a ládafiából. Első ránézésre érdektelen, de csak az elsőre. Valahol az 50-es évek Magyarországán játszó-

dik a történet. Egy Gerard Philipe arcú férfi menekül egy fakarusz mögött, egy, az idő „divatja” szerint öltözött nőszemély elől. Már látszik, hogy végzetszerűen lecsap rá az a gyanús lötty, amit a hetéra zúdított utána egy fazék- vagy biliszerű edényből. Mégis tündéri a kép, mert a játék egy pillanata a magyar történelem legmélyebb pontján az ÁVO Magyarországán.

Az itt következő napló egy ilyen furcsa fotográfia egy furcsa évről.

1996. május 14.

Mit jelent nekem a hatalom szerkezete most, a huszadik század végén? Én, öreg cinikus, hányszor kapom magam azon, hogy belecsúszom hatalmi feszültségekbe, földi pörökbe.

Ma, 1996. május 14-én hallgatjuk meg azokat a pályázókat, akik az ORTT hivatalvezetőjévé (helyettes államtitkári beosztás) szeretnének válni. Itt ül egy testület, szinte csak férfiak. Bejön egy szőke nő. Még virágzik, de már sok élet van az arcán. Hogy nézek erre a nőre? Mint nőre? beosztottra? munkatársra? leendő barátra? barátnőre? Állandóan összekapaszkodik bennünk erosz és a hatalom.

1996. május 15.

Micsoda éjszaka volt a Selyemgombolyítóban! Teljesen szürreális. Ha egyáltalán a politikába, a hatalomtechnikai játékokba illő szó az, hogy szürreális. A szokásos médiaklub (az ellenzékiek által jelölt kurátorok borkóstolónak keresztelt klubja) ült össze. Száraz badacsonyi szürkebarátot kínáltam. Szőlővirág illatú, zamatos bor. Micsoda rendszerváltás a borkultúrában, sőt úgy látom, hogy csak a borkultúrában mozog a rendszerváltozás. A borszakma java heroikus vállalkozással kilöki magából a selejtet, a hazugot. Mint ami például az édes badacsonyi szürkebarát volt. Ismerjük el, az átkost nagyon jellemezte ez a túlédesített hazug bor, ez a cukros húgylé. Szerintem a szerencsétlen ízlésű NDK-sok provokálták ki, akik idejártak szabadságpótlékot fogyasztani a legvidámabb barakkba. Szabadságpótlék és borpótlék együtt, s élhettünk ártatlan debilitásban az életünk mellett.

Különben az éjszaka. Az ötpárti „ellenzéki” társaság előtt kihívóan leszabadkőműveseztem A. J.-t. Frenetikus hatása volt, Zs. A.-ék meghökkentek, hogy mit merészelek.

Ma az ORTT-ben napirend előtti felszólalásomban belecsaptam a médiás résébe. Számon kértem T.-n, hogy testületi határozat nélkül összevissza tárgyal és nyilatkozik. Ezzel nagyjából a többiek is egyetértettek. Azt hiszem, T. ezt soha nem bocsátja meg, vagy ha igen, akkor lesz belőle valaki. Veszélyes dolog a demokráciára hivatkoznunk egymás előtt, mikor mindnyájunkban kisnapóleonok elfojtott, nehezen visszatartott hatalmi vágyai munkálnak, és a hübrisz a maga teljességében.

1996. május 21.

Tegnap a Parlamentben hübriszkedtem. Összefutottam K.-val és G.-vel. Kifejtettem nekik, hogy miért alkalmatlan S. S. is és általában alkalmatlanok azok az elnökök, akik anyagiasak, s ezáltal zsarohatók.

Később F. és G. F. nagyjából egyetért. Non potuit intrare terram Hungariae… idézem, hogy szakrális „királygyilkossággal” el kell távolítani a jelenlegi médiaelnököket. Legyen új Föld és új Ég.

Ülés közben Korniss Mihály Kádár-anyagát olvasom a Beszélőben. Korniss ilyen mondatokkal tobzódik: Kádár bunkó, de nagyon tanulékony, intelligens, mint egy csatornapatkány, rettentően ebbe a XX. századi börtönállamvilágba, latrinalétbe illő figura… stb. Meglepően pontosan látja Kádár politikai machiavellista senki volták. Magtalansága és hatalomvágya viszonyát freudi mélyen. Csak egyet nem, vagy túl jól azt is, és

arról szól az egész, hogy ezt elfedje: Kádár mint Aczél médiuma is, politikai proli Góleme.

1996. május 22.

Tegnap az ORTT testületileg kivonult Balatonszéplakra, a Média Hungary rendezvényre, ami a médiahajó és egy vidéki közművelődési továbbképzés szintjei között lebegett. Közjáték: az egyik kolléganő jelenlétemben fölajánlotta egy úrnak, hogy igyanak pertut. Ezen én műfelháborodtam, hogy velem nem. A hölgy megvigasztalt, hogy sorba állhatok egy későbbi tegezésre. Erre elmeséltem neki, hogy egy ilyen történet egy nagykövetnének már nagyon sokba került, s utána nem győzött szőlőfürtbe fűzött féldrágakövek tömegével kárpótolni. Mindenesetre a tanulság az, hogy a pertut én fizettem. Ilyen az élet, többnyire csak fizetővendégek lehetünk mások ügyeiben; adysan és blúzosan: Lázárok mások csókos lakomáján. De miért sikerüljön nekem minden. Vagy miért vagyok olyan mazochista, hogy ily kis „vereségeket” is értelmezek. Talán így múzsázok ki magamból némi nosztalgiát, édes-keserű ízeket, hogy ne húzzon le magával ez a mindennapi bürokrácia, amibe életemben először süllyedtem. De megérdemeltem, hübriszem rántott ebbe a helyzetbe, és most itt fontoskodom az ORTT-ben. Ámítom magam, hogy a HAZÁT szolgálom. Közben mélyen sejtem, hogy médiafronton olyan, az egész világot behálózó erők mozognak, amelyben egy olyan fogalomnak, mint a haza, nincs jelentősége. Pontosabban ha van, az az, hogy a tömegkommunikáció éppen a haza fogalmát akarja teljesen felszámolni. Talán ezért lesz az otthon, a haza létezésünk szerelmeskertje, a XXI. századra a legfontosabb fogalom.

Egy hónapja halasztgatom a VILÁG-LÁTÓ-KÉP, a VIDEOKATEDRÁLIS téma első változatának megírását, pedig legkésőbb a jövő hét elején le kellene adnom az Ökotájba.

Miből álljon a bevezető? Elég, ha arról írok, hogy a főiskolásoknak szemináriumi feladatot kell adni. A feladat: szimbólumkutatás. Képzeljük el, hogy a világ egy kiemelt helyén (szent hely) megjelenítünk néhány számunkra fontos szimbólumot. A szent hely: Óbuda, Hajógyári-sziget, mert Európa mértani közepe (amint ezt néhány éve a térképen kiszerkesztettem).

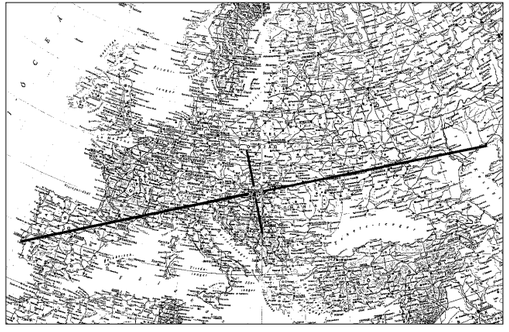

Közben Safranski Schopenhauer-könyvében olvasom: Aki bolondok dühét magára vonja, ostoba. Az ostobaságra viszont „szuperokossága" ragadtatta, önteltsége és fölényétől való elbizakodottsága. A Duna TV S.-ügyében nem ilyen ostoba vagyok én is?

Énekelni és csendben lenni.

Most jut eszembe egy ugyanebben a könyvben olvasott történet. Danzigban mesélték a fiatal Schopenhauernek. A raktársziget kapuit éjszakára bezárták, és elengedték a vérebeket. Aki ezután a szigetre merészkedett, széttépték a kutyák. Egyszer egy ismert gordonkás pityókás hangulatában virtuskodásból fejébe vette, hogy szembeszáll az éjszakai bestiákkal. Alighogy átmászott a kerítésen, rárontottak az ebek. Ő hirtelen végighúzta a vonóját a hangszerén. A kutyák megtorpantak, majd egy idő után békésen letelepedtek köré. Schopenhaueri példabeszéd a zene hatalmáról.

Az ökológusok azt mondják (mert materialisták), hogy a Föld egy zárt rendszer. Az előző történet mintha azt mutatná, hogy mégsem zárt rendszer.

1996. május 28.

Tegnap az ökörkörrel (Óbudai Polgári Társaság) Pannonhalmára kirándultunk. V. A. fogadott kenetteljes beszéddel. Eszembe jutott, hogy a Duna TV keserves indulásánál nem állt mellénk. (…) Pedig Pannonhalma (Mons Sacer Pannoniae), Pannónia Szent Hegye fontos szent hely. Mikor roppant meg Pannonhalma elkötelezett magyar szellemisége? Vagy nem is volt? Mindig Róma internacionalista érdekeit képviselte? Vagy a II. József-i rendmegszüntetés roppantotta meg?

Fenyőfőn, a Bakonyban egy köri tagunk, Sasvári Gyula látott bennünket vendégül. Gyönyörűen karbantartott egyholdas telek. Látszik, hogy ez egy minden hétvégi ház. Vaddisznópörkölt, kitűnő villányi vörös bor, kicsit gyengébb fehér, Vörösvárról literes házi sör, baráti vendéglátás, séta a falu körül s a faluban, felújított barokk templom. Janó és Andrea nagyon jól érezték magukat. Ez jóvátétel nekem is. Mondtam Andreának, ezt hívják úgy, hogy egy kellemes nap. Öregszem, állítgatom meg az időt, keresem a kellemet.

(…)

Ismét Schopenhauert olvasva: Minden növény elsősorban is a hazájáról mesél, ennek éghajlatáról, és ama talaj természetéről, amelyből sarjadott. „Az akarattalan szemlélés boldogsága" a világ átváltoztatása olyan színjátékká, amely érdek nélküli tetszéssel szemlélhető. Fontos-e a parasztnak a haza, neki, aki elsődlegesen „növényien" létezik? És az értelmiség hogyan létezik ebben az összefüggésben? „E létezés mögött ugyanis ott rejlik valami más, ami csak akkor válik megközelíthetővé a számunkra, ha a világot lerázzuk." Mindnyájan Schopenhauer csúnya nővérei vagyunk.

1996. május 29.

Meddig érdemes részt venni egy hatalomtechnikai játékban? Meddig egy értelmiséginek? Hermeneutikai szintekig, amíg megértjük. De maradhat-e kívülálló a megértő? Megértés-e az, ha csak átlátunk egymáson? Megértés-e, ha elvetve napi vágyainkat, földi céljainkat, közeledünk a hatalom szerkezetéhez. Lehet, hogy a földi hatalom az egyetlen fenomén, amelyet a megértéssel nem lehet tisztán megismerni. Hogyan lehet a hatalméhséget másban úgy megfékezni, hogy közben nem használunk hatalmat. Ez a krisztusi tett?

1996. május 30.

Elkészült az általános pályázati feltétel a frekvencia-„privatizációhoz". Kimérjük a magyarok egét. Szinte semmi nem marad hazai kézben, s közben demokráciáról, versenysemlegességről, igazságosságról fontoskodunk. Pedig csak az erősebb kutya elvét legitimáljuk farizeus törvényeskedéssel. És nemzetközivé lesz holnapra a … világ, az ég is. Ez a bús magyar ég is itt a fejünk felett. De biztos van, lennie kell egy optimista szcenáriónak is. Csak tehetség kellene hozzá kitalálni valami megkerülhetetlent. Csak újra erősnek, fiatalnak és bátornak kellene lennie egy nemzetnek. Mint volt az előző millennium idején. Szent István-i lendülettel kellene építenünk ezt a nagy ádventet, amelyben már benne vagyunk mélyen. Kiben tudatosul teljes valóságában, hogy négy év múlva új évezredet kell kezdenünk, új évezredet a magyarságnak és az emberiségnek. Le kell váltanunk egy fáradt, fasizmusokkal teli fejlődési elképzelést; egy csődbe jutott életrendszert kell totális, egész világra kiterjedő hatalmától megfosztani. Mit szólna egy sztoikus, aki tudja vagy véli, hogy a bizonytalanság és a boldogtalanság annak eredménye, hogy valaki olyasmire törekszik, ami nincs teljesen hatalmában. De valakinek hatalmában van mozdítani a mozdíthatatlanon. Vagy csak látszatra mozdíthatatlan ügyekkel állunk szemben, amit áttörhet egy eredeti cinikus filozófusi gondolat: ha egy csepp bort öntünk az óceánba, az már új óceán lesz? Meg kellene találni a változtatás lehetőségének nemes borát. Mielőtt eladjuk a magyarok felől az eget, az emberiség elől az otthon zöld füvét (blues).

1996. június 4.

Lezárult a Duna TV pályázata. (…) Keményen ütköztem, de K. F. és az SZDSZ átnyomta. Kié most már a Duna TV? Kicsit úgy éreztem magam a hétvégén, mint akinek a szerelmetes szép okos fiát a szeme előtt legyilkolják. Így nem is mentem ki a Testület szentendrei barátkozó bulijára. Biztos hisz-

tisnek tartanak. De mi értelme a jópofáskodásnak, ha halomra pusztítjuk egymás legjobb ügyeit? Talán érdemes lenne mindent újragondolni. Egész nemzedékem halogatja, hogy átgondolja létezésének értelmét, hogy átvilágítsa ügyeinek állását. Milyen lélekkel készülünk a Nagy Millenniumra. Ezer évvel ezelőtt már flagellánsok csordái csavarogtak Európában, készítve testüket és lelküket a pusztulásra, a büntetésre. Mi most hogyan tudnánk felemelni lelkünket? Hogyan tudnánk kivágni magunkat, ha kell, egyik lábunkat lerágva is ezekből a napi primitív, fontoskodó, rossz politikai ügyekkel teli csapdákból. Például, hogy ne süllyedjek a bosszú bugyraiba ebben a Duna TV-ügyben. Egyáltalán végképp békén hagyni a halottakat, békén a temetőben. Az ember megtörli a szemét, fejére teszi a kalapját, megfordul, és elindul a temetőkapu felé. Szikrázik a nap a kapun, felül a felirat: FELTÁMADUNK.

Most is itt van előttem, ami elsüllyed és ami föltámad. Mi süllyed el ezen az ezredvégen, és mi támad fel? Ezt kellene elemezni. Főleg azt, ami feltámadhat, vagy ami egyáltalán megszülethet. Például egy új értelmiség, egy új kráteszi alkat, aki a szegény ember tanácsadója. Legalább az, ha már a megváltó krisztusi tett nem látszik lehetségesnek a 666-os antikrisztusi időben. De antikrisztusi időben is lehetséges a szolidaritás, talán még a szeretet is. Hja, Epiktétosz: választanunk kell a külső dolgok rabszolgasága és a sérthetetlen erkölcsi szándék szabadsága között.

(…) Sokkal többet kellene foglalkoznom az Ökológiai Akadémiával a szigeten. Világfigyelő hellyé kellene válnia, de nem csak olyan földi értelemben, mint a Worldwatch Institut.

Valami frekvenciaügyben tanácskozunk. A törvény össze van zavarva. L. erőlködik, T. J. jogi szöszmötöl, W. biflázza a törvényt, R. mosolyog, gat-get, J.-nek fölcsúszott a rövid szoknyája. A nyitott ablakon térzene jön be. Estére Trianon emléktüntetés lesz. Székely himnusz: Maroknyi székely … Majd: fenn a Hargitán tratta ratta, fenn a Hargitán. Milyen szomorú. Olyan a hangulat, mint a Kádár-rendszer végén. Bent még fontoskodnak a hivatalnokok, kinn rianás. Most is benn nyugtatgatjuk magunkat: megy a modernizáció, demokráció… De mi van kinn, a Hargitán, s benn, a szívünkben, ahol ez az irredenta dal szomorúan zeng.

1996. június 11.

(…) Tegnap az egyik püspökkel arról beszélgettem, hogyan jelenik meg a vallás a televízióban. Én megjegyeztem, hogy kínosan. Képmutatásban az úrfelmutatás. Krisztus ha ezt látná, lehet, hogy „káromkodna".

Az egyház és a pártpolitika viszonyát vitattuk. T. Cs. azt mondta, sikerült eltávolodniuk a pártpolitikától. Kérdeztem, hogy a klérusnak is sikerült eltávolodnia a liberális pártok rejtett és nyílt támogatásától? Pannonhalmán a támogatók hálatábláján két nagy név: Soros és a Postabank. Beszéltünk a kulturális és a vallási szféra nagyon szerencsétlen különállásáról, ami az elmúlt negyven év következménye.

1996. június 12.

Már megint túl sokat vállalok. Ráadásul augusztusban el kellene kezdeni a gercsei templom helyreállítását. Milyen egyszerű lenne, ha csak tervezni, szervezni, építeni kellene, de az a sok hivatal, amit be kell járni… Ez is Golgota. Ráadásul nekem sok helyen van ismerősöm. Hogyan intéz el egy olyan ember valamit, akinek ez nincs? Pénzzel? És ha az sincs? Akkor marad a pária lét … Hát ehhez a templom-rekonstrukcióhoz nagyon elkél az isteni segítség. Az elpusztult Gercsény falu közepén áll a rom. Félúton Pesthidegkút és a hármashatár-hegyi Virágos-nyereg között. Áldott szép táj veszi körül. Úgy fedeztem fel, hogy kisebbik fiammal jó szánkózóhelyet kerestünk. Meg is találtuk a Virágos-nyergen. Onnan tűnt szemembe a festői tájban magányosan szomorkodó rom. Tudtam, hogy kezdenem kell vele valamit. S mit lehetne jobbat, mint újra élővé tenni, felszentelni?

1996. június 13.

A Magyar Hírlap nevű nagyon magyar lap, úgy látszik, most már hetente megtámad. Múlt héten Duna TV-ügyben, most a Művészeti Szabadművelődési Alapítvány van soron. De nem tetszem valakinek a Központban! A kömény mag ismét listára vett. Most már egyre jobban bírom.

Tegnap a R. kérte, hogy találkozzunk. Meghívtam a Selyemgombolyítóba a készülő bormúzeumba. Választottam a feleségének egy muskotály bort; vele egy száraz szürkebarátot kóstoltunk. Barátkozó volt a hangulat. Bár én jeleztem, hogy az elkövetkező lépései teremtik csak meg a bizalmat. Mindenáron össze akar hozni B.-vel és Ö. Sz.-szel, hogy kibéküljünk a Duna TV ügyében. Én hangoztattam: legyilkoltátok az egyik legkedvesebb szellemi gyermekemet. R. azt mondta, még nem. Gondolom, ő nem látja át, s talán nem is érdekli az ügy. Annyira már engem sem. Nagy tanulság arról, hogyan kezdhet bele az ember barátaival együtt valamibe. Nagy barátságmorzsoló menet volt ez. Eléggé átalakította az életemet.

1996. június 18.

Június 14-én, pénteken az Attila utcában felavattunk egy furcsa emlékművet. Makovecz Imrét megkereste egy öregasszony, hogy ráhagyná az ingatlanát, amennyiben készít egy olyan emlékművet, amely azoknak állít emléket, akik nem haltak bele az elmúlt negyven év atrocitásaiba, de tönkretették az életüket. Elkészült a mű: egy betonkalickában ül egy meggörnyedt férfialak, szemben egy tükörrel. Ha a rácsos ajtó mögé állunk, magunkat is láthatjuk a tükörben. Fáradt arcunkat s rajta barázdálva ezt az elmúlt 47 évet.

1996. június 19.

Magyar Kulturális Szövetség, elnökségi ülés. Téma: a filmes vállalatok privatizációja. Az ÁPV Rt.-től beszámolót tart K. I.. Régi ismerős. Boldogult úrfi koromban, amikor a Fiatalok Népművészeti Stúdióját vezettem, ő volt a KISZ KB területi referense. Egy kicsit büdösnek tartott bennünket, népi, nemzetieket. De talán nem volt nagyon ártalmas. Kifinomult úrifiú.

1996. június 25.

Tegnap ismét a Szekszárd környéki borvidéket és a Völgységet jártam. K. L.-t is magammal vittem. Nagyon élvezte a dolgot. Találtunk is egy kitűnő chateau-nak való kúriát és területet, de azt egy hónapja eladták.

Ebédre kísérőnk, Sz. G. régész apjához mentünk a szőlőhegyi pinceházukhoz. Az öreg kirúgott volt MSZMP-s szekszárdi vezető. Kultúrfelelős volt. Ma is büszke rá, mit tett a megyében a kultúráért. Beszélgetés közben világosul meg számomra, hogy azzal a régi megyei KISZ-titkárral ülök

szemben, aki akkor volt vezető, amikor nyomoztak ellenem az 1972-es fadd-dombori népművésztáborban. Hogy ráijesztettek az ott nyaraló, dolgozó, ifjú népművészekre a kérdezősködők. Mily kicsi a világ, s végesek az emberi életkörök. B. A.-ban majdnem „sógorságba" keveredtem vele. Megúsztam, ő talán nem.

Délután pannon szőlőindás tájak, káprázatos völgyek. Kis völgy, szerb templom és egy kolostor. Hosszú combú, szikár, szőke apáca meséli szent együgyűséggel, hogyan élnek. Reggel kéréssel fordul az Úrhoz, és délre már meg is kapja. Nekünk is őszintén javasolja ezt a megoldást. Hite hegyeket mozgat. Jó hallgatni a templom áhítatos klímájában. Üdítő a transzcendens jelenléte és tartózkodó befogadása.

1996. július 2.

Újlőrincfalván elkezdődött A. nyári MIF-es textiles tábora. Kicsinosítottuk a házat, a kertet. A barackfák roskadásig vannak. Nem győztem alátámasztó karókat szerezni, hogy meg ne szakadjanak. Sikerült beindítani a kerti szivattyút is, ami egy igazi népi lelemény. Nagyon olcsó és jól működik. Ide lerajzolom a vázlatát, hátha ez a rajz ezer év múlva segítség lesz egy lepusztult földön.

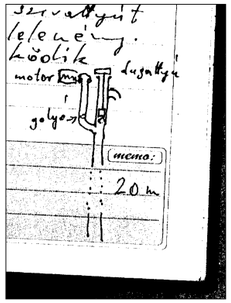

Gyurkovics Tibor és Földváry Györgyi keresett meg. Györgyi előásta az Új Szellemi Front anyagot. Most elküldte néhány közéleti személyiségnek, hogy fogalmaznák meg, mi a helyzet ma a magyarság legfontosabb ügyeivel. Valójában én is csak most olvastam teljes terjedelmében a vitát. Talán Illyés és Németh László írásait olvastam boldogult úrfi koromban. Most úgy látom, Pap Károly merte feltenni a leglényegesebb kérdést: a magyarság és a zsidóság viszonyát. Ő, aki zsidó származású, bátrabban is vethette fel ezt a kérdést. Így én most kibújok alóla. Új Magyar Szellemi Front helyett egy régi-új magyar álomról fogok írni. Ráadásul esztétikában rejtőzködve*: Petőfi utolsó pohara Barguzinban* címmel. K. L.-tól meg kell kérdeznem:

Mikor halt meg az ő barguzini Petőfijük?

1856 május.

Milyen betegsége volt?

1. Vérmérgezés (?)

2. Akasztás, fojtás (?)

Vélhető-e, hogy méreg volt a halál oka?

?

Ott lakott-e mindig, vagy máshol is?

Mikor a postamester lányának fia született, ő Barguzinból Eliszunba ment dolgozni, ott halt meg!

Volt-e családja?

Együtt élt Annuskával. Fénykép van az unokákról, dédunokák is élnek.

1996. július 9.

Vettem a fiamnak egy csillogó-villogó MT-biciglit. Pedig sajnos becsúszott neki egy hármas magyar nyelvtanból. Az anyja meg volt rökönyödve, milyen engedékeny vagyok. A kölyök is meglepődött, nem akart hinni a szemének. Kimentünk kettesben pecázni a Tisza-tóra. Próbáltam nevelni a gyereket. A magam módján: szelídek öröklik a Földet stb. Ő azt mondta, hogy nem akar földet örökölni. Neki elég a ház a hegyen és egy ilyen vidéki nyaraló. Nem volt elég energiám hosszan beszélgetni, nevelgetni. Inkább csak a kételyt építettem benne a földi hívságok talmi voltáról. De örömmel látom, hogy mozog a gyerekben az élet; Isten nagy ajándéka, hogy két ilyen remek fiam van. Öröm csiszolni őket, magamat is nevelem általuk, ők nevelnek engem.

1996. július 10.

(…)

1996. július 16.

Hétvégén Lőrincfalván voltam. Most fejeződött be A. szövőtábora. Itt volt az amerikai nagybácsija is. Körbevittük a tavon. Egy kicsit úgy járt, mint egy amerikai – nem Párizsban, hanem – a Hortobágyon. Átjött a polgármester, hogy vállaljam az augusztus 20-ai díszbeszédet. Érdekes, ebben az évben rajta kívül még Hatvan és Abádszalók is felkért. Úgy látszik, emelkedik az ázsióm: Vanitatum vanitas.

A hét végén átfutottam Petőfi összes műveit. Sokszor jutott eszembe, amit Páskándi mondott, hogy Petőfi rossz költő, és Csoóri ellenvéleménye, hogy a magyar kultúra csodagyereke. Sok unalmas műdal s néhány világirodalmi mércével is mérhető, nagy költői gondolat. A legfurcsább, hogy egy ilyen fiatalembernek a központi témája a halál és ennek romantikus költői-nyelvi szimbóluma, a temető. Szinte semmi érzéke a transzcendencia iránt. Kimondható, hogy szinte materialista költő, a köznapi élet közvetlen dolgaiból építkezik, amikor szürreális, akkor is inkább a folklór szürrealitása szintjén és onnan kölcsönözve. Talán ő is érezte saját súlyát, amikor Aranyt a világirodalom egyik legnagyobb költőjének nevezte.

1996. július 23.

Még mindig készülődöm a Petőfi-cikkre. Meglepő párhuzamok sejlenek fel. Az 1848-as forradalmak s benne a petőfik; balekok, médiumok voltak egy egész Európára kiterjedő különös mozgásban. Az 1789-ben elkezdett európai destabilizáció második lépcsőfoka volt az 1848-as, majd harmadik az 1917-es. Mintha az 1989-es lenne a negyedik lépcsőfok. Ebben a mostani rendszerváltozásban mi ugyanolyan balekok voltunk, mint Petőfiék. Ahogy legyártatták velünk A. J.-t, az példaértékű. Ami utána, általa, vele és ellene történt, az is. Érdemes lenne most már tételesen végiggondolni, tételesen elemezni, hogy ki kinek a szövetségese. Valójában milyen erők feszülnek milyen erőknek? Meglepően rejtjelezett és átlapolt a világ. Lehet, hogy ez mindig is így volt, lehet, hogy most új történet indul, vagy indulhat. Mekkora felelősség, ha bambán elmegyünk mellette.

1996. július 30.

K. L.-lel lenn voltunk Bölcskén kastélyt nézni. A. amerikai nagybátyját is vittem. A kastély egy elvarázsolt parkban áll. Nem igazán szép, egy ráépítés ügyetlenül megváltoztatta az arányait. Nem messze tőle egy gyönyörű kis kápolna, benne míves faszerkezetek teljesen épen. A tulajdonos felesége kalauzol. Valaha szép, ma meggyötört, szomorú szemű asszony. A férje a látogatás idejére elmenekült otthonról. Veseállo-

mást, majd lovaspanziót akartak létesíteni, de a férj építészeti vállalkozása tönkrement, s így most árulják a kastélyt öt hektár parkkal, tíz hektár erdővel és a Duna-parton egy 500 méteres partszakasszal. Ez összesen 40 millió forint. Nem is drága, és látszik, hogy harmincért is ideadnák. De kinek van tíz éve kivárni, amíg beindul az itthoni gazdaság. Nem volt jó látni az első bukott vállalkozók meggyötört arcát. Hány ilyen ember lesz az elkövetkező években! Bár arról is vannak adatok, hogy sokkal kevesebb magyar vállalkozás megy tönkre – a tapasztalatlanság ellenére is –, mint a nemzetközi átlag.

L. szekszárdi barátja, Sz. G., a kísérőnk szervezett egy kis pinceszerezést is. Két remek gazdával találkoztunk a bölcskei pincesoron. Szép gazdag falut mutatnak a pincék. Nyolcszáz gazdának van a faluban pincéje, tehát valójában mindenkinek. Szépen, tisztán kezelt vegyes bort iszunk, főleg szilváni, rizling és tramini dominál. Az egyik gazda a megyei borverseny állandó győztese. Igazi emberi nyelvet és lelket simogató, lágy borai vannak. Megbízhatók, mint egy parasztasszony: nincs benne semmi különös – de semmi démoni sem. Az élet kiszámítható, tisztességes, értékes keretei között mozog.

1996. augusztus 22.

Eltelt a nyári szabadság. Most voltam életemben először kéthetes hivatalos beutalóval szabadságon. ORTT-tagként államtitkári jogon Öszödön, a kormányüdülőben. Főleg Janó miatt, hogy végre nyaralhasson a Balatonon. Furcsa társaság volt jelen. Az időszakaszban a fél kormány (pénzügy-, agrár-, külügy-, munkaügyi miniszterek) és egy csomó államtitkár és helyettes. Belterjes elvtársi légkör. A kormány SZDSZ-es tagjai, azt hiszem, tüntetően nem voltak jelen. Valahogy mégsem forrt össze, ami összetartozik. Nagy vendégjárást szerveztem, először G. J. és P.-ék érkeztek. Gyula megtanított vitorlázni. Majd B. Jancsi jött. Nem tudott pontyot fogni, csak egy zsák keszeget és gardát. Hétközben G. Cs.-ék érkeztek, majd D.-ék hétvégére. És a nagyfiam, Bálint is megjött, közvetlen Görögországból. Janó egyből összebarátkozott a szomszéd kisgyerekekkel. A kisebbik, egy kislány, Nóri pont úgy nézett ki, mint édesanyám gyerekkorában, mint azon a festményen, amit Thurmeyer festett. Működik az örök átváltozás és az örök visszatérés. Csak már semmi nem ugyanoda kötődik. Az állandó mozgás nem engedi az újraazonosulást. Lehet, hogy veszélyes is lenne, sőt unalmas is. Bár fájdalmasan izgalmas is lehetne.

1996. augusztus 27.

Beköltöztünk az ORTT új székházába. A Reviczky utcában a volt Bánffy-palotába. Nagyon elegánsan van helyreállítva. Most már olyanok vagyunk, mint egy intézmény. A testület belső feszültségei oldódtak, de nincs is most tét. Az általános pályázati feltételek vitája megy nyúlósan, unalmasan. T. nem tudja vagy nem akarja értelmes időkeretek között tartani a vitát. Nincs kedvem hozzászólni, nincs is nagyon értelme. Mindent legalább tízszer újrarágunk. Elég egyszer egy körben szólni, azt se nagyon veszik figyelembe. Vagy hülyülök, vagy impotensek vagyunk.

Tegnap E. L.-lel és G. J.-vel nekirugaszkodtunk a magyar kultúra ügyeinek. Úgy véljük, fel kellene már tárni a magyar kultúra igazi lehetőségeit és lehetetlenségeit. Ehhez két háttért kellene első lépésben átnézni: A gazdasági beszédnek a gazdaság valódi tartalmát és mozgásait elfedő szélhámosságait. Valamint a társadalmi beszéd publicisztikában látható zavarait. (…)

1996. augusztus 28.

Tegnap a Selyemgombolyítóban média-borkóstoló volt. Most a testületi tagokat hívtam meg. A menü: Sauvignon Blanc, Pinot Gris, Chianti és 1987-es Villányi Cabernet, valamint a csúcs, egy MUMM brut (fanyar) pezsgő volt. És mesék tőlem a borokról és a borokhoz és nőkhöz való viszonyról. R.-en keresztül „üzentem" H.-nak, hogy nincs joga lemondani történelmi magyar területekről, a magyar Szent Korona területeiről. Ez nem lesz olyan megbocsátható stikli, mint a pufajkásság. Ez tényleg felelősségre vonást von maga után. (…) Ez nem évül el.

A mai ülésen Panaszbizottság ügyben nagyon összecsaptunk T. J.-vel. Ő H. G.-t, az egyik legelfogultabb ultraradikális neoliberális alkotmányjogászt jelölte a bizottságba. Erre én P. B.-t javasoltam egyensúlynak. J. azt próbálta előadni, hogy H. azért nem olyan kínos, mint P.. Ez stigmatizálás – válaszoltam –, mert ezzel azt állítod, hogy a mi stigmásunk nem olyan stigmás, mint a tietek. Úgy látom, visszavonja H. jelölését. Tanulságként elmondtam, nem kellett volna elkezdeni és fokozni az elmúlt hat évben a stigmatizálást. Ebben egyetértettünk.

1996. szeptember 4.

B. T., a volt MDF-es képviselő keresett meg. Egy jól menő rádiója van Miskolcon, s szeretné, ha még jobban menne. Elmesélte, hogy '93-ban, Csurka kizárása után azt mondtam neki a Kulturális Bizottság folyosóján, hogy nektek, MDF-liberálisoknak mostantól politikailag végetek, s ez így is lett. (…)

Délben M.-mel arról beszéltünk, hogy a világ erősei feladni látszanak az etnikai indexet. Mintha nem az lenne már meghatározó, hogy ír vagy zsidó vagy német tőke, hanem az, hogy a legerősebb a másik legerősebbel, a konkurenssel köt szövetséget. Ez a globalizáció következménye. Olyan nagy összegű tőkekoncentráció szükséges minden lépéshez, ami miatt nullára kell csökkenteni a rizikót, s ez csak a legnagyobb ellenféllel való közös vállalkozásban lehetséges. Mi lenne, ha ezt Magyarország, – mint hosszú távú stratégiai befektetés – kérdésében meggondolnánk. (…)

1996. szeptember 12.

Sűrűn zajlik az élet. Ülés ülésre halmozva. Tényleg entropizálódik, fáradtságot termel magából monoton mindennapi tevékenységünk. Kitörhetünk ebből vajon, s merre? Előre, az ismeretlenbe, vagy „hátra", az elefántcsonttorony nirvánájába. Tegnapelőtt a MÚK vezetőivel, K. Cs.-vel és P. P.-vel hozott össze N. G. Panaszkodtak a konzervatív újságírók irtózatos kiszorítottságáról. Bejelentették, hogy az idén is indítják a Médiabárkát a Velencei-tavon, mert az utolsó pillanatban sikerült pénzt szerezniük. Még szerencse, hogy megszavaztattam a testülettel: ha elmegyünk a Médiahajóra, akkor a Médiabárkára is el kell mennünk. Úgy vélem, kemény legitimitást adunk ezzel a MÚK-nak. Pálfyék a Móricz Zsigmond újságíróiskolát is szeretnék az idén is működtetni. (…)

Tegnap a Kulturális Bizottság meghallgatta D. J.-t, mint az MDNP jelöltjét az ORTT-be „államtitkárnak". Régen találkoztam Jóskával, barátságosan üdvözöltem és egyből meghívtam

a Selyemgomolyítóba a jövő keddi média-borkóstolóra. Úgy láttam, hálás ezért a gyors befogadásért. Az ülésen érthetővé vált, hogy miért. N. G. kifejtette, hogy D.-vel az SZDSZ erősödött az ORTT-ben. (…)

1996. szeptember 17.

Valamelyik nap arra ébredtem, hogy a halálomról álmodok. Valójában egész életünkben a halálunkról álmodunk, s talán egész halálunkban földi életünkről fogunk álmodni. Érdemes szépen élni.

1996. szeptember 18.

Tegnap K. J. kérésére ismét volt média-borkóstoló a Selyemgombolyítóban. (…)

Elkezdtük a templomrom helyreállítását Gercsén. Ezt a gyönyörű környezetben fekvő középkori templomot szeptember elején kezdtük el újjáépíteni. Állandóan esett az eső, a viharos szél összedöntötte a felépített nagy sátrunkat. Az építész késik a tervvel. Misi bácsi, a kőműves, érezve a kiszolgáltatottságot, állandóan zsarolja Jánost, az építésvezetőt. Az építész elszámolta magát, és három méterrel rövidebb gerendákat rendelt stb., stb.. De azért Isten segedelmével haladunk. Bízva bízunk. Jövő hét végén, szombaton az óbudaiak (ökörkörünk), a pesthidegkútiak és vendégek részvételével, meg a jó idő jószerencséjével, ünnepséget tartunk, erősítve magunkat a továbbépítéshez.

1996. szeptember 24.

Napok óta esik az eső. Nem megy a templomépítés. Mintha az Úr se velünk lenne. Kinek a temploma a templom, és a kereszt kinek a szimbóluma? A Napé, Krisztusé vagy a 12. bolygóé, amely 3600 évenként megjelenik? Mikor is jelent meg utoljára, és miért nem jön már? Hol a szárnyaskereszt-szimbólum megtestesült alanya? Ki-mi a ferde kereszt jelöltje? Ez nekünk, magyaroknak, akiknek egyedül a világon ferde kereszt van a koronánkon, most már egyre fontosabb… De miért esik lassan egy hónapja egyfolytában az eső?…

1996. szeptember 26.

Tegnap testületileg elmentünk a Médiahajóra. Ott tülekedett az egész „médiaelit" és környezete. Nem fértünk föl a két hajóra, hozzákötöttek egy harmadikat. K. M.-mel is összefutottam, aki showt adott elő a pénzügyminiszterek reggelijén. Már volt benne némi whisky. Lesöpörjük ezeket szellemileg, Jóska, mondta elégedetten. Én ebben a tudatban szóltam hozzá az ORTT fórumon. Hadat üzenve a mostani pénzügyminiszternek kijelentettem, hogy aki azt állítja, hogy a médiatörvény nem finanszírozható, az azt állítja, hogy a demokrácia nem finanszírozható. Az esti tévéhíradó ezt a gondolatot emelte ki. Ott volt a hajón Sümegi borakadémikus társam, kitűnő borokkal Nemesnádudvarról, ahol nagyon szép gazdasága és pincéje van, amint az a színes prospektusán is látható.

Visegrádon volt az ebéd. Eszembe jutottak a régi szép visegrádi nyarak, amelyeket Janó keresztanyjának nyaralójában töltöttünk, amikor a fiú egy-két éves volt. Most már tizenegy éves, és G. S. kislánya a kisbarátnője, aki igazi miniboszorkány.

A hajón odajött hozzám S. S. Próbált valami olyan bűntudatkeltő szöveget előadni, hogy én miket mondtam róla. Ráduplázta: Sanyi, nekem az a véleményem, hogy Te alkalmatlan vagy a Duna TV vezetésére, te elrontott magyar filmes vagy, csak elkölteni tudod a pénzt, megteremteni nem.

Este a hajón hazafelé a bárban Cserháti Zsuzsa énekelt. Hát ő a legnagyobb magyar (könnyűzenei) énekesnő. Teljesen szétment, elhízott, az arca felpüffedt (talán az ivástól). Csúnya, kövér és öregebb a koránál. De a hangja, a stílusa pontos, kristálykemény, mégis nőies, sőt, ősasszonyi varázsú csábításos. Helyette K. Zs.-ket és K. K.-ket sztárolnak, almaszószos, közepes hangokat és stílusokat. Ez bűn.

1996. október 1.

Szombaton félig felavattuk a gercsei templomot. Elkészült a koszorúgerendáig az épület. Elég rossz idő volt, mégis sokan jöttünk össze. Majdnem kevés volt a pörkölt, amit Andrea főzött bográcsban és kiváló volt. Eljött Félix atya is, aki Esztergomban volt az osztályfőnököm. Nem sokat öregedett, s ugyanolyan gátlásos, mint akkor volt. Sinkovits Imre elszavalta Vass Albert versét. Visszhangozták a középkori falak s kövek, hogy a kő marad, de a kő – marad. Én is mondtam néhány szót az istenáldta építkezésről. Mire hazaértem, leütött a sok bor és pálinka, annyit ittam.

Bűnös vagyok, Uram!

Kergetőznek velem a világ hiúságai. Ital, hübrisz stb. Jó lenne menteni lelkemet…

(…)

1996. október 8.

Heves viták az ORTT-ben, mert az egyik főhivatalnok puccsol és így dönti ránk az intézményt. Nem tudom eldönteni, hogy magánmanipulátor, vagy áll mögötte valaki.

Nagyon nehezen haladok a *Magyar kultúra lehetőségei és lehetetlenségei* anyaggal. Nem találom még az igazi formát és a fő hangsúlyokat. Annyi a fecsegés világszerte a kultúráról, hogy kínosan nehéz megszólalni. S különben is ki figyel oda? Hogyan lehet megmozdítani ezt a ránk merevedett társadalmi betont? Ha viszont nem mozdítjuk, elfogy a levegőnk. A „Levegő" vágya, a megszólalás vágya még akkor is mozgat, ha esetleg senki nem hallgat ránk.

1996. október 9.

Délben Nagygombosra kell mennem. Visszakaptunk tíz hektárt Apám földjéből, amely 45 előtt ott volt a hegyen, Hatvany báró földje mellett. Így került barátságba Hatvany Károllyal, s így lett násznagy az esküvőjükön. Így töltöttem én gyerekkorom legszebb nyaralásait (nem is volt más, csak Szirák) a Gellért-hegyen, a Somlói úton Hatvanyéknál 1963-ig, amíg ki nem mentek Amerikába. Most már nagyfiam is idősebb annál, mint én voltam akkor. Kisfiam pedig majdnem annyi idős.

Mindenesetre nagyfiamnak adtam a hatvani-nagygombosi hagyatékot, és most megyünk a gazdasághoz a bérleti díjért. Állítólag szép lucerna van a földön. Nem nagyon érdekel Hatvan, elsüllyedt gyerekkori emlékeimben. Nővéremnek adtam a házrészt-szőlőt, az ottani múltamat. Neki-neki rugaszkodom, hogy itt, a Földön birtokot szerezzek, berendezkedjek, de vissza-vissza tart az élet gyors mulandóságainak tudata. Jobb lenne talán naivabban, kicsit napról napra élni, mert ez

a távlatos letargikus állapot tervezésképtelenné tesz. Bár az is lehet, hogy nem itt a Földön kellene tervezésképesnek lennünk.

1996. október 16.
(…)

1996. október 22.
Elkezdődtek az október 23-ai ünnepségek. Mindenki ünnepel, a kormány, a Világszövetség, a Pofosz, az alapítványok, a mienk is. Egy kicsit olyan ez, mint a nagynak nevezett októberi forradalom ünnepségei az elmúlt ötven évben. Kevés az őszinte hang. Mitől is lenne? Együtt uralkodnak a gyilkosok és az áldozatok, a sumákok és az ügyeskedők. O. V. be is húzott egy nagyot az SZDSZ-nek '56 kapcsán. A Vigadóban Liszt-koncerttel ünnepeltünk. Vígh Karcsi bácsi beszélt szépen. Nem politizált. A műsor közben átmentem a Rádió-ünnepségre. H., az elnök és J. J., az alelnök láthatóan hálás volt. Az ORTT-ből csak én mentem el. (…)

1996. október 30.
Ma fogadjuk az Európa Parlament elnökét. A szlogen: hogy közeledünk Európához. Vajon ők miképpen tekintenek ránk, bennszülöttekre? Legalább európai bennszülötteknek tekintenek bennünket? Vagy mélyen még mindig veszélyes ázsiai jövevényeknek, idegeneknek Európában? Hazudtak-e a világon többet egy nép történelméről – ráadásul „saját" tudósai –, mint a mienkről? Egy hazugsághalmazt görgetünk, mint egy galacsintúró nemzet magunk előtt. Csoda-e, ha ránkolvassák ezeket a tévedéseket?

1996. november 6.
Tegnap ökörkör volt a Selyemgombolyítóban. Levetítettem azt a videót, amelyet a gercsei templomromnál vettem fel, amelyen Sinkovits Imre szavalja Vass Albert: Üzenet haza című versét. Nagyon meghatódott a társaság, s örömmel töltötte el az az érzés, hogy részt vehet a templomépítésben… Elhatároztuk, hogy december 30-án felavatjuk a templomot egy fáklyásmenettel egybekötve.

1996. november 12.
Tegnap végigkóstoltam a villányi borvidéket. Óhegyi Jánosnál az RT-ben kezdtük. Kitűnő muzeális borok, például egy Tramini és egy '87-es Cabernet Franc. Utána Tiffan Edéhez mentünk, aki egy igazi borékszerész. Neki van a legkitűnőbb bora az országban. Szimpatikus, tartásos ember, kedves nagyfia dolgozik vele, sugárzik róla az áldott természet. Igazi bensőséges szakmai és emberi kapcsolat apa és fia között. Isteni adomány. Este még éjfélig kóstoltunk Gere Attilánál. Egész nap összességében vagy ötvenféle csodálatos bort. Én is remekeltem – az ital hatására is –, előadtam egy eklektikus esszét Dyonüszoszról, Krisztusról, a borról és a magyar koronáról. Előbuggyantak a népművelői ambícióim. Reggel ötkor kakaskukorékolásra ébredtem, 6-kor indultunk Pestre. Eperjesy Imrével elhatároztuk, hogy legközelebb Tokajba megyünk.

1996. november 13.
(…)

1996. december 4.
Végre nagy nehezen elkészült a régen tervezett anyag a kultúráról. A címe*: 77 kérdés a magyar kultúráról*. Mottó: Oly távol, messze van hazám? A sláger így, kérdőjellel írva. Azt hiszem, sikerült néhány fontos kérdést (és zárójelben asszociációkat) megfogalmazni. A Magyar Kulturális Szövetség kiküldi az anyagot, és várjuk a reagálásokat. Én elküldöm a Magyar Nemzetnek, és kíváncsi vagyok, mit kezd vele. Úgy érzem, valamihez hozzákezdtem, ami értelmet adhatna az ötvenes éveimnek, és ezentúl – ami fontosabb – még használni is tudnék az országnak, a népnek, ahogy ma mondják: az országlakosoknak.

1996. december 12.
Megvolt az idei disznóölés is, most a Hajógyári-szigeten tartottuk. A Szunyogh testvérek a szokásos módon henteskedtek. Csúnyán fürdették a meztelen disznóhullákat. Gyerekkoromban nálunk Hatvanban ez nem volt szokás. Otthon hagyományos módon szalmával pörzsöltük a disznót. Mi, kis csibészek kis tüzeket csináltunk, és megkaptuk rágni a disznó megperzselt farkát. A kisebbik fiam az én hagyományaimhoz ragaszkodva nem ment iskolába. Mentőok: disznóölés.

A múltba hullt a sok pozitív érzés, amely ezt a disznómészárlást kísérte. Most csak bűzös fövő-sülő hússzagokat érzek s némi undort. A közben elfogyasztott mértéktelenül sok ital sem oldja, csak estére a helyzetet. Az este a mulatásé. Marci harmonikál, ügyesen alkalmazkodva a jelenlévő ordítozókhoz.

1996. december 18.
Szép lassan csúszunk bele a karácsonyi ünnepelgetéses furcsaságba. Az előző mondat zavara is sejteti, hogy valami össze van kuszálva. Mindenki kényszeredetten mindenkit köszönt. Vajon miért nem tudunk őszintén ünnepelni? Vagy én érzem csak így, mert én nem tudok őszinte lenni? Hát ilyen az én életem; karácsonyai is Janus-arcúak voltak. Állandó egyensúlyozás nők, családok, gyerekek között. Az utóbbi évek hegyi nyugalmában is mennyi a nyugtalanság. Talán a múlt kísért, talán a jövő, talán a kettő közé feszült helyzetem. De ezt hagyjuk, mint afféle lelki csacsogást.

Élesbe fordult az ORTT helyzete. Elindult a Panaszbizottság. Hozza a döntéseit, s amiről nem dönt, arról mi a testületben határozunk. Idegbajos is a liberális oldal, mert két sztárját, B. Gy.-t és Sz.-t az MTV-től sorra elmarasztalják. A neoliberális napilapok védik a mundért. Belebolondulnak, hogy valaki egy kicsit ítélkezni mer fölöttük. Így már büdös a demokrácia.

1996. december 21.
Utolsó munkanap az ORTT-ben. Szavazunk a pályázatok kiírásáról. É. J., N. G. és én ellene szavazunk. Az MDNP itt lévő két embere átszavaz a kormánypárthoz. Meglepő zavart tud okozni, hogy valaki nem azt képviseli, aminek a jegyében jött. Persze mi magunk mit képviselünk? Minek a jegyében jöttünk erre a világra, és ehhez képest hol tartunk? A világ milyen fontos képeit képviseljük, vagy csak saját képünket, amely oly sokszor megmerevedik, hiú, sőt szinte gonosz, s mire észrevesszük, már mennyi sértés, mennyi undorító feszültség, mennyi fullánk a szívekben. Adventes várakozá-

sunkban fel tudjuk-e emelni szívünket a szelíd angyalok magasába, oda, ahol a haza van, az örök haza, a megtalált dolgok csillagrendje. Ahol Kormos Pista Ág Borissal cicerél, Nagy László kisbicskával szuszékot farag, fiatal lányok serege gólyahírből, rozmaringból, pipacsból koszorút fon, gyerekek betlehemeznek, és zeng, hogy föl, nagy örömre, ma született …

1997. január 6.

Hát ezt is megértük, már csak három év, és új évezred kezdődik. Milyen vita lesz, hogy 2000. január 1. az új évezred, vagy 2001. január 1. Számomra is kérdés, mikor állítsam fel a VILÁG-LÁTÓ-KÉP-et a Szigeten. (Kardos Lajos itt poénkodik mellettem, hogy egy író veszett el bennem, mert mindig írok.) Pedig az a baj, hogy keveset írok. Valójában nem is keveset, mert aki életében egyetlen nagyon fontos gondolatot megfogalmaz, az is elég. Nehéz megmondani, hogy mi a fontos, valamint hány kevésbé fontos gondolatból lehet kicsiholni egy fontosat. S mindez lebegés a fecsegés és a hallgatás között.

December 29-én, Szent Család vasárnapján kiballagtunk a gercsei templomromhoz, ami most már nem rom, hanem egy helyreállított román kori templom. Néhány keresetlen szóval üdvözöltem a megjelenteket, Óbuda és Pesthidegkút polgárait, azoknak a leszármazottait, akiknek Gercse urai voltak a hűbérurai valaha. Javasoltam, emeljük fel lelkeinket, amihez segítség a templom tere. Segítség ez a kiválasztott tér, kozmikus adótorony, amely segíti közelebb emelni lelkünket az úrhoz.

1997. január 8.

Ma 12.30-kor találkoztunk a katolikus püspökkari titkárságon az Új Ember c. lap ügyében. Ott volt T. Cs. püspök, B. L. püspök, R. L. főszerkesztő és én. R. az előszobában megismerkedésünkkor jelezte, hogy sok jót hallott rólam Kormos Pistától annak idején, amikor még nem az égi réteken cicerélt. Röviden elregéltem, hogy mit kellene tenni a lappal, és kiosztottam G. J. és E. L. vázlatát, amit közös egyeztetés alapján készítettek. Mindenki nagyon lelkesedett az én lelkesült (ha! ha!) beszédemet hallgatva. Még Tertulliánust is idéztem, hogy: anima est naturaliter christiana. (…) Nem tudom, mi lesz az egész ügyből. Úgy látom, hogy szinte az Úr sem képes kimozdítani a magyar klérust bénultságából. Vagy csak ő, ha akarja, de akarod-e Uram? Mindenesetre én azért egy hasznos, megvalósítható, talán méltóságos programtervvel – egy megújult lapról – provokálni fogom magas rangú szolgáidat.

1997. január 14.

Elég nagy a visszhangja a 77 kérdésnek. A Magyar Nemzet részleteket közölt belőle, majd múlt szombaton L. G. készített velem egy interjút. Az írás közepén megjelent Ze,ev izraeli karikaturista 1982-ben készült rajza, amelyen engem egy tulipánból kinőve ábrázol (akkor, '82-ben, hét évvel az MDF-tulipán előtt). L. G. a hozzá kapcsolt poénkodást nem merte közölni. Azon elménckedtem, hogy mindnyájan nagyon tisztességes zsidók vagyunk, csak az egyikünk szadduceus, a másik zelóta, a harmadik esszénus, a negyedik szamaritánus, az ötödik farizeus. Több kellene hogy legyen bennünk az irgalmas szamaritánusból, és kevesebb a képmutató farizeus-ból.

Az ORTT-ben zajlik az élet. R. rohangál, mint a töketlen kuttyancs, alig van ülésen. Állítólag politikai háttértárgyalásokat folytat. Az ORTT-t és a médiatörvényt mentegeti valahol. Bár tényleg vannak támadások. Csak a Nyilvánosság Klubtól és az Alkotmánybíróságtól nem független H. G. a Nyilvánosság Klub ügyvivőjeként fordult az Alkotmánybírósághoz, ahol ő, a (média)sztárolt főszakértő, hogy alkotmányellenes a médiatörvény. Nyilván ez a neoliberális igazság.

(…)

1997. január 22.

Ma reggel találkoztam J. J.-vel, a Rádió alelnökével. Ő kérte a találkozót. (…) Megnyugtattam, hogy nem kell kapkodniuk, és ne engedjenek saját oldalunk radikális követeléseinek se. Alternatívát kell lassan keresni, főleg azért, hogy a magyar kultúrának legyenek megfelelő fórumai a rádióban. Kellene egy „kulturális" *Magyarországról jöttem* műsor.

1997. január 23.

Tegnap a Pesti Vigadóban, a Művészeti és Szabadművelődési Alapítványnál elhatároztuk, hogy beindítjuk a Vigadó Esték sorozatot. Havonta egyszer a mai magyar társadalom legizgalmasabb, legfontosabb kérdéseiről beszélgetnének a téma sztárjai közönség előtt a 300 fős kamarateremben. Szeretnénk, ha vagy a rádió, vagy a tévé bemutatná, közölné a vitát. Hátha indulna valami kicsi jókovászos erjedés ebben a mai magyar dagonyában.

1997. január 30.

28-án volt a Magyar Kulturális Szövetség közgyűlése. Az 1989-es alakulása óta én vagyok az elnök. Ebben a funkcióban tetszelgek, fontoskodok, robotolok, koboldkodok, kodokkodok … Ismét újraválasztottak, és meglepően sokan voltak. A fő vitaanyag az én 77 kérdésem volt. Rövid vitaindító bevezetőm után Gedai István tartott egy nagyívű történelmi áttekintést. A Nemzeti Múzeum főigazgatójához méltó volt a szöveg. Utána Gyurkovics Tibor beszélt izgalmasan és pikírten, és politikuskodva is. Javaslatokat tett – a jelenlevő Magyar Rádió alelnökének, J. J.-nek címezve is – a rádió átalakítására a nemzet, a magyar kultúra érdekében. Javasolta, hogy ne csak a kozmoliberálisoknak, hanem a nemzeti liberálisoknak is legyen műsora. Igaza van. Évek óta figyelem ezt a Tibort. Egy igazi kóborlovag. Érdemes lenne egy párhuzamos életrajzban

Cs.-vel összehasonlítani, aki egyszerre parasztfiú, vátesz és szenvedő. És a körülöttük bolygó, két, hozzájuk képest fiatal (…) nő. (…)

A harmadik felkért hozzászóló Matolcsy György volt. Kitűnően gondolkodik, jól ad elő. Az elmúlt években sokban közeledtünk egymáshoz. Pedig első találkozónk kakaskodó volt. H. E., az MTV akkori elnöke szorgalmazta, hogy találkozzam az akkoriban Antall privatizációs államtitkáraként működő M.-mel. Bementem hozzá a Parlamentbe. Már húsz perce várakoztam, amikor kijött heherészve egy fiatal lánnyal. Én elköszöntem tőle, hogy már nem aktuális a találkozás. Rühellem a várakoztatást, én se szeretek másokat várakoztatni. 1995-ben találkoztunk újra, amikor K. S. pénzt kért tőlem kitűnő kutatásaira, s ezért elküldte hozzám M.-met, aki akkor már Londonból, az EBRD-től hazatérve a Privatizációs Kutatóintézet igazgatója lett. Úgy tettünk, mintha régi barátok lennénk. Én szereztem nekik némi pénzt. Érdemes volt, igazi, erkölcs és nemzet irányába elkötelezett közgazdaság-tudományt művelnek. M. hozzászólásában kifejtette, hogy kulturális és erkölcsi alap nélkül elpusztul egy nemzet gazdasága.

1997. február 5.

Ma délután eltemettük szegény Bertha Bulcsút. Miért írom, hogy szegény, szokásból, vagy mert tényleg szegény az, akinek hatvankét éves korában távoznia kell ebből az árnyékvilágból? Költő- és írótársak (Kiss Dénes, Mészöly Dezső, Szakonyi Károly, Gyurkovics Tibor) beszéltek visszafogottan, tiszta fennköltséggel, majd a sírnál Makovecz Imre mint a Magyar Művészeti Akadémia elnöke (ott Bulcsú tag volt) beszélt. Szabadon, röviden és kimérten: Életünk állandó határhelyzet. Leginkább a tisztaság és a mocsok határán. Van, aki halott élő, és van, aki élő férfi, mint Bulcsú volt. Előre kimunkált pontos végső képe: ha mindenáron meg kell halnunk, akkor meg kell halnunk. A fene egye meg.

1997. február 12.

Ma látogatást tett az ORTT-ben az MTV kuratóriuma. Az egyik tag panaszkodott, hogy vissza se hívom. Úgy látszik, hozzászokott, hogy minden szemétségét lenyelik. Én is lenyelem azt, amit a K. J.-vel csináltak. Megbocsájtok, de az nincs benne a dologban, hogy ezután tovább barátkozunk. Tegnap Siklós Csabánál új tagokat ajánlottunk az Óbudai Polgári Társaságba. T. hozott vagy tizenhét nevet, én hármat, Sz. egyet, S. Cs. egyet se. Ebből is látszik talán, kit mennyire érdekel a dolog. T.-nek létkérdés, ezért moderálja magát velem szemben, aki a legfüggetlenebb vagyok a társaságban, legalábbis tőle.

A következő köri találkozóra Nemeskürty Istvánt hívta meg T., a következőkre Glatz Ferencet és Orbán Viktort. Nemeskürty *Meddig várjunk* kötetéről fog beszélni, ezt kértük. Az öreg ezt írja könyvében: A huszadik század végére tehát olyan hatalmi csoportosulás került uralomra Magyarországon, melynek vezérelve a lakosság nemzetközivé tétele. Egy kicsit később így: a magyar országlakosok nem jelentéktelen része a múlt század végétől kezdve fokozatosan feladta keresztény hitét és a nemzeti eszméket. Ezek után felmerül a kérdés (régebben egy esszében feltettem): lehet-e egy nemzetet menedzselni, s még inkább lehet-e a magyar nemzetet menedzselni, legjobb vágyaihoz emelni. Szeretnék az idén megjelentetni egy kötetet *A magyar kultúra selyemövezetei* címmel. Egy régebbi írásom lenne a címadó. Ebben a kötetben folytatnom kellene a Lehet-e egy nemzetet menedzselni című írást. Felvetve a megtiport, lehazudott múltból azokat az elemeket, amelyek emelnék a lelkünket s hübrisz nélküli emberi büszkeségünket. Vagy ez már egy új könyv lenne?

1997. március 4.

Milyen gyorsan eltelik két-három hét, s mennyi minden történt közben. Mennyi fontos és mennyi talmi, majd az idő eldönti. R. el akarta halasztani az ORTT jelentését (az évest), én ezt nem engedtem. Belekerült egy estémbe és néhány liter villányi kékoportóba, de elkészült. Hála persze egy baráti jó csapatnak is. V. Cs.-nek, E. L.-nek, M. I.-nek, B. É.-nek, G. J.-nek és nem utolsósorban kitűnő munkatársamnak, Cs. A.-nak, aki az egészet formába öntötte. A testület megdöbbent, hogy ilyen rövid idő alatt ilyen használható anyagot lehet készíteni. Nyolcvan százalékban elfogadták, ez igazi győzelem. Bár ebben talán az is benne volt, hogy aznap, pénteken kitört a Postabank-botrány, és emiatt T. egész nap falfehér volt és keveset tudott foglalkozni a jelentéssel. Micsoda ügy ez a Postabank ügy is. A múlt évben fogadtam is az egyik fideszes vállalkozóval, hogy ősszel megbukik ez a bank. Csak néhány hónapot tévedtem. Bár valójában mi a bukás?

Csütörtök este bemutatták az Evitát. Andreával elmentünk megnézni. Sajnos nem más, mint egy drága pénzen készített unalmas „operett". A főleg neoliberális közönségnek nagyon tetszett. Lelkük rajta, ez az ő kultúrájuk. A kínosság mint olyan ott lebegett az estélyen. A Corvin mozitól az Iparművészeti Múzeumig egy hosszú bordó bársonyszőnyegen, a Köztársasági őrezred díszsorfala között kellett átvonulni az úri

társaságnak, úgy, hogy közben a nép, az istenadta ott bámult bennünket. Na, ez már holivúd. A. feszengett és morgott, én lepleztem érzelmeimet. Fogadásos nagy zabálás, utána tánc, a Bergendy játszott. Kicsit pityókásan fergeteges roki-moki, mutatva a főleg „úri" közönségnek, hogy kimulatlak benneteket saját úri-muritokból.

1997. március 19.

József-nap. Ováció, gratuláció, provokáció. Én is mindenkit, mert ma reggel meglepetésre tízcentis hó esett. Már kora reggel töröm a fejem, hogy miért hoztam ilyen pocsék időt. Kitalálom. Tudjátok, miért? Mert nem vagyok én buzi, hogy meleget hozzak.

Az ORTT költségvetését nem fogadta el tegnap a nálunk vendégeskedő Költségvetési Bizottság. Felvetem, hogy ha kell, G. J. pillanatok alatt rendbe teszi az ügyet. Ennek mindenki örül, bár látom T. J. arcán a füligdzsimis kérdőjeleket: ez már megint kavarja.

Vasárnap estére vörösboros, üstökösköszöntő József-napot tervezek az Uránia Csillagvizsgálóba. Ha világos lesz az ég, láthatóak lesznek az égi jelenségek, talán még az égi összefüggések is.

1997. március 25.

Vasárnap összehívtam barátaimat az Uránia Csillagvizsgálóba József-napi üstökösnézésre. Véletlenül azon a napon szép tiszta volt az ég, valaki meg is jegyezte, hogy szerethet engem az Isten. Úgy legyen, mert sok dolgom van, ami remélhetőleg az ő dicsőségét szolgálja.

Szeretettel meghívom Önt és kedves Családját

Józsi napi koccintásra és az azt követő ütősbás nézésre

1997. március 23-án, vasárnap este 7 órától

az Uránia Csillagvizsgálóba (Bp. I. Sánc u. 3/6)

Zelnik József

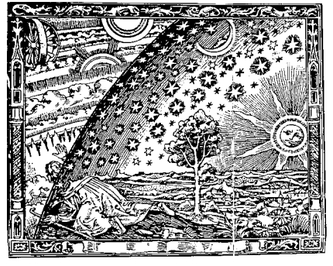

Zombori Ottó barátom, a csillagvizsgáló igazgatója kitűnő előadást tartott mindenki megelégedésére. Andrea terülj asztalkámat varázsolt: abált szalonna, burgonyás pogácsa és a szokásos villányi kékoportó. Közben feljárogattunk a teraszra nézni a távcsőben az üstököst. A végén kértem, hogy mindenki egyszerre jöjjön fel. Az üstökös (Hale-Bopp) nevében köszöntöttem az úri társaságot, s elmondtam, hogy megfejtettem egy üzenetet, amely az üstökös felől jön rádióadásként. Különben is tudjuk, hogy az üstökösök a jövőből hoznak híreket, megjósolják a jövőt. Az üzenet egy Kodály által gyűjtött

ősi magyar népdal. Intettem Marcinak, aki a tangóharmonikán elkezdte játszani:

Bárhogy lesz, úgy lesz
A jövőt nem sejthetem
A sors ezer rejtelem
Ahogy lesz úgy lesz …

1997. április 4.

Elmúlt a Húsvét. Az ünnepeket Öszödön töltöttük. Így legalább Andrea is pihenhetett. Neki minden ünnep hajsza a konyhában. Lehet, hogy öregszem, de kezdek belátó lenni a háztartási munka iránt, főleg azért, mert sosem veszem ki a részem belőle. Húsvét vasárnap átmentünk Tihanyba a nagymisére. Korzenszky Richárd, az apát celebrálta. Szépen beszélt, és maga a mise is felemelő volt kitűnő kórussal. Teljesen elérzékenyültem, gondolatban bocsánatot kértem családjaim jelenlévő és jelen nem lévő tagjaitól erőszakos, kapkodó életemért. Talán harminc éve nem voltam misén. Lelkinyugalmam és az ünnep dramaturgiája utáni vágyam éleszti az igényt. Sursum corda …

Öszödön elég rossz idő volt. Janó sokat erőszakoskodott. Én ilyen kis koromban szelídebb voltam. Viszont nagy örömére a csibész fogott egy kapitális süllőt a kishalfogó hálóval. Ez eddig élete legnagyobb hala.

(…)

Végül egy éjszakába hajló vörösborozás egy szoci miniszterrel. A téma: mi lesz 98-ban? ők koalícióképesek lesznek-e stb. Nem érdemes a naplónak rögzíteni, annyira napi érdekeltségű politikai fontoskodás. Egy jó szeretkezésnek még gyermekáldás nélkül is hosszabb távú hatása van. De szemérmesen arról sem írok, mert az csak egy férfira és egy nőre, valamint Istenre tartozik.

1997. április 8. kedd

Végre Olaszország. A nagy olasz bortúra. Vasárnap reggel indultunk Pestről, egy szuszra le, a Garda-tóhoz. Milyen tiszta a vize. Túl tiszta lehet, hogy még a hal sem él meg benne. Történelmi folyamatossága: római kori villák a tó partján. G. J. mondja is, hogy most biztos bankárok villái.

Kedden a VINITALY meglátogatása. Egész Trentino körzet összes borát megkóstoltuk. Köztük egy gyönyörű címke. Képzőművészeti alkotás lehet, a bor is saját mezőnye legjobbja. (Milyen nehéz egy rohanó buszon írni.) Érdemes megjegyezni a nevét: Trentino DOC Cabernet „Collezione” 1993 St. Michele. Gábor Józsiék is velünk vannak, élvezik, épp most mondja az Itália-kötetet olvasva, hogy művelődik. Majd átmentünk a Szicília pavilonba, ahol Kállay Miklós barátai raguzai borokat kínálnak, s mivel Szicíliába most úgysem jutunk le, ezért fontos a kóstoló. Különösen ízes, tiszta, töppedt szőlő aromájú, telt vörösborok, s néhány igazán kitűnő fehér (most nem jut eszembe a nevük), különben is olyan kitűnő helyi fajták, mint a mi juhfarkunk. A magyarok megint nyertek egy nagy aranyat a tokaji ’83-as 6 puttonyos aszúval és érmet az egri bikavér.

Itt bugyogott a magyar bor bugyi egyesület is. (Egy spicces borutazónak engedtessék meg ez a poén.) Nemzetközi konferenciát rendeztek *Nő a borban vagy bor a nőben,* vagy valami hasonló címmel. Különben egészségükre! Isten éltesse a bor által is őket.

Most éppen Firenze felé tartunk. Vár az Uffizi-képtár.

1997. április 10.

Tegnapelőtt Firenze. Tényleg valami csoda veszi körül ezt a várost. Micsoda művészetet és aurát hoztak itt létre a gyilkos Mediciek. Zsúfolásig tömve volt a város, főleg diákokkal, biztos tavaszi szünet van. Az Uffizi előtt vagy kétezer gyerek állt sorba. Kétségbeestem, hogy ide ugyan nem jutunk be, de feltaláltam magam: a diplomata-útlevéllel oldalt beengedtek. A képtár igazi csoda. Minden képet ismer már az ember valahonnan, valamilyen reprodukcióból. De a keresett képek Boticelli vénuszai. Simone Vespucci, ez a drága céda szőke nő, aki egyedül izgalomban tudta tartani az egész reneszánszt. Egyetlen izgalmasabb nő volt csak annak idején, Vittoria Colonna, a pápacsináló és Michelangelo múzsája, barátnője. És tegnap este az én szőke nagyasszonyomat ünnepeltük 43. születésnapján. A borakadémiás fiúk kitettek magukért. Frizzanti pezsgő folyt, és Kállay Miklós, a Magyar Borakadémia elnöke mondta a köszöntőt, majd a fiúk kara elénekelte, hogy azért vannak a jó barátok …

Tegnap a Chianti borvidéket kóstoltuk végig a pontasieve-i Ruffino üzemben. Szép és jó borok, bevezetve az egész világon. Ha mi így be tudnánk vezetni egy borvidéket, és ilyen mennyiségben!

1997. április 11.

Tegnap Montalcinóban a Villa Banfit látogattuk meg. Amerikai stílusú és ízlésű borgyár, de lehet, hogy csak borüzemnek álcázott atomerőmű. Az ebédet az unicumos Zwack szervezte meg egy kellemes kis olasz chateau-ban, Antinori márki birtokán. Elegáns és igazán kellemes vendéglátás, istenhozott pezsgővel, olasz ételkülönlegességekkel és kitűnő chian-

tikkal. Egy kb. 150 hektáros szőlőbirtok csak csúcsminőségű borokkal (DOCG) kizárólag ínyenceknek. Végül ötfajta borból kóstoló. Elsőnek egy farkasalmás-virágillatú Savignon Blanc, a legjobb fehérbor, amit Olaszországban ittam, vagy talán életemben is. Egy ilyen kis birtokon lehetne igazi szemlélődő, értelmes életet élni Catullus, Szent Ágoston és egy kicsit Lucullus társaságában. Mostanában otthon monomániásan keresek egy ilyen helyet. Kérdés persze, hogy „kábítószeresen" felgyorsított életem le tudom-e szelídíteni az ilyen lélekemelő emberi létformához.

1997. április 12.

Búcsúzás a Siena melletti (San Rocco a Pilliben lévő) Hotel Castellótól. Milyen kiváló ember a tulajdonos. Az olasz somelier-szövetség alelnöke. Ez egy 17 ezer tagot számláló egyesület. Az úr fenséges vendéglátást rendezett egyszerű, ám rafináltan elkészített helyi ételekből. Például az elején rajtaütésszerűen kihozott egy sárgaborsólevest. Kiderült, hogy csicseriborsó. Eszembe jut, hogy a *Mecénás tűnődései* írás idején sokat olvasva Róma történetét, találkoztam a csicserborsó történelmi jelentőségével. Ha termett belőle elég, nem volt zavargás Rómában. Valamint a Cicero családot is erről a közhasznú növényről nevezték el, borsófalónak csúfolva. De a lényeg, hogy az igazi vendéglátás igazi kultúra. Stílusa van, mint a jó művészetnek, és emberi gesztusai.

Péntek reggel utazás Udinébe. A város legszebb pontján, történelmi épületben a friuli borok háza. Majd látogatás d' Attimis-Moniago grófnál. Az egyik legrégebbi család a környéken, ötszáz éve gazdálkodnak itt egy helyben a saját százhektáros szőlőbirtokukon. Pincelátogatás után a gróf a lakásukban lát bennünket vendégül, ősök festett arcképcsarnokában. Baráti hangulat, jó borok, a házigazda inkább egy szelíd kertészmérnöknek látszik, mint grófnak. Nyugodt, kiegyensúlyozott ember. Otthon van …

Este a tartományi bormúzeumban vacsora és borkóstoló. A vacsora gyenge, de senkit nem zavar, a borokat nem tudjuk értékelni, mert annyira el vagyunk telve. Már száznál több bort kóstoltunk. Vendéglátónk Kállay Miklós itteni professzortársa, kitűnő zenész. Tubán (tubicán) játszik, lakodalmakon edződött zenészek virtuozitásával. Lelkes Lajos és Polgár Kati táncra perdül, méltóságos vidámsággal táncolnak egészen addig, míg egymásra nem esnek, de ez így poén.

Az éjszaka közepén sétálok Isonzó utcáin vissza a buszhoz. Megérint egy érzés: nagyapáink arcán járok (Farkas Árpád: *Apáink arcán*…).

1997. április 16.

Ismét itthon, ismét testületi munka. Beérkeztek a pályázatok, nagy az izgalom. (…)

Felgyorsultak a mozgások a magyar politikai életben. Az SZDSZ-elnök P. lemondott. Új arcot keres a pártja, teljes zavarban vannak. Csurkáék attól félnek, hogy elkezdenek magyarkodni. Egy év múlva választás. Mit választanak a magyarok már az új ezredévre (1998–2002). Hogy pörög ki alólunk az idő. Vége lesz-e az elmúlt évek élősködő politikai stílusának. Bár van jó élősködő is, például a botritisz is egy élősködő. Tőle válik ilyen kitűnő borrá a tokaji. Bárcsak az elmúlt évek politikai élősködése is ilyen nemesítő hatással lenne hazámra.

(…)

1997. április 30.

Tegnap este Püski Sándor bácsival és Gyurkovics Tiborral vacsoráztam. Ahogy mondani szokás, az öreg két lábon járó történelem. Elmesélte, hogyan kötött szerződést Szabó Dezsővel. Az sem volt egy könnyű ember. Gyurkovics Tiborral azon lamentáltunk, hogy tudtunkkal és valójában Szabó Dezsőnek nem volt komoly nője. A libidóját az írásba és a fajba helyezte (lásd: nem fajtalankodott, mint mások). Weöres Sándorra is így terelődött a szó. Rá sem a nőkhöz való olthatatlan vonzódás volt a jellemző.

1997. május 6.

A május 1-i ünnepeket Újlőrincfalván töltöttük. Gyönyörű, napos idők voltak. Jól le is égtünk. Lefestettük a csónakot. Visszaszögeztük a cserepeket, amelyeket lesodort a vihar. Velünk volt Levente, az erdélyi munkás is. Andrea amit tudott, elültetett a betonszáraz talajba. A szomszéd Pista bácsi kis kerti traktorjával segített neki. Ígértük, majd kap a magkrumpliból, aminek Kleopátra a neve. A lennlétet beárnyékolta Soltész Béla halála. Őt gátőrként ismertük meg. Sokat rabsickodtunk együtt, főleg fácánt, néha nyulat lőttünk. Kedves, egyszerű fiú volt, mindenki szerette, talán csak a családja nem, de erről ebben az esetben, azt hiszem, nem ő tehetett. Két-három év alatt végzett vele a rák. És süllyed az elmúlt évtized: Csavargások a Tisza-tavon és a Tiszán. Ez az egész új életem, amelyet Andreával és Janóval a Tiszához kapcsolódóan is újrakezdtem. Csónakázások és táborozások az Aranyosiszigeten. Halászlék és sült halak. Nyári táborok főiskolás lányokkal. Csodálatos megmenekülésünk kisfiammal a hármat bucskázó Land Roverrel, egy máig remegtető tragédia lehetőségével. Ez mind süllyed az időben, de talán emelkedik a lelkünkben.

1997. május 20.

Egyre jobban unom ezt az egész ORTT-helyzetet. Állandó lehetetlenülés. Közeledik a két kereskedelmi csatornáról való döntés. Úgy látszik, megnyerik (…) az MSZP-s támogatottak. Lám, ezek soha nem engednek senkit nyerni magukon kívül. Bezzeg az Antall-kormány alatt. Ott a néhány MDF-es csibészen kívül mind azok nyertek, akikről mára kiderült, hogy hol állnak.

Tegnapelőtt, Pünkösd vasárnap a Mátyás-templomban voltunk. Haydn *Terézia miséje* szólt a szertartás alatt. Most hallottam először ezt a művet. Mennyire tetszett, mert illett az alkalomhoz, a hangulatomhoz, megközelítette az ünnepet áhító lelket. Holnap Tokajba – Sátoraljaújhelyre megyek, a nagy borgazdasághoz borkóstolóra. De vonzana egy történelmi szőlőkert s műemlék helyreállítása is. Már egy éve keresek mindenütt egy ilyen áldott helyet. Nem igazán találok. Pedig szó szerint bejártam Tolnát, Baranyát, de még Somogyot és Pannonhalma környékét is. Talán nem szánok rá elég időt, vagy az eddigi módszeres keresésem nem volt elég jó módszer. Mindegy, lássuk holnap Tokaj-Hegyalját a gazda szemével. Hátha találok valamit, s hátha megengedi az Úr, hogy egy ilyen földi paradicsom építésében még érdemben részt vegyek.

1997. május 27.

Megjártam Tokajt, jobban mondva Sátoraljaújhelyen voltam. Nővérem osztálytársa, Gerwald László ott a vezérigazga-

tó. Kimentünk Tolcsvára a pincéjükbe, és a bormúzeumba. Az évszázad legjobb aszúit kóstoltuk meg. Volt közöttük olyan, amelyből egy üveg kétszázezer forintot is ért. Igazi nemes ízek, s ha a testnek van külön lelkisége, a hús lelkisége nagyon élvezte a nemességnek ezeket a szintjeit, egyszerűen az élet élvezetét. A teremtésben magát korlátozó Isten mintha az emberi ízlésben és a minőségnek ebben a mindenség legszebb formáit kihívó lehetőségében kárpótolná magát azért a szenvedéstörténetért, amely az anyagi világ megteremtése közben megvalósul. Egyszerűbben szólva: Evoe Bacchus. Vagy virágfüzér Dionüszosz sápadt homlokára.

Mire visszaértem, másnap a testületben már keményen állt a bál. Első fordulós szinten velünk szemben (az ellenzéki pártok delegáltjaival szemben) megszavazták, hogy a CME és az MTM nevű zavaros képlet az első. Természetesen ezt megint a W. és D. duó ismételt átállása a kormánypártok mellé tette lehetővé. Ez azonban még nem olyan nagy baj. Mert ha nem most, egy hónap múlva sikerülhet valami …

Ma egy panasz kapcsán kemény kommunikációpolitikai vitába keveredtünk. Kiderült, hogy bárhová nyúlunk, mindenütt bűzlik a magyar média. El is meséltem, hogy úgy vagyunk, mintha William Faulkner *Rózsaszál Amelie kisasszonynak* című novellájában lennénk. Ott a kisasszony megmérgezte hűtlen szeretőjét, lefeküdt vele a nászágyba és negyven évig ott „élt" vele. A mi hűtlen szeretőnk ez a mindenhol bűzlő magyar média. Sajnos vele kelünk, vele fekszünk, mint egy őrült. Meg tudunk-e szabadulni őrültségünktől?

1997. június 4.

Tovább folytattam a chateau-nak való hely keresését. Így jutottam el Neszmélybe. Ott Komocsay Ákos és bankár barátai hoztak létre egy virágzó szőlő- és borgazdaságot egy lerobbant téeszüzem helyén. Hét év alatt másfél milliárdos vállalattá váltak. Főleg az angol piacra szállítanak. A chateau-t Ekler Dezső, Makovecz tanítványa tervezte. Eklerből chateau-építész lesz. Disznókőn is tervezett egy hasonlót. Komocsay úr vagy húszféle bort mutatott. A legnagyobb meglepetés a borok kitűnő illata volt. Ennyi ilyen jó illatú bort sehol nem ittam együtt. Vásároltam is tőle vagy száz palack Chardonnay-t és Sauvignon Blanc-ot. Komocsay Ákos megnyerő, nagy szakmai tudású, szerény ember, igazi férfi, tudja, mit akar, hasonlít a villányi borékszerészre, Tiffan Edére. Ákos is borékszerész, különböző nem borvidéki és nem nagy fajtákból tud kitűnő borokat készíteni. Németh László talán erre is gondolt, amikor a minőség forradalmáról beszélt. Ilyen férfiakra és az általuk létrehozott ilyen minőségre. Ráférne erre az országra, hogy ilyen emberek legyenek a gazdái.

1997. június 12.

Mostanában sokat iszom, főleg bort. Bár kérdés, mi a sok. Középkori adatok szerint egy férfi naponta két-három liter bort megivott. Én még egy litert se. Ma ezt soknak tartják. Mi az a kulturális és egészségügyi nyomás, ami a borfogyasztást le akarja váltani. A középkorban azért ittak annyi bort, mert féltek a víz fertőzöttségétől. Én azért iszom, mert ízlik, s közben zavar a szesztartalom. Zavar a benne lévő „kábítószer". Az antialkoholista-reklám nem éppen egy keményebb kábítószer-fogyasztásra akarja felkészíteni a társadalmat?

Ma a Monitoring Grémium az *Űrgamma* sorozat producerét hallgatta meg. Cz. Zs.-t, akit a médiaperzekutor Gy. P. egyszerűen csak expornósztárként „méltat". A nő feketére festett, dekoratív, rátarti. Érezteti, hogy állnak mögötte, szorosan. A rossz nyelvek szerint (…) MSZP-s mogulok. Több pénzt felvesz sorozatára, amelyet oktatási, közművelődési műsornak próbál eladni, mint a Magyar Televízió egész kulturális területe.

1997. június 19.

Vasárnap este a „KHVM-es lobby" volt nálam. Jó borokat kóstoltunk, jól berúgtunk, de végső soron emberi, baráti jó dolog volt az egész vendéglátás.

Élesbe fordult a kereskedelmi TV-pályázat. Állandó egyeztetések és fontoskodások. Tegnap a volt MDF-es K. F.-fel, aki engem biztosan radikális népinek tart, valahol Csurka felé félúton, mert az elmúlt hét év médiavitái során sokszor hangoztattam a magyar értelmiségi gyávaságát. (…)

1997. június 23.

A hétvégén az óbudai ökörkörrel Tokajban voltunk. Cecei Horváth Tibor, a Kéhli (Krúdy vendéglője) tulajdonosa hívott meg. (…) Sárospatak egyre csodálatosabb. Szebb talán, mint valaha a magyar reneszánszban, vagy éppen Lórántffy Zsuzsanna alatt.

Tibor „parasztlakodalommal" fogadott bennünket és cigányzenével. Egy hegedűs és egy cimbalmos játszott. A cimbalmos úgy nézett ki, mint Göncz Árpád, akiről megjegyeztem, hogy most a Magyar Köztársaság elnöke. Vélem, ez hosszabb távon feledhető. A bor pocsék volt. Este Sárospata-

„Árpi bácsi" muzsikál,
s amint az alsó képen látszik, én is figyelem

kon csavarogtunk. Másnap felmentünk egy régi kőfejtőbe. Hogy időn belül visszaérjek, árkon-bokron át visszafutottam. Jól bírtam, nagy sikerem volt, hogy tartottam a szavam. Milyen gyönyörű táj ez a Patak! Mégiscsak működik a genius loci. Ez a táj az itt halmozódó magyarság-teljesítmény. A haza egyik legjelentősebb oszlopa. S ahogy a múlt századi liberálisok mondanák: a haza mindenek előtt.

1997. június 30.

Hát megtörtént az ORTT-ben az első nagy pályáztatás. Kizártuk (…) azt az amerikai vállalkozót, amelynek egyik tagja a *Provokátor* című filmet forgalmazza. A plakáton egy gyönyörű női testen egy, Krisztus keresztre feszített formáját utánzó férfi, az ágyékán az amerikai lobogó. A film, M. Forman filmje mélyen erkölcstelen, mert a szabadságért harcoló hős valójában a pornográfia és a drog szabadságáért küzd. Sátánian manipulatív film. És most mi ezeket kizártuk. Nagy hörgés lesz, de megcselekedtük, amit …

Hogy az MSZP-s jelöltek miért szavaztak velünk, még nem derült ki. Lehet, hogy csak a nyakukra nőtt SZDSZ-t akarják lehántani magukról. Lehet, hogy elveikben megnemesedtek… Szinte mindegy. Az a lényeg, hogy az ország most a kevésbé rosszat kapja ebben az ezredvégi totális tudati háborúban. Ha ez a kis lehetőség működött volna máskor is a magyar történelemben, akkor talán jobban állnánk.

1997. július 1.

Borovszky Samu *Magyarország vármegyéi és városai* című kötetét olvasgatom ökobirtokot is keresve.

Baj: Az Esterházy-uradalomnak nevezetes pincéje van 14 ággal és 40 ezer akó befogadóképességgel. (Eperjesi Imrét megkérdezni, mi van ma.)

Bokod: Kereki puszta határában a hajdani vérteskeresztúri bencés barátok templomának és monostorának romjai. Nem messze a gerencséri várromok.

Gyermely: Pusztagyarmat, Sándor-Metternich-kastély.

1997. július 16.

Elvesztettem a naplót. Már azt hittem, az ellenség (Satanas) keze van a dologban, de csak az én hülyeségem volt, mert egy külön táskában hazavittem, remélvén, hogy otthon tovább jegyzetelem a Borovszky-kötetet, ökobirtokot keresendő. Közben a hétvégén kirándulás a kisfiammal és A.-val – aki a második asszonyom. Apropó, Jahve. Az ószövetség szerint az első feleséget az ember maga választja, a másodikat Jahve. Olyat ad neki, amilyet érdemel. Szeret engem Jahve – bejártuk a Buda-Vértes-Neszmély vidéket kúriát keresve. Gyarmatpusztán találtunk valami csodát, ahol egy régi uradalmi telepet valaki(k) „lenyúlt(ak)", és egy szép kis különparadicsomot varázsoltak panzióval, tenisz- és sportpályákkal, éjjel-nappali őrzéssel, portával. Ráadásul az egész telepet a mellette levő dombon méltósággal őrzi egy szép kis századfordulós neogót kápolna. Továbbmenve, Bikolpusztán (Süttő mellett) megtaláltuk a Nedeczky-kastélyt, lerobbanva és egy kicsit állapot-megóvva. Arányos, szép épület egy dombocskán, körben hegyek. Mellette régi cselédlakások romosan és egy kápolna jó állapotban. Szép kis birtok lehetett valaha.

Utószó

A magasrangú médiatestületben betöltött szerepem miatt átvilágíttattam. Lássunk csodát, az eredmény politikailag bűntelen. Legalábbis azok szerint, akik saját jól felfogott érdekükben ilyen könnyűvé tették ezt az átvilágítást. Ezt a vétket ne fogjuk könnyedén a kommunistákra és posztkommunistákra. Ezt az első szabadon választott demokratikus magyar kormány követte el.

Ám, hogy ilyen könnyedén átestem a politikai tisztítótűzön, ez elpofátlanított. Gondoltam egyet, és élni kívántam állampolgári jogaimmal, be kívántam tekinteni a Történeti Hi-

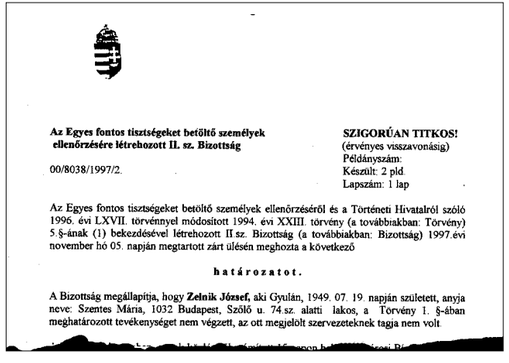

Az Egyes fontos tisztségeket betöltő személyek ellenőrzésére létrehozott II. sz. Bizottság

00/8038/1997/2.

SZIGORÚAN TITKOS!
(érvényes visszavonásig)
Példányszám:
Készült: 2 pld
Lapszám: 1 lap

Az Egyes fontos tisztségeket betöltő személyek ellenőrzéséről és a Történeti Hivatalról szóló 1996. évi LXVII. törvénnyel módosított 1994. évi XXIII. törvény (a továbbiakban: Törvény) 5.§-ának (1) bekezdésével létrehozott II.sz. Bizottság (a továbbiakban: Bizottság) 1997.évi november hó 05. napján megtartott zárt ülésén meghozta a következő

határozatot.

A Bizottság megállapítja, hogy **Zelnik József,** aki Gyulán, 1949. 07. 19. napján született, anyja neve: Szentes Mária, 1032 Budapest, Szőlő u. 74.sz. alatti lakos, a Törvény 1. §-ában meghatározott tevékenységet nem végzett, az ott megjelölt szervezeteknek tagja nem volt

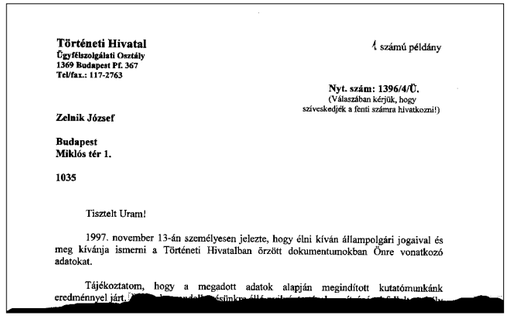

Történeti Hivatal
Ügyfélszolgálati Osztály
1369 Budapest Pf. 367
Tel/fax.: 117-2763

A számú példány

Nyt. szám: 1396/4/Ü.
(Válasszában kérjük, hogy szíveskedjék a fenti számra hivatkozni!)

Zelnik József

Budapest
Miklós tér 1.

1035

Tisztelt Uram!

1997. november 13-án személyesen jelezte, hogy élni kíván állampolgári jogaival és meg kívánja ismerni a Történeti Hivatalban őrzött dokumentumokban Önre vonatkozó adatokat.

Tájékoztatom, hogy a megadott adatok alapján megindított kutatómunkánk eredménnyel járt.

vatalban őrzött, rám vonatkozó dokumentumokba. Mondhatom, érdekes volt, mert csak és csak a besúgó nevét takarják ki, a helyszín, az időpont és minden más ott van. Betekintés közben odajött hozzám egy kedves hölgy, és mosolyogva megkérdezte: meg kívánja-e nézni, hogy mi volt célszemélyként a fedőneve?

Mondtam a hölgynek, hogy meg kívánom. Ezt félreértette, és megmutatott egy xerox másolatot egy belügyes névadásról, ahol az állt, hogy Zelnik József = Zorró. Hát nem mondom, nagy újrakeresztelők ezek. Megtisztelve érezhetem magam, nem úgy, mint a Patkány fedőnevű ügynök.

Köszönöm, fiúk. Ti régi újak és új régiek.

Csókoltat benneteket:

Zorró

77 kérdés

Miért szüntették be a jóshelyek a válaszadást?
Plutarkhosz

77 KÉRDÉS
a magyar kultúra lehetőségeiről és lehetetlenségeiről *

Századunk elején, amikor a pesti kabarénak még volt stílusa, Nagy Endre írt egy könyvet Lukits Milos kalandjai címmel. Az első kaland címe ez volt: Állami gyilkolda. Ebben a novellában a főhős éppen Norvégiában és az éhhalál szélén van. Elhatározza, hogy öngyilkos lesz. A szándékot felfedezi egy rendőr és nem hagyja, hogy közterületen történjék meg az aktus, mert Thuëzandban állami intézményt létesítettek, amelyben az öngyilkosjelölt a világtól elvonulva intézhette el a dolgát, anélkül, hogy békés embertársait degutálni kellett volna. A hivatalos személy bekíséri ezért főhősünket az intézetbe, ahol kap enni, sőt szivart is, csak furcsa dolgok történnek körülötte. Hol egy hölgy esik össze mellette, mert mérgezett a narancs, hol a pázsit alá rejtett feneketlen kútban tűnik el valaki. A halálra rémült öngyilkosjelölt Lukits Milosnak egy társa így magyarázza a helyzetet: *„Ön valóban újonc itt. Ebben az intézetben éppen az a zseniális, hogy kiszámíthatatlan véletlenek mögé rejti el a halált. Itt semmiféle gyilkos szerszám nincsen, ami az ember szemét elirtóztatná. Itt a halál el van rejtve, egy nyugodalmas, kellemes élet ezer lehetősége mögé, és az ember sose tudhatja, hogy mikor találkozik vele össze."*

** Készült a Magyar Kulturális Szövetség felkérése alapján 1996-ban*

Most, az ezredvégi számvetéses hangulatban, az embernek az az érzése, hogy a magyar kultúra is hasonló helyzetben van. Az öngyilkossági hajlam és a szépen megrendezett gyilkosságok tényei zavaros sorrendben váltogatják egymást. Mikor erre rájövünk, menekülés-kényszerünk támad, mint a fenti novellában Lukits Milosnak, aki nem bírja elviselni, hogy a halált így belebújtatják a boldog élet maskarájába. Nem is tétovázik sokáig, és egy volt öngyilkosjelölt halálmegvető bátorságával, leleményével és gyorsaságával hagyja el a Mirabeau-i *Jardin de supplices*-t, az állami gyilkolda kertjét.

A mi mai menekülésvágyunkból fakadó általános kérdések:
Hogyan mozdulhatnánk el egy szabadabb, tisztességesebb és felszabadítóbb magyar kulturális környezet irányába?
Ha az események hatalmukba kerítenek bennünket, hol az a pont, ahonnan még lépéseket tehetünk, hogy elkerüljük a csapdát, hogy elkerüljük a katasztrofális veszteségeket, életünk felbomlását?
Hogyan állíthatjuk meg a nemzet (és az ország?) létfontosságú erőforrásainak kimerülését?
El tudunk-e távolodni a megmerevedett magatartásmódoktól (a nagy irányzatok megmerevedett rossz viszonyától)?

S ha valaki a magyar társadalomban tapasztalható tények figyelmen kívül hagyásával drámainak tartaná e kérdéseket, akkor legalább arra figyeljen, hogy egy új korszak közeledik a még meg nem tapasztalt fokozott veszélyességével (lehetőségeivel és lehetetlenségeivel), ezért a meg nem gondolt gondolatok nagy századának végén minden „elavult” és „modern”

gondolatot tételesen újra kell gondolni. Ilyenkor az is feladatunk, hogy elfeledett, vagy háttérbe szorított összefüggéseket alkossunk újjá.

Úgy vélem, hogy eléggé reménytelen kulturális helyzetünkből, valamint a millenniumi várakozásból is adódóan eljött a leltár ideje. Egy ilyen nemzeti kulturális leltárhoz állítottam össze egy eklektikus, de válogatott kérdéscsomagot és asszociációkat a lehetséges válaszokhoz. Reménykedve, hogy másokban is további kérdések és majd esetleg válaszok tömegét indítja el.

Kiinduló feltevésem: arra még találhatunk mentséget, hogy képtelenek vagyunk megoldani a világ problémáit, de arra már fogytán a mentségünk, hogy nem sikerül megoldanunk nemzeti problémáinkat sem.

POLITIKA ÉS KULTÚRA

Kapott-e a jelenlegi parlament politikai mandátumot arra, hogy kulturális feladatköröket sorvasszon el, vagy kivételezett magánszemélyek szűk érdekeinek engedje át?

[A kulturális terület kiszolgáltatása a kereslet és a kínálat nyers törvényeinek nem ugyanolyan mértékben rombolja-e a kultúrát, mint a mindenkori politikai helyzethez igazítás, vagy a kötetlen szórakoztatásra redukálás?]

Milyen kulturális tervezés van ma Magyarországon?

[Nem elfogadhatók az afféle tervezési perspektívák, amelyek egy generációnak még a fél életidejét sem fogják át, el-

lenben elpazarolják az unokák erőforrásait, és még a dédunokákat is jelzálogkölcsönnel terhelik meg, s ezáltal félretervezik egy társadalom jövőjét.]

A kultúrpolitika nyitott-e az igazi változásra?

[…vagy csak egyfajta elavult neokonzervatív vagy neoliberális forgatókönyvet valósít meg? Állami kultúrpolitikánkban nem a neokonzervatív és neoliberális elemek zavaros egyvelege teremti meg a skizofréniát? A művészeti és kulturális tevékenység állandó radikális leértékelése nem vezet majd a közvéleményben az intelligencia és a kreativitás destruktívvá, kacattá, hóborttá nyilvánításához?]

Létezik-e ma egyáltalán kultúrpolitika, vagy elvileg összeegyeztethetetlen dolgok eklektikus összekapcsolása zajlik?

[Egy csipetnyi liberalizmus összeházasítása újraközpontosítással – pl.: Nemzeti Kulturális Alap stb. Értékkonzervatizmus és alternatív kultúrpolitika összekapcsolása – pl.: a 60-as, 70-es évekbeli nyugati modernista művészeti törekvések nemzetközi és hazai provinciális alkotóinak és műveiknek túlreklámozása, egyoldalú népszerűsítése (lásd Műcsarnok). A magyar párhuzamos kultúrakiállítás Párizsban.]

Nem a kultúrpolitikai tervezésképtelenség-e a segítője a kulturális területet szétverő restrikciós pénzügyi politika „sikerének”? Visszahelyezhető-e a kulturális építkezés a „politika centrumába”?

[*„Egy valóban politikai mozgalom a jövőben kultúrmozgalom kell, hogy legyen*.” (Fred Sinowatz)]

Milyen módszerek lehetségesek a hagyományos kultúrpolitikai módszereken túl?

[A hagyományos baloldali elképzelés szerint az államnak biztosítani kell mindenki számára a kulturális, oktatási ellá-

tást. A hagyományos jobboldali nézet szerint az embereket rá kell bírni, hogy fizessék meg ezeket a szolgáltatásokat, illetve létre kell hozni egy biztonsági hálót. A baloldali elképzelés mostanra katasztrófa-szerkezetté vált, és közben elsatnyult az emberek képessége igényeik önálló kielégítésére. Az önállóság jobboldali retorikája pedig azt kockáztatja, hogy kizsákmányolónak, elerőtlenítőnek, korruptnak – és másképp, de ugyancsak kontraszelektívnek bizonyul mind az alkotók, mind a befogadók körében.]

A létező és mesterségesen is gerjesztett apokaliptikus veszélyérzet idején nem a kultúra építése a legfőbb stabilizáló tényező?

[Ahogy a teremtés-mítoszok koncepcióról tanúskodnak, az újrateremtéshez és túléléshez is kell koncepció – és kulturált társadalom.]

Demonstrálhatja-e a mindenkori hatalom kifejezőbben szabadságszeretetét és toleranciáját, mint a kultúrához és benne a művészetekhez fűződő viszonyában?

[A megkezdett színházrombolás (Thália stb.), alapok-alapítványok központosítása, kuratóriumainak egyneműsítése – pl. Magyar Könyv Alapítvány átszabása. A kultúra kérdése nem az igazságosság és esélyegyenlőség kérdése is? A létező szocializmus megpróbálta élő „ideológiai pénzként” kezelni az értelmiséget, a létező liberalizmus most mivel kísérletezik?]

Önálló középosztály kialakulása lehetséges-e megfelelő oktatási-kulturális „dobbantó” nélkül? Hová vezet az az egydimenziós kultúrpolitika, amely a jelenlegi politikának semmiféle alternatíváját nem képes meglátni (és elviselni)?

[Lásd a nyilatkozatokat arról, hogy a jelenlegi kormányon lévő politikának nincs alternatívája. Különben is mit leplez az egyetlen alternatívaként működtetett modernizációs pánik?]

Nem arról szól-e a kulturális esélyegyenlőtlenség, hogy a demokrácia peremére szorítanak állampolgárokat, és megtagadják tőlük a világ és helyzetük megértésének lehetőségét?

[Milyen intézkedések hatottak az esélyegyenlőtlenség irányába az elmúlt években? Nemzeti kereten belül Magyarországon óriási spekulációk gazdagítják a gazdagokat.]

A kulturális esélyegyenlőtlenség nem eredményezheti a demokratikus jogállam felrobbanását?

[Az esélyegyenlőtlenség a legerősebb társadalmi konfliktusforrás. Újjáéleszti az örök kísértést a szabadságjogok korlátozására. Túl az etnocentrizmuson és a multikulturalizmuson, populista gondolat és tett-e az, ha tízen körülállnak egy asztalt és rászólnak arra az egyre, aki magához vesz kilenc kenyeret?]

Lehet-e ma Magyarországon a kultúra szabadságáról beszélni?

[Ez a kérdés arra utal, hogy a kultúra szabadsága címszó a szocializmusban és a szabad versenyes kapitalizmusban egyaránt elcsépeltetett és korlátoztatott. Érdemes ezért a kultúra szabadsága helyett egy dinamikusabb formát alkalmazni? A művészetnek nevezett kommunikációs folyamatnak kell szabadnak lennie a mindenkori pártpolitikától s a közvetlen piactól egyaránt. Továbbá kérdés, szabad-e engedély nélkül szellemileg építkezni?]

Becsmérelhetjük-e csak a körülményeket a kulturális pozíciók megroppanása miatt, vagy a magyar értelmiség szellemi és gyakorlati cselekvésképtelensége is vétkes?

Mit jelent a kultúra agyonspórolása?

[A kultúra agyonspórolása miféle államháztartást alakít ki? Hogyan zsigereljük ki általa Magyarországot?]

Mi ez a takarékossági krízis?

[Ezt hívják Amerikában mostanában fiskális Armageddonnak. Lényegtelen-e, hogy mely társadalmi csoport döntött korábban a pazarlásról?]

A kultúrán vagy a kultúra által kell spórolni?

[Amit ma kulturális infrastruktúrába fektetünk, az holnap szociális területen, az egészségben, a környezet épségében és a versenyképességben térül meg. *„Aki a kultúrába invesztál, az a gazdaságba invesztál”* (Mitterrand)]

Mit jelent a magyar kultúrának a Világbank „hálálkodva haljunk éhen” (Agostinho Neto) programja?

[Neki térkép e táj – … vagy kiknek csak térkép e táj?]

A létező liberalizmus már nemcsak a nagyvállalatok haszonrésén munkálkodik?

[Elindult a kulturális padlás lesöprése is – és vetnivaló sem marad?]

Csak az európai piac dinamikája és a világkereskedelem hatalma az oka, hogy Európa perifériáján és a harmadik világban a kultúra és a hagyományok rombolásának olyan gigantikus folyamatai indultak el, amelyek egyedülállóak a világtörténelemben?

[Szabad-e tétlenül néznünk, hogy a hatalmi csoportosulások export-import praktikái kirekesztik a saját indíttatású kultúrákat saját közegükből és az egyetemességből?]

A kulturális bázisú szabadidőipar jelenleg mennyit hoz az országnak (mennyi a GDP-részesedés)?

[Az NSZK-ban a nyolcvanas évek elején a bruttó GDP egyhetedét hozta négymillió foglalkoztatottra vetítve, ami nagyobb, mint az ott rendkívül fejlett autóipar. A magánkiadások 20 százaléka esett kultúrára és szabadidőre. Ez a költségvetés 1965–81 között 420 százalékkal növekedett. Lassan Magyarországon is fel lehet vetni azt a kérdést, hogy ki támogat kit?]

A kultúra szélsőséges piacosítása valójában nem a vurstlitendenciák erősítése?

[Jönnek az öszvérintézmények: semmi más, csak dekoráció, homlokzat, mulatság és kötelező kötetlenség – a személyiséget befolyásoló átélés, valamint a valóságos részvétel, illetve az igényesség, a kritikai képességek, a tényleges önmegvalósítás helyett.]

Létezik-e ma annál kulturálisan érzékenyebb program, mint Magyarország visszavásárlása?

[Jonathan Freenberg és William Kistler 1992-ben készített egy kötetet *Buying America Back* címmel. A több mint 600 oldalas könyv világhírű szerzői egy emberarcú Amerika tervét vázolták fel. Ez utópia volna?]

Államháztartási terv vagy egy nemzet háztartása?

[Egy igazi államháztartási tervnek az alapvető társadalmi szükségletek (termelés, újratermelés, kulturális kommunikáció, politikai hatalom) rendszerében kell eligazodnia, és legalább a következő alappilléreken kellene nyugodnia:

Elébe kell mennie az anyagi és nem anyagi szükségletek nemzetközi trendek által befolyásolt változásának.

Az adott társadalom lényegéből kell erednie.

Minden társadalom elsősorban önmaga erejére és forrásaira támaszkodhat, tagjai energiájának, illetve nemzetközi (kulturális) környezetének függvényében.

Ökológiai alapokon nyugszik, tehát tudatában van a helyi ökorendszerek lehetőségeinek és a mai, valamint jövőbeli generációkat érintő korlátoknak.

Szerkezeti átalakításokra épít.]

Hogyan adhatna a kulturális terület garanciát arra, hogy ha lenne egy kultúra-konszolidációs összeg, akkor az jobban hasznosulna, mint a banki?

[A kultúra-konszolidációs program része lehetett volna a kulturális alapítványi rendszer kiépítése állami forrásátadással, ami az elmúlt években elindult. Sajnos nem volt mögötte non-profit törvény mint garancia. Egymással rivalizáló kulturális lobbik alapítványi háborút robbantottak ki. Ezt kihasználva az újracentralizációs erők kitalálták a közalapítványt, ami nem más, mint egy elkülönített alap és egy költségvetési intézmény zavaros vegyülete. „Visszalopták” a pénzt és a forrásokat a Világbank és a Nemzetközi Valutaalap „áldásos” árgus szemei elé. Anélkül, hogy ettől a nyilvánosság kontrollja megvalósult volna.]

Elképzelhető-e a gazdaságra impulzusként irányított kultúra?

[Az egyetlen értelmezés, amelyet a modern gazdaságban még jó lelkiismerettel köthetünk a kultúra fogalmához, hogy sajátja egy olyan termelő erő, amely a társadalom infrastruktúrájára hat. Ennek érdekében Felix Guattani szerint az intézményesített piacnak olyan új típusára van szükség, amely közvetítőként kapcsolódik be a kapitalista piac és az állami ellenőrző szervek közé. Ezek forrást biztosítanak annak az ak-

tivitásnak, amely segítségével ki lehetne vezetni a gazdaságot az „utilitarista ráció" ösvényeiről, és véget lehetne vetni a kollektív energiák értelmetlen pazarlásának.]

A kulturális fejlesztést, sőt, a kulturális „mohóság" felébresztését „kulturalizmusnak" nevezhetjük és vitathatjuk, amennyiben ilyen programok mégiscsak elsőbbséget biztosítanak a kultúrának a gazdasággal szemben, de legalábbis nem értékelik le eleve, még tulajdonképpen a piacra jutás előtt. De tehet-e többet a gazdaság a válság leküzdésére?

KÜLPOLITIKA ÉS KULTÚRA

Kell-e Európai Unió-tagság, vagy csak akkor, ha együtt fogalmazhatjuk meg Európa kulturális igényeit, ami nem lehet más, mint az Európában élő etnikumok kultúrájának polifonikus együttműködése?

[Enélkül biztosan nem kell! Létezhet még – kiegészítésül, *később* – sajátos Európa-tudattal szerveződő, spontán civilizációs-érintkezési kultúra *is* ezen kívül.]

A mai nemzetközi és belföldi viszonyok között van-e lehetősége a magyar kultúrának saját identitása megőrzésére?

[A saját identitásra való jog elismerése csupán képmutatás marad, ha nem foglalja magában azt a jogot is, hogy aki akar, letérhessen a rákényszerített „fejlődésről", … legalább egyéni vagy kollektív másságként, szemben a „fejlődés" című aktuális államvallással.]

Tudja-e segíteni és hogyan a magyar kultúra, hogy egy újból önmagára eszmélő Európa szervezze az európai integrációt, ne egy „kívülről" (az európai kulturális értékeken kívülről) irányított, vagy sodródó?

[Praktikus lépés lehet ebbe az irányba a különböző országok kulturális piaci rendtartásának szövetségéből szerveződő Európai Piaci Rendtartás. *„A 21. század Európa százada lesz"* (Richard Carlson–Bruce Goldman)]

Mi a szerepe a diaszpóra-magyarságnak egy nemzeti kulturális stratégiában?

[Mi lenne, ha például az izraeli miniszterelnök kijelentené, hogy az ország érdekei fontosabbak, mint a diaszpóra? „Mi már csak haza vágyunk, és nem tudjuk, hova."(Joseph von Eichendorff)]

TÁRSADALOM ÉS KULTÚRA

Mi lesz a végső kimenetele, ha szociokulturális rendszerünket az állandó válságáthidalás puszta piacstratégiája szakítópróbának veti alá?

[Ilyen helyzetben feltartóztatható-e az alattomosan közeledő anarchia?]

Mi a feladata a kultúrának a magyar társadalom rossz közérzetének javításában?

[Ma már szinte a szabad társadalmak „kritériumaként" jelenik meg: a kábítószerezés, az alkoholizmus, az önmérgezés, az idegbetegség, a stressz-alapú betegség, a túlhajtás betegsége, a magány, a steril fantáziálgatás, az erőszak, a bűnözés járványa, a mocskos spekuláció, az emberi kapcsolatok sorvadása.]

Mit tehet a kultúra az esélyegyenlőség, a versenysemlegesség demokratikus koncepciójáért?

[Fel tudja-e hívni a figyelmet, tudja-e indítványozni, hogy felszámoljuk az akadályokat a társadalmi háttérben; a rossz lakáskörülményekben, a diszkriminációs nevelésben, a túlszakosított oktatásban, a gazdasági érdekcsoportok által kifejtett nyomásban, a bürokratikus közigazgatásban? Kínál-e hozzá eszmét, példát, műveltséget?]

Lehetséges-e ma Magyarországon olyan kulturális oldalról szerveződő erő, amely lelassítja, esetleg megakadályozza a társadalmi egyenlőtlenség szélsőséges formáinak kialakulását?

[Kulturális oldalról segíthető-e a lehetőségek egyenlősége olyan időszakban, amikor a politikai szféra ezt nem tudja biztosítani? Hogyan lehetne segíteni, hogy a társadalmi hierarchia helyeiért folyó harc hatékony és tisztességes legyen? Visszaszorítható-e a kritikai párbeszéd egyedüli ellenőrzését megkísérlő, önmagát dinasztikusan is újratermelő elit?]

Lehetséges-e ma Magyarországon olyan kulturális oldalról szerveződő erő, amelyik felszámolja a magyar társadalom néma depresszióját?

[Lehetséges-e olyan élénkítés, amely egyben a demokrácia új formáját is jelenti? Olyan demokráciáét, amelyet nemcsak elviselünk, hanem formálunk is, izgalmasan és megelégedéssel.]

A kultúra a teljes emberi élet milyen motivációit tudja feltárni és erősíteni?

[Történelmileg a teljesebb életet élő emberek motivációi például olyan komplex forrásokból táplálkoznak, mint: család, barátság, szomszédság, haza, a szeretni tudás képessége, önazonosság, önirányítás, megismerés vágya, önkifejezés, társasság, jólét, igazságosság, a hűség, a hit.]

Igaz-e, hogy megroppant a nemzet önbizalma?

[Vagy ennek állandó hangoztatása fékezi az önbizalom építését? Ha megroppant, akkor nem először is kulturális oldalról lehet helyreállítani?]

Mi a szerepe a magyar kultúrának a család csökkenő társadalmi jelentőségéből fakadó pszichológiai és társadalmi problémák megoldásában? Elképzelhető-e a magyar kultúra fennmaradása, a család, a kisháztartás leépülése idején?

[*„A nő igazi felszabadítása, az igazi kommunizmus csak ott és akkor kezdődik, ahol és amikor megkezdődik a tömegharc a kis háztartás ellen.*"(Lenin)]

Mit tehet a kultúra a munkaerkölcs helyreállításáért?

[*„A modern ipari társadalom emberének presztízse fordított arányban áll a tényleges termeléshez való közelségével*". (E. F. Schumacher)]

Hogyan lehetne ifjúságunk elfekvő intellektuális és kulturális tőkéjét megfelelő ösztönzéssel aktivizálnunk?

[Franciaországban az 1981-es diáklázadások után külön alapot hoztak létre arra, hogy az ifjúság radikális aktivitását a közösségi kulturális értékteremtés irányába tereljék. Ezt ott a belügyi tárca organizálta az önkormányzatok bevonásával. Erre nem jó egy országos ifjúsági alap. A francia kormány „1983 nyarának megelőzése" címmel tervet készített. Kulturális programot és tanfolyamot szervezett százezer olyan fia-

talnak, aki nem tud vakációra utazni. Az adott nagyvárosokban azon a nyáron 30%-kal csökkent a betörési kvóta.

Jellemző, hogy amíg Franciaországban az akció jelentős eredményekhez (például kitűnő művészeti fesztiválok) vezetett, addig a Johnson elnök által hasonló céllal meghirdetett ún. „szegénység elleni harc" művészeti és kulturális része nem lett más, mint egyszerű szabadidős szórakoztatás. Szónoki kérdés: minőségi kulturális építkezéshez minőségi kulturális alapanyag kell? Miért verjük szét a nálunk még létező magas szintet?

Bár ez egyértelműen a kulturális rendszer felhasználása a társadalmi stabilizálódás érdekében (lásd Gramsci hegemóniaelmélete), azért a tételt nem szabad elvetni, mert a létező szocialista diktatúrának is volt ilyen stratégiája. Demokráciában a kérdés inkább úgy vetődik fel, hogy az igazi demokráciát végső soron a kultúra stabilizálja. Szónoki kérdés: a mai kultúraellenes lépéseknek mi a célja? Közel vagyunk ahhoz, hogy a gazdasági rendszer által leírt szegények és fiatalok kívánságait már nem vezeti le a kultúra, hanem a csupasz szükség, s ha másként nem megy, hát rendőri szervekkel, rendőrállammal.]

Miért szorult háttérbe Magyarországon az elmúlt években a kulturális terület?

[Bármi, ami közérdek ugyan, de nincs valamelyik érdekcsoport védnöksége alatt, az háttérbe szorul. A demokráciának ezt az állapotát nevezi Jonathan Rauch demosclerosisnak. Lehetséges, hogy a demokráciánk egyszerre infantilis és szenilis?]

Milyen társadalmi változást kell gerjesztenie a magyar kultúrának?

[Lehet, hogy az elkövetkező társadalmi változások a maiaktól eltérő motivációkból fakadnak, s azokat a motivációkat a tömegtársadalomban kielégületlenül hagyott szellemi (spirituális) szükségletekben kell keresni.]

Kell-e egy átfogó kulturális (NGO) szervezet?

[Európában ez egy általános szokás. Például a Német Kulturális Tanácsot 1981-ben szövetségi (országos) szintű kultúr- és médiapolitikai szervezetek alapították politikailag független munkaközösségként.]

FILOZÓFIA ÉS KULTÚRA

A kultúra csak felépítmény, vagy annál több, az emberi tevékenység alapja?

[Ezzel a kérdésfeltevéssel arra szeretnék utalni, hogy mára teljesen tarthatatlan a marxi alap és felépítmény viszony, pedig még mindig működik a volt szocialista tábor filozófiai monokultúrával szellemileg visszatartott országaiban a társadalmi tervezés mélytudatában és a most elvirágzó nyugati baloldali vélekedésekben. Máskülönben Spinoza szerint „ne vitatkozzunk azon, hogy az egyedüli létező szellemi vagy anyagi természetű-e, mert az ilyen vita nem egyéb üres szócséplésnél. A szellemi és anyagi testek ugyanis nem mások, mint ugyanazon dolognak két különböző oldala."]

Milyen filozófiára épülhet egy új kulturális tervezés?

[A „modern" kornak vége, a modernizmus elavult. Új kulturális klímára van szükség. Lásd William Van Dusen Wis-

hard, John Lukács és Václav Havel ide vonatkozó írásait. Charles W. Key Rey World Politics: Trend and Transformulion című könyvében tételesen elemzi azt, hogy 1989 óta a világ drámai és elképzelhetetlen változások szemtanúja.

„Az életsegítő filozófia (ökofilozófia) nem vágyálom. Racionálisan igazolható egy olyan új kozmológia, melyben nincs jelen az univerzumtól és az egymástól való elidegenedettségünk, s amely lehetővé tenné számunkra, hogy otthon érezzük magunkat az univerzumban, és szimbiotikus kapcsolatot teremtsünk egymással" (Henryk Skolimowski). A régi politikai ideológiák, a 18. és 19. században született liberalizmus és a marxizmus ma már, a huszadik század végén elégtelenek. Mindkettő a fejlődésbe vetett puszta hitre támaszkodik, s azt hiszi, hogy a gazdasági növekedés a demokratikus evolúció előfeltétele. Az a felismerés, hogy a növekedésnek korlátai vannak, fokozza az igényt egy új ideológia iránt, amelynek már induláskor „emberarcúnak" kell lennie – s nem csupán nagy kudarcok hatására kell ráébrednie, mi is volt a célja eredetileg.]

Mi a magyar kultúra rendező elve? Mi volt eredetileg, és mi az ezredfordulón? Meddig bénítja az állandóan újraéledő, sokszor áltudományosan fontoskodó gúnyolódás, hogy kialakítsuk új viszonyainkat a magyar kultúra meghatározó középponti szimbólumaihoz?

[Modern nyugati újkonzervatív elképzelések szerint a létező liberalizmus a nép új ópiuma, amely dühödten, vallási dogmává merevedett érvekkel igyekszik igazolni az egyenlőtlenségeket, s reakciósnak minősíti a gyökereket. Áltudomány, abszurd szcientizmus világi vallássá emelve, amely ráadásul olyan korlátlan hallgatósághoz szól, amekkorához a régi prédikátorok sohasem jutottak el. Az ilyen széles körben terjesztett ökonomizmus meghatározza az emberek gondolkodását, el akarja tántorítani őket a kritikus gondolkodás vállalásától, a társadalmi igazságtalanságok fölemlítésétől, amelyek az új dogma szerint a pénzisten igazságos büntetését jelentik mindazok ellen, akik vétkeztek a gazdasági és pénzügyi „korszerűségek" szentséges törvényeivel szemben. A termelés világméretűvé válása idején a vallás azt sugallja, hogy az önálló államiság meghaladott, mintha elfeledné, hogy továbbra is az a népszuverenitás gyakorlásának a színhelye. Anélkül, hogy nyíltan elutasítaná a demokratikus elveket, annak gyakorlatát alárendeli a „nagy gazdasági egyensúlyok" és a „külső kényszerítő tényezők" egyoldalú tiszteletének. A parlamenti képviselőket aláveti a „szakértők" és „technokraták" legfőbb döntőbíráskodásának. Avagy különben is a világ már posztkonzervatív és posztliberális.]

Ki tudja-e egyensúlyozni a kultúra nemzeti jellegének erősítése a globalizáció veszélyeit? Megoldható-e ez a nacionalizmus erősödése nélkül? Vagy éppen a globalizációs nyomulás festi a falra állandóan a nacionalizmus ördögét?

[Fritz Bolkenstein: *„Miért nem írhatja meg egy fehér azt, amit egy fekete leír a kultúra és a fejlődés kapcsolatáról."* Peter Bauer: *„Mert akkor jönne azonnal az etnocentrizmus és a rasszizmus vádja."*]

Milyen kulturális tervezés képes feltartóztatni az oktatásügy és a kulturális értékteremtés hanyatlását Magyarországon?

[Wilhelm Dilthey „A pedagógia története" című művében kifejti, hogy: *„Éppoly könnyű, mint amennyire könnyelmű dolog eljátszogatni valamely általános, modern, utilitariá-*

nus nevelés tervével… Viszont a nevelés célja, s az az eszköztár, amely egy nemzet pallérozottságában és erkölcsében, eszmevilágában és életeszményeiben van jelen, a nemzetek által befutott sajátos körpályának rendelődik alá".]

Milyen alternatívát kínál a liberális kapitalizmus az etnikai kultúráknak?

[*„Demokráciánk egyik alapproblémája, hogy a mindenek fölé helyezett egyéni jogok szétrombolják a korábban létrejött társadalmi struktúrákat. Nyugaton az embereknek arra kell törekedniük, hogy megtartsák azokat az intézményeket, amelyek más tényezőkre, s nem a tiszta liberalizmusra irányulnak. A kihívás épp azokban az embertípusokban testesül meg, akiket nem elégít ki a sterilen tiszta egyetemesség."* (Francis Fukuyama)]

Milyen kulturális mintát érdemes Magyarországon figyelembe venni?

[Az amerikai liberális multikulturálist, a norvég etnokulturálisan érzékenyt, az izraeli mito-kulturálist, a szingapúri konfuciánus tekitélyelvűt, vagy mást. Milyen a magyar?]

Multikulturalizmus vagy kultúrák párbeszéde és kulturális polifónia?

[Mi hat igazából a kultúra eróziója ellen? Főleg egy olyan korban, amikor a vidék (a periféria) sem vágyik már misszionáriusokra (se biciklisekre, se szuperszonikusokra) és azok utópiáira. Legfeljebb segíteni kellene, hogy megszabaduljon a ráaggatott bukolikus matricáktól.]

Lehet-e kulturális válasza a globalizációra a kis nemzeteknek?

[*„Mindig feszültség van a nemzeteken túl, valamint a globális szinten érvényesülő tendenciák és saját nemzeti szokásaink, illetve intézményeik között… Mint mindenben, ebben (globalizáció) is vannak győztesek és vesztesek… Az egyik oldalon állnak azok, akik hasznot húznak a globalizálódásból, a bankárok, a befektetők és a multinacionális vállalatok. De – a parasztoktól a kőművesekig – akad bőven vesztes is."* (Paul Kennedy)]

Hogyan lázadhat a kultúra a jelenlegi elavult gazdasági és bemerevedett „tudományos" orientáció ellen?

[A jelenlegi gazdasági és „tudományos" orientáció egy olyan társadalomra jellemző, amely a régi társadalomban lévő rang-kiváltságok elleni politikai-gazdasági lázadásból keletkezett, és győzelme után megmerevedett. A kultúra dolgai mindig játékban vannak. Felismerjük-e játékterünket? Vannak-e egyéniségek, akik kiteljesítik a játék új stílusát? Vannak-e laboratóriumok az új életstílusok számára?]

OKTATÁS

Oktatáspolitikánk a magyarság jövőjének milyen forgatókönyve?

[Emelkedő nemzet… Milyen ideák és elképzelések katalizálják és formálják a nevelést Magyarországon? Rossz válasz az „ideológia-mentesség". Az „ideológia-mentes" oktatás örve alatt a történelem legveszélyesebb kisajátítás- és elnyomástechnikái (a lélek megszállása) törnek előre. Az oktatásban az ideológiai semlegességet hirdető a legveszélyesebb politikai cukrosbácsi. Veszélyesebb a régi küldetéstudatosnál, mert annak látható az áruja lényege, s így könnyebben elutasítható.]

Marad-e az oktatás Magyarországon mindenkit megillető emberi jog?

[*„A népek ereje tömegük kultúrájában rejlik."* (Friedrich Naumann)]

Felkelti-e az igényt oktatáspolitikánk a demokratikus állampolgárság gyakorlására?

[Rehabilitálja-e az erényt? Feltárja-e az erény szerkezetét: az igazságot, a bölcsességet, békés természetet, a szolidaritást, jóakaratúságot, az odaadást (áldozatvállalást), a toleranciát, a találékonyságot, a szabadságszeretetet, az empátiát, a kételkedést, az elmélyülést, a szerénységet, a mértékletességet, a bátorságot, a szeretetet, az őszinteséget, a reményt, az alázatosságot, a tiszteletet és az örömöt?]

Orientálja-e az ifjúságot az oktatás ma alapvető társadalmi és politikai értékek irányába?

Létezhetne-e jobb oktatás a nemzet szolgálatában?

[Amerikában épp ezekben az években vizsgálják felül azt a káros oktatáspolitikát, ami felé mi is megyünk. Lásd: Amy Stuart Wells: Time to Choose: – America at the Crossroads of School Choice Policy.]

Felmértük-e, hogy így kik lesznek a győztesek és a vesztesek az oktatási piactéren?

[Például a „Javaslat a Fővárosi Önkormányzat fenntartásában működő szakképző iskolákban egyes szakmák nappali tagozatos képzésének koncentrálására" című anyagról eldönthetetlen, hogy a célja egyszerűen csak a fővárosi szakoktatás szétverése, vagy a felszabaduló épületekre számító ingatlanspekuláció.]

A magyar felsőoktatás totális pénzügyi válsága nem értékeli-e le szélsőségesen az egyetemi munkaerőpiacot, így minden eddiginél erőteljesebb kontraszelekciót teremtve?

[A pénzügyi válság technokrata szükségmegoldásokat szül. Lásd.: egyetemek indokolatlan összevonása. Ami ésszerűen összevonandó, azt már régen össze kellett volna vonni. Közben az egész termelőszövetkezet-összevonásokon iskolázott elmék ötlete.]

A felsőoktatásban a centralizáció (egyetemi összevonások) vagy a decentralizáció a járható út?

[A helyi közösségek szintjéig kell decentralizálni az oktatást, össze kell kapcsolni az elméleti oktatást és a gyakorlati képzést. Ez azt jelenti, hogy a felsőoktatási intézményeknek helyi kutatási és képzési központokká kell válniuk. (Dán Iskolai Oktatási Törvény)]

A mai radikális forráselvonás előtt megtörtént-e az egyetemi és főiskolai szintű oktatás prioritásának és gyakorlatának kritikai számbavétele?

[Ki egyezett meg kivel és miről? Avagy a „szélhámosok a templomban" helyzet működik?]

Az új oktatási törvényben valójában nem az „elit" gyarapítja úgy önmagát, hogy még igazságosnak is látszik?

[A mindenki számára meghosszabbított iskoláztatás nem járható út a szociális különbségek megszüntetésére. A helyes megoldás a bérkülönbségek kiegyenlítése. (Dán Iskolai Oktatási Törvény)]

Lehet-e oktatás elfogadott értékrend nélkül?

[Rushworth M. Kidder, az Institut for Global Ethies elnöke huszonnégy világhírű gondolkodóval készített interjúja alapján nyolc univerzális értéket határoz meg. Alakult-e köz-

megegyezés az oktatáspolitikánk alapjául szolgáló nemzeti kulturális értékrendről? Megkérdeztek-e 24 köztiszteletnek örvendő magyar személyiséget?]

Át kellett-e és lehet-e alakítani radikálisan az oktatási rendszert, mielőtt a társadalmi célok és a társadalmi fejlődés körüli nézeteltéréseket tisztáznánk?

[A múlt újra és újra nyomás alá helyezi a jelent, tekintet nélkül a jövőre.]

TÖMEGKOMMUNIKÁCIÓ ÉS KULTÚRA

Milyen hatással van a magyar kultúrára a tömegkommunikáció mindent átható befolyása?

[*„Az elektronikus technológia szétzúzta a hagyományos piacokat és tovább szilárdította a tulajdont, a tartalmat, a gazdagságot és a hatalmat. Ezek integrált rendszerként funkcionáló koalíciója meghaladja a helyi és nemzeti határokat. Ők ébresztik a képzeletünket, formálják a valósággal kapcsolatos fogalmainkat, irányítják a nyilvánosságot és a politikát, s úgy szólnak bele életre szóló döntéseink alakításába, ahogyan a fizikai környezet határozza meg életesélyeinket."* (George Gerbner Kulturális Környezeti Mozgalmának dekrétumából.)]

A magyar tömegkommunikációs struktúra egyoldalúságának és anyagi kiszolgáltatottságának milyen kulturális következményei vannak és lesznek?

[Nincs elég rangos kulturális hetilap, s úgy tűnik, nincs is igény rájuk. A kulturális művészeti műhelymunka visszaszorult néhány száz műpéldányos havi fórumokra. Bemerevedett művészeti irányzatok, kulturális versenyistállók uralják a szűk csatornákat is.]

IDENTITÁS ÉS KULTÚRA

Melyik Magyarország az igazi?

[Ez a mai készülő Magyarország Részvénytársaság, vagy az, amelyik a magyar kultúra történelmi folytonosságát is őrzi és továbbépíti?]

Lényeges kérdés-e ma Magyarországon a kulturális identitás?

[*„A kultúra legelsődlegesebb problémája az, hogy a transzcendentális Én urává legyünk, ugyanakkor a valóságos » Én « énje legyünk. Ezért oly kevéssé meglepő a mások iránti együttérzés és megértés teljes hiánya. Önmagunk tökéletes ismerete nélkül igazából nem ismerhetjük meg a többieket."* (Novalis)

Mit kezdünk a kétféle provincializmussal? A sokszor emlegetett és kétségtelenül létező mucsaisággal és a fontoskodó utánérző európersséggel. Az egymást gerjesztő kétféle provincializmussal: az árvalányhajtól a lila hajig.]

Fontos-e ma Magyarországon a magyar kulturális identitás?

[A kulturális identitás univerzális fontossága vitathatatlan. A kultúra mindenekelőtt krízises időkben és alapvető társadalmi változások idején eszköz az érintkezés szabályozására a szociális és másféle környezettel, és az ilyen kényszerű változások után mindannyiszor újra kell hitelesíteni.]

Mennyire átgondolt tétel Magyarországon a multikulturalizmus erőltetése, főleg a nemzeti és európai keresztény identitással szemben?

[Az utolsó előtti kulturális miniszter állandóan multikultúrázott. Viszont például a liberális Francis Fukuyama a multikulturális mozgalmat olyan negatív mozgásnak tekinti, amely a nyugati racionalista hagyományt a fehérek találmányának állítja be, melyet csak azért eszeltek ki, hogy saját értékrendjüket rákényszeríthessék a kisebbségekre és a többi elnyomott rétegre.]

Megmaradhat-e a magyar kultúra identitása a mai erőltetett globalizáció idején?

[Minden kultúrának jogos kívánsága, hogy fennmaradjon saját felelőssége és érdemei alapján. Ehhez igényli a modern kifejezéssel élve „moral economy"-val jellemzett helyzet elismerését is. Mindig fontosak voltak a „morális gazdaságnak" a kritériumai is mint kulturális normák a piacéi mellett és fölött. A nemzetközi neoliberalizmus szeretné manapság minden országnak előírni, mindenekelőtt persze az adós országoknak, hogy mely területen cseréljék ki „moral economy"-juknak kulturális normáit „piacgazdasági" princípiumokra. A Nemzetközi Valutaalap meghagyásával is végső fokon negatív kultúrpolitikát gyakorolnak, és széttörik a kulturális identitást.]

Hogyan érintik a magyar kulturális identitást az erőltetett haladás-fogalmak?

[*„A haladásban hinni azt jelenti, hogy nem hisszük, hogy a haladás már megtörtént"* (Franz Kafka). A világ még létező reális sokfélesége az univerzalista politikai koncepcióknak fölöttébb kényelmetlen kezd lenni. Épp a kulturális sokféleséget szeretnék egyszerűen leírni és a világgazdaság áruválasztékába való felvétellel harc nélkül hatástalanítani.]

Hogyan lehet úgy megvédeni a „saját kultúra lelkét", egy nép kulturális identitását, hogy az ne legyen káros befelé fordulás, rosszízű provincializálódás?

KULTÚRA ÉS ÖKOLÓGIA

Milyen kapcsolat van az ökológia és a kultúra között?

[Ez akkor derül ki teljes mélységében, amikor a kultúrakutatás vagy az értelmiség – amely tudvalevően állandóan „kultúrában utazik" – próbálja meghatározni viszonyát a sűrűsödő ökológiai válságok által elhíresült ökológia fogalmához. Jellemző példája volt ennek a mozgásnak az a vita, amely 1986-87-ben zajlott Magyarországon. A vita kiindulópontja Dimitrij Szergejevics Lihacsov*: Zametki o russzkom* című írása, amely jellemző módon magyarul már *A kultúra ökológiája* címmel jelent meg. A neves orosz irodalomtörténész kiindulópontja az volt, hogy „az ökológiát nem lenne szabad korlátozni a csak természeti, biológiai környezet megőrzését célzó feladatokra. Az ember életéhez nem kevésbé fontos az a

környezet, amelyet elődeinek kultúrája és ő maga hozott létre. Ennek a kulturális környezetnek a védelme semmivel sem kevésbé lényeges, mint a környező természeté."

A vita rendkívül heves volt, mint minden szellemi összecsapás, amely a nemzeti kultúra léte és nem léte, támadottsága és védelme ügyében szokott zajlani. Szempontunkból a párbajnak ez az oldala kevésbé érdekes, mint az, hogy közben éles fény derült arra, hogy az ökológia szó eredeti jelentése mennyire nem ismert.

Jellemzően a természettudományi terület képviselői az ökológia szót par excellence természettudományos kifejezésnek ismerik és mint a fenti vitában látszott, sértésnek vesznek minden humántudományi megközelítést. Ez az elképzelésük viszont eredendő tévedés, és abból ered, hogy nem ismerik pontosan a szó születését.

Darwin a természet háztartásáról szóló fejtegetéseiben azt tanulmányozta, „how infinitely complex and close = fitting are the mutual relations of all organic beings to each other". Ernst Haeckel ebből az elképzelésből indult ki, mikor 1866-ban bevezette az ökológia fogalmát, amelyben nemcsak az organizmusok külső fizikai környezethez való alkalmazkodását tartotta szem előtt, hanem mindenek fölött „az organizmus összes viszonyát minden más organizmushoz, amellyel kapcsolatba kerül." Ez pedig kristálytiszta szociológiai nézőpont. Sajnos az elmúlt száz év első felében a csupán természettudományi frazeológiává süllyedt ökológiából éppen ez a szociológiai nézőpont szorult ki, szürkült el. Bár a növény- és állatökológusok sűrűn használnak társadalomtudományi fogalmakat: például népesség (populáció), közösség (community), munkamegosztás stb.

A fentiekből is látszik, hogy ha az ökológia eredeti fogalma nem szűkül le, akkor az a növény- és állatökológia mellett még ma is tartalmazná a humánökológiát. Igaz viszont az, hogy a tudományágak szélsőséges részegységekre való szakosodása közben úgyis megjelent volna a humánökológia fogalma, amely főleg a demográfiai változásokat és átalakulásokat a környezet, a technológia és a szociális szervezetek faktorainak vonatkozásában vizsgálja. Az ökológiai mozgalmak szempontjából kiemelkedően fontossá vált az e század eleje óta rohamosan fejlődő városkutatás, amely kimondottan *human ecology*-ként értelmezi magát.

Az itt vázolt frazeológiai tisztázás azonban nem oldja meg azt a kérdést, hogy mit kezdhet egymással a kulturális és az ökológiai terület. Itt most ne foglalkozzunk azzal az egykönnyen meg nem válaszolható kérdéssel, hogy a szociológiaként felfogott ökológia-fogalomból hogyan emelhető ki a kulturális mint olyan. Tekintsük ezt a feladatot a mára óriássá izmosodott ökofilozófiai irodalom egyik, esetleg szellemi sérvet okozó vállalkozásának.]

A kulturális terület hogyan segítheti az ökológiai tudatosodást, és milyet kellene erősítenie?

[Arne Naess norvég filozófus rámutatott, hogy a figyelmet érdemlő ökológiai mozgalmak inkább ökofilozófiai, mint ökológiai indíttatásúak. Az ökológia egy korlátozott tudomány, amely tudományos módszereket hasznosít. A filozófia az alapokról folytatott vita legáltalánosabb fóruma. Az ökofilozófia a természettudományos alapelv, a karteziánus logika uralma utáni világ működésének és lehetséges működtetésének a gondolkodási formája. Vágya az élet egységes szemlélete. Ezért törekszik a tudományos, művészeti és a transzcendentális gondolkodás az analitikus és holisztikus megközelítési módok egyensúlyára.]

A kultúra és az ökológiai fogalom mélyén nem ugyanaz a OIKOSZ (ház, haza, háztartás) lényeg munkál?

[Kimondhatjuk-e, hogy a huszadik század végén éppen az otthon és az otthonosság lett a legnagyobb kihívás és vágy? Gazdasági értelemben a kicsi a szép, politikai értelemben a gondolkodj helyesen, cselekedj helyileg, kulturális értelemben pedig az azért vagyunk a világon, hogy valahol otthon legyünk benne képletében.

Ha ez igaz, milyen gazdaság (államháztartási törvény stb.) szolgálja leginkább a magyar kultúra 21. századi létét?

Ha ez igaz, milyen politika (ökoszociális? más? mi?) szolgálja leginkább a magyar kultúra 21. századi létét?]

ÉS VÉGÜL:

Fel merünk-e tenni minden, a magyar kultúra szempontjából létfontosságú kérdést?

Utószó helyett

Nikolas Poussin: Árkádiai pásztorok

Magyar anagramma

(Egy magyar templomos lovag jövendölése a huszonegyedik századról)

Kopátsy Sándornak
és Matolcsy Györgynek

Kérdezitek, barátaim, milyen legyen Magyarország a huszonegyedik század elején. Jó kérdés ez egy magyar templomos lovaghoz, aki ha nem él az idő közepén, ha nem ismeri a Kozmikus Krónikát, akkor meghazudtolja nevét. Nekünk a múltba és a jövőbe egyformán kell látnunk, s bármennyire furcsa is, a jövőbe könnyebb. Ugyanis oda a gonosz még nem tud behatolni, csak a jelenen keresztül a múltba. Ettől válik olyan zavarossá a múlt, s ezért van az, hogy csak azok látják a jövőt, akik képesek a múltról lehántani a hazugságokat.

Most, 1298. április 3-án, amikor megtisztelő kérdésetek ért, nagyon távolinak tűnik az ezredforduló. Az úgynevezett egyszerű emberek nem is törődnek a történelmi idő ilyen távoli pontjaival, de nekünk törődnünk kell, mert mi nemcsak elszenvedjük az időt, hanem Isten kegyelméből az idő pásztorai is vagyunk.

Különben tudjátok, hogy milyen végzetesen egyforma a 13. és a 20. század? Mindkettő sorsfordító ideje Európának és a magyarságnak. Most, mikor egy pohár vörös bor mellett merengve erre a két századra gondolok, krizanténumillatot érzek, s hozzá a kép: halottak napja és sok-sok fehér virág. Úgy vélem, nem volt a magyarságnak veszélyesebb százada, mint a tizenharmadik és a huszadik. Megmenekülésünket a Tatárjárásból és Trianonból csak és egyesegyedül Isten kivételes kegyelmének és velünk való későbbi terveinek köszönhetjük. A mohi csatában a magyar

templomos rend is majdnem az utolsó szálig elpusztult. És képzeljétek, a csata előestéjén a magyar urak felelőtlenül azon ármánykodtak, hogy nem is ártana ennek a pökhendi Bélának már egy kis vereség, mert túl nagyok a szarvai. Másnap a csatában az mentette meg a király életét, hogy a tatárok egyedül tőlünk, templomosoktól rettegtek, mivel a világ akkor minket nevezett az Isten ostorainak. Nagy tanulság volt a királynak a nemzethalál közelsége. Rájött, hogy úgy lett szétverve a hagyományos magyar kultúra, benne a harci kultúra, hogy helyette csak frázisok születtek nyugati mintákról.

Említettem az imént, barátaim, hogy a 13. század Európának is sorsfordító ideje volt, s ez talán kevésbé köztudott. Ez volt a leghosszabb európai század, mert 1188-tól 1307. október 13-ig tartott.

1188-ban II. Henrik angol király és II. Fülöp francia uralkodó összevész, és kivágják a nyolcszáz éves Nagy Szilfát a Szent Mezőn, Gisorsban. Ettől kezdve százhúsz évig folyt egy rejtett küzdelem arról, hogy Európa fejlődését a gregorián, a katedrálisok és a morális gazdaság határozza-e meg, vagy egy ezoterikus geopolitika, a globalizáció. Amint ti már tudjátok, hosszú, hétszáz éves küzdelemben ez az utóbbi győzött. Jobban mondva most éppen rajtatok és Európán múlik, hogy ezt az emberi jelenségre legveszélyesebb folyamatot totális győzelméhez oly közel megfordítsátok. Ez lehetséges, ha tudjátok, hogy a győzelem előszobájában a leggyengébb a győztes.

Különben sohase feledjétek, óvakodjatok az olyan férfiaktól, akik nem szeretik a vörösbort és a nőket. Ilyen figura volt a 13. század végén Szép Fülöp, aki egy Ramon Lull nevű katalán misztikus szövegeit olvasva azt képzelte be magának, hogy ő lesz a Bellator Rex, a Világhódító Király. Nagyon tetszett neki ez a cím,

mert őt a nép valójában nem Szépnek, hanem bellatulusnak, szépetskének csúfolta, s háta mögött Párizs utcáin a csibészek ökölbe szorított kezet mutattak feltartott középső ujjal. Így bizony kései barátaim, ez a Fülöp kisebbségi érzése miatt nagyzási hóbortban szenvedett. Az volt az elképzelése, hogy római császár lesz, majd jeruzsálemi székhellyel a világ királyává válik. Jeruzsálemért azóta is folyik a harc… Ehhez a tervhez az akkori Európa szellemi és gazdasági gerincét kellett megroppantania, a templomosokat. Kitalálta a koncepciós pereket – ugyanúgy, ahogy kései hatlábujjú utódja, Sztálin – még arra is rákényszerítette áldozatait, hogy nyilvánosság elé álljanak és önmagukat vádolják meg. 1307. október 13-án pénteken Európa elindult a halálkoreográfiás huszadik század felé. Azóta a péntek 13-a a szerencsétlen nap.

Mondhatjátok most rólam barátaim, hogy issza ott Földváron a vörös barát a sok jó vörös borát, és hallucinál, úgyhogy közben semmit nem mond a magyar huszonegyedik századról.

Hát legyen. Én innen, az idő közepéből úgy látom, 2000 körül van a nagy lehetőség: Európa és Magyarország együtt emelkedhet fel. Európa végképp nem Magyarország nélkül. Azt jól látjátok, hogy ebben a magyar nyelv szintetikus jellegének kulcsszerepe lesz. Sir John Bowring – aki a Cambridge Encyclopedia szerint is a világ legnagyobb nyelvtehetsége volt – írta a következőket: „A magyar nyelv a régmúltba vezet. …Ez egy olyan nyelv, melynek logikája és matematikája a feszített húr erejének kezelhetőségével és rugalmasságával bír… …a magyar nyelv olyan, mint a terméskő, egy tömbből van, amin az idő vihara egyetlen karcolást sem hagyott… E nyelv legrégibb és legdicsőségesebb emlékműve a nemzeti önállóságnak, a szellemi függetlenségnek. Amit a tudósok képtelenek megfejteni, azt mellőzik. A nyelvészetben

csakúgy, mint a régészetben. A régi egyiptomi templomok alapjai, amelyek egyetlenegy kőből készültek, nem magyarázhatók. Senki sem tudja, honnan származnak, melyik hegyből szerezték a csodálatos képződményt, vagy miként szállították és emelték helyére a templomokban. A magyar nyelv kialakulása ennél sokkal bámulatosabb. Aki ennek titkát megoldja, az isteni titkot fogja kifejteni: »Kezdetben vala az Ige, és az Ige vala Istennél, és Isten vala az Ige.«

Európának ha élni akar, meg kell fejtenie azt az ezeréves feladványt, ami Nicolas Poussin híres *Árkádiai pásztorok* című festményén egy sírkövön található:

ET IN ARCADIA EGO

Így, állítmány nélkül áll a mondat, s magyarul annyit jelent: ÉS ÁRKÁDIÁBAN ÉN. Születtek persze irodalmi értelmezések, hogy Árkádiában én is ott vagyok (t.i. a halál), vagy én is Árkádiában éltem. Én viszont úgy sejtem, ez egy anagramma, és így kell olvasni:

I TEGO ARCANA DEI
TÁVOZZ, ISTEN TITKAIT ŐRZÖM

Barátaim, nektek, magyaroknak az ezredfordulón Európa érdekében végre meg kell fejtenetek a következő anagrammát:

ET IN HUNGARIA EGO

Különben is, hallgassatok gregoriánt, elemezzétek a katedrálisokat, állítsátok helyre a morális gazdaságot, és tanuljatok magyarul. Mind a négy dolog Egyről szól.

TARTALOM

Provocatio 7

ARCOK, ARCÉLEK

Berci táncol 11
Az Isten céltábláján 17
Budapest Nagykávéháztól Budapest kispresszóig. 28
Egy szent lődörgő 32
Magyar Agartha 36
Dávid Katalin laudációja 41
Az ördögűző Nagy László. 43
Egy beszélgetés 53

EMLÉKEK, ÁLMOK, JÖVENDÖLÉSEK

Éljenek a magyar dudások! 63
A folyamatosság kísértése 68
Tanmese a befőttesüvegről 76
Valami mozdul 92
Álom a politikai stílusról 103

Mecénás tűnődései. 113
Cinikus gondolatok 126
Bor és művészet 133
Ami elsüllyed és ami feltámad 138
Petőfi utolsó pohara Barguzinban 142

HITEK ÉS ÜGYEK

A dolgok fájdalmas természete 151
A magyar kultúra selyemövezetei 157
Lehet-e egy nemzetet menedzselni? 162
Vázlatos gondolatok 169
Táplálnunk kell a reményt. 176
Szent István-napi ünnepség Turán 179
Magyar lidérc. 185
Tavaszt szülnek a rombolások 191
A magyar kultúra biztosítása 195
Miért épít az ember templomot? 207

MÉDIA-KOLLÉGIUM (naplórészletek) 211

77 KÉRDÉS 269

UTÓSZÓ HELYETT

Magyar anagramma 301

ÖKOTÁJ Kiadó, 1998
1035 Budapest, Miklós tér 1.

Felelős kiadó: Márczi Imre
A kötetet szerkesztette: Bogdán Éva
Műszaki szerkesztő: Mikola Péter

Készítette az Egyetemi Nyomda és Kiadó Kft.
98.5526 Budapest, 1988
Felelős vezető: Sümeghi Zoltán igazgató

ISBN 963 5375